

AVGUST 2002 št. 53 CENA 700 SIT

Kras

9 771318 325772

POSREDOVANJE PRI PROMETU
WWW.MOBITEL.SI

Slovenija
Doma v Evropi

www.evepika.net

TevePika

REVIJO KRAS PODPIRAJO
V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV
NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ.
V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA.
NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST
ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi
življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmer-
jamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni
osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in
ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku
našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila
in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne
kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih
skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetov-
nim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem
simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži
in jamči visoko kakovost in ekološko
neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

THE SLOVENE KARST

Land of Subterranean Mysteries

Urnik obiskov Škocjanskih jam

VI, VII, VIII, IX
10,00; 11,30; 13,00; 14,00; 15,00; 16,00; 17,00h

IV, V, X
10,00; in 13,00h

V nedeljah in praznikih tudi ob 15,00h

Park Škocjanske jame, Slovenija

**Nezgodno zavarovanje obiskovalcev Parka Škocjanskih jam
in ostala zavarovalna kritja.**

Zanesljiva. Varna. Ki prisluhne.

Na zasedanju skupščine Svetovne trgovinske organizacije leta 1999 v Osaki na Japonskem je v konkurenci med 550 plakati o naravni dediščini in turizmu zmagal plakat Škocjanskih jam. Prikazuje Cerkevnikov most več kot 45 metrov nad Reko in vhod v Hankejev kanal.

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague
Ljubljana

Hong Kong

Skopje
Zurich

Istanbul

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

Majhni, odlični, prijazni.

MEDI/CARSO

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95

01/421-46-90

05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95

05/766-02-91

Kras, revija o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komenj;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
700 SIT, 3,5 EUR, 3,3 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 5.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
8.000 SIT, 40 EUR, 40 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja je
ponatis ali kakršno koli povzemanje
prispevkov iz revije Kras prepovedano.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska
Lev Lisjak
Organizacija tiska
K Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revijo Kras sofinancirajo Ministrstvo za
kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor

Slika na naslovnici:

Obnovljena Škrateljnova hiša v Divači,
v kateri je stalna razstava o ldi Kravani -
slovenski filmski igralki lti Rini,
rojeni v tej stavbi.
Hiša in izpahnjenca sta kriti s skrlami.
Fotografija: Joško Požrl

Več o Škateljnovi hiši in istoimenski domačiji
preberite na 20. strani v prispevku
"Škrateljnova domačija"!

Vsebina

AVGUST 2002, št. 53

Uredništvo	PREDSTAVITE SE V KRAŠKEM KAŽIPOTU!	4
Dr. Janez Potočnik	LJUDJE SMO TISTI, KI BOMO IZKORISTILI	5
v pogovoru z uredništvom	ALI ZAPRAVILI PRILOŽNOSTI	
Mag. Janez Kopač	PARK ZAGOTAVLJA LJUDEM	8
	NOVE ŽIVLJENJSKE MOŽNOSTI IN NAPREDEK	
Albin Debevec	MUZEJSKA ZBIRKA ARHEOLOŠKIH NAJDB	10
	IN ZGODOVINA ODKRIVANJA ŠKOCJANSKIH JAM	
Dr. Peter Turk	ARHEOLOŠKA ZBIRKA V PARKU	14
	ŠKOCJANSKE JAME	
Agencija Kras	POD ZVEZDNIM NEBOM	20
Eda Berlingar	ŠKRATELJNOVA DOMAČIJA	22
Vojteh Ravnikar	ITA RINA IN ARHITEKTI	24
Dr. Marija Pirjevec	KNJIGA KOT NALAŠČ ZA UTRDITEV	25
v pogovoru z Jolko Milič	NAŠE (POGOSTO MAJAVE) SAMOZAVESTI	
Dr. Pavle Merku	PROTI ZGODOVINI	32
Bruno Lisjak-Volpi	GR LJAN (Grignano)	34
Mirjana Mezgec	ČEŠPOVI DNEVI V SLIVJU	36
Uredništvo	PREDVSEM SKRB ZA KAKOVOST GROZDJA	38
	IN VINA	
Jožef in Silva Jazbec	VINOGRADNIKI, KLETARJI IN GOSTINCI	39
Edvin Širca	VZTRAJATI PRI ČIM VIŠJI KAKOVOSTI	40
Primož Štoka	NE VREČI PUŠKE V KORUZO!	41
Boris Lisjak	EDINO KVALITETA NAS BO REŠILA	42
Rajko in David Štok	VINOGRADNIKI SE MORAMO POVEZATI	43
Božidar Premrl	TUDI KRIŽI IMAJO SVOJO USODO	44
Davorin Vuga	1988 LET STAR CESARSKI NAPIS	48
	S TRGA FRANCOSKE REVOLUCIJE V LJUBLJANI	

Predstavite se v kraškem kažipotu!

V uredništvo vse pogosteje dobivamo pisma in telefonske klice z vprašanji, kaj zanimivega na našem krasu jim priporočamo ogledati si, kakšne značilne kraške kulturne in narodopisne prireditve bodo v bližnji prihodnosti, kje bi se dalo uživati pristno domačo hrano in vino... In še marsikaj drugega bi radi zvedeli! Nekdo iz Maribora je želel nasvet za dvodnevni avtobusni izlet po Komenskem in Tržaškem Krasu, naslov pomorskega kapitana Bruna Lisjaka-Volpija v Trstu za voden obisk po nekdanji nabrežinski ribiški poti k morju in nasvet, kako nekje na kakšnem borjaču zagotoviti obiskovalcem postrežbo pršuta, domačega kruha in terana... Ljubljanska družina pripravlja poroko za mlade v cerkvi sv. Kancijana v Škocjanu nad Škocjanskimi jamami in vprašuje, kako v bližini cerkve, kjer bo poročni obred, postaviti pogrinjke s kraškimi dobrotami za svate, kje kupiti dober teran, domač pršut in kruh ter kozji sir... Naročnik revije Kras Rudolf Rože iz avstrijskega Miedersa, po rodu Kraševcevec, piše, da bi si s svojimi prijatelji iz Avstrije rad v Svetem ogledal notranjost znamenite cerkve sv. Tilna. Že trikrat je bil v vasi, a je bila cerkev vselej zaklenjena. Vprašuje, kje dobiti ključ ali ključarja...

Še in še je vprašanj, na katera smo odgovorili, vpraševalcem svetovali in jim tudi priporočili, kam naj kličejo, s kom naj se povežejo, kako naj ravnajo.

Kras s svojimi podzemnimi privlačnostmi, z dokaj neokrnjeno naravo, s kulturno krajino in s kamnitimi ogradami, kamnitimi hišami in domačijami ter strnjenimi vasicami privablja vse več obiskovalcev. Iskrivi in marljivi prebivalci, vinogradniki in vinarji, priložnostni kmetovalci in ponudniki turističnih storitev, rejci drobnice, gostinci, hotelirji, turistični vodniki in številni obrtniki ter podjetniki s svojimi storitvami ustvarjajo turistično ponudbo in podobo o krasu. Predvsem v neposrednih stikih, pogovorih, srečanjih in druženjih; ko se dogaja pristna, neposredna promocija krasa v vseh svojih razsežnostih.

Da bi interesantom za kras in zlasti pokrajino Kras, ki najbolj neposredno in prepričljivo ponazarja kraškost skoraj polovice slovenskega ozemlja, omogočili dostop do iskanih informacij o tem v pisni obliki in naenkrat, izdajatelj revije Kras pripravljamo posebno izdajo o turistični privlačnosti in ponudbi kraškega prostora. V njej bo za vso pokrajino Kras predstavljena ponudba hotelov, pensionov, prenočišč, gostiln, gostišč, vinotočev, vinogradniških kleti in degustacij vin, kmetij odprtih vrat, rejcev drobnice in drugih ponudnikov kulinarike. Predstavljena bo tudi ponudba za ogled vseh naravnih podzemskih znamenitosti Krasa (jame, brezna, ipd.), njegovih naravnih in kulturnih spomenikov ter vsakoletnih, že tradicionalnih prireditev. In ponudba vsega drugega s Krasa, kar bi turista, obiskovalca Krasa še lahko zanimalo ali bi moral vedeti.

Uredništvo vabi vse, ki bi radi v reviji Kras predstavili svojo turistično ponudbo oziroma turistično privlačnost, znamenitost, posebnost, naj pokličejo po telefonu na št. 01/421-46-95 in 05/766-02-90, po faksu na št. 01/421-46-95 in 05/766-02-91 in po elektronski pošti na naslov: mediacarso@eunet.si

Pogovor z dr. Janezom Potočnikom, ministrom za evropske zadeve

LJUDJE SMO TISTI, KI BOMO IZKORISTILI ALI ZAPRAVILI PRILOŽNOSTI

Uredništvo

Dr. Janez Potočnik, kaj je bila v vašem dosedanjem poklicnem delu prevladujoča usmeritev in zaposlitev? Kako se je zgodilo, da ste postali vodja ožje pogajalske skupine? Kako ste se znašli v tej vlogi, ko je treba v vseh svojih razmišljanjih, ocenjevanjih in odločitvah vseskozi presegati majhnost in pogosto opaženo samozadostnost Slovenije v soočanjih z razsežno Evropo in organiziranostjo Evropske zveze?

V svojem dosedanjem poklicnem delu sem kot makroekonomist najdlje deloval na področju narodnogospodarskih analiz in razvojnega načrtovanja. Na Uradu za makroekonomske analize in razvoj sem "dal skozi" vse faze od pripravnika do direktorja. Delo na Uradu je vedno zahtevalo dokaj celovit pogled na razvojna vprašanja Slovenije. Pod okriljem Urada je v letu 1995 na-

stala Strategija gospodarskega razvoja Slovenije (SGRS), krovni dokument, ki je bil neke vrste soglasje ekonomske stroke o videanju bodočega razvoja Slovenije. Dokument je dobil tudi politično podporo. SGRS, ki je bil dokument bolj splošne narave, je v letu 1998 prerasel v Strategijo Slovenije za vstop v Evropsko unijo. Slednja vsebuje tudi že povsem operativno matriko nalog, ki jih je treba izpolniti za vstop v Unijo, pa tudi okvirne roke za njihovo izvedbo.

Verjetno je bilo prav znanje, pridobljeno s koordinacijo obeh omenjenih nalog, odločilno, da me je takratni minister Igor Bavčar povabil, naj prevzamem vodenje pogajalske skupine za pristop k Evropski uniji. V pogajalski proces je bolj ali manj neposredno vpetih približno 600 ljudi, ki zagotavljajo kakovost pri oblikovanju pogajalskih stališč. Ta se kaže v ohranjenem po-

V reviji Kras že od njene prve izdaje pred osmimi leti poskušamo po najboljših močeh javnosti predstavljati kras na Slovenskem in Tržaškem kot enovit geografsko, gospodarsko, socialno in kulturno pomemben prostor. Pomemben ne le za našo mlado državo marveč tudi za sosednjo Italijo in Evropo sploh. Ima namreč veliko posebnosti, enkratnosti in virov, ki so še malo poznani in bi jih bilo treba vpreči v prodornostne silnice naše države v njenem vstopanju v Evropsko zvezo. In jih primerno razviti ter uporabiti za kar najbolj učinkovito uveljavitev Slovenije in njenih državljanov v združujočem se prostoru Evrope in čez njene meje.

O tem smo že veliko pisali. V vsakem takem sestavku smo poudarili tudi tisto, kar lahko pomaga k razvoju in uveljavljanju kraškega prostora ter njegovih ljudi. O tem smo se pogovarjali v zadnjih dveh letih tudi z namestnikom direktorja Urada vlade RS za evropske zadeve dr. Radom Genorijem, z nekdanjim ministrom za evropske zadeve Igorjem Bavčarjem, z ministrom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano mag. Francem Butom in z ministrico za kulturo Andrejo Rihter. V vsakem pogovoru smo težili za sogovornikovimi pogledi in ocenami, kaj morajo prebivalci kraškega prostora - od Dolenjske, Kočevskega in Bele Krajine prek Notranjske in Ilirskobistriškega ter Vipavskega do Brkinov, Kraškega roba in Krasa - sami postoriti, da bo ta prostor kar najbolj pripravljen za vstop v Evropsko zvezo.

To temeljno misel zasledujemo tudi v pogovoru z novim ministrom za evropske zadeve in z vodjo slovenske ožje pogajalske skupine za pristop k Evropski zvezi dr. Janezom Potočnikom... Pogovor objavljamo v nadaljevanju!

POGOVOR

litičnem soglasju o koristnosti vstopa v Unijo, pa tudi v sorazmerno visoki javni podpori, kar je za Slovenijo v procesu pogajanj zelo pomembno. Majhnost Slovenije je velikokrat naša prednost, samozadostnost pa prav s procesom vključevanja na nek način že presegamo.

Koliko in v čem poznate kraški prostor na Slovenskem in Kras kot tipično, za razumevanje krasa kot pojava reprezentativno pokrajino? Kaj se vam je do sedaj s tega prostora najbolj vtisnilo v spomin, vas najbolj prevzelo? V čem so največje razlike, na primer, med Krasom in Gorenjsko?

Po svojih naravnih značilnostih je Slovenija fenomen v Evropi. Država je sicer majhna po površini, popotnik pa lahko v samo nekaj urah vožnje obiše alpski, panski, kraški ali obalni svet. Moj prvi stik s krasom je bil - kot verjetno za veliko otrok - skrivnostna Postojnska jama. Obiska se še danes živo spomnim. Z leti se je ta podoba razširila na pokrajino Kras, kjer so doma pršut in teran ter gostoljubni domačini, pa globače s kamenjem in malo rodovitne zemlje. Na Krasu, žal, nisem prav pogost gost; verjetno tudi zato, ker se ljudje v prostem času radi vračamo na svoj dom. Zame je ta Gorenjska. Osnovno razliko med pokrajinama pokaže že preprost pogled na okolico. Na Gorenjskem pogled omejujejo hribi, manj je vetrov, pa zato več vode, Kras pa je nekako odprt in diha drugače.

Pokrajina Kras zavzema najbolj zahodni del Slovenije in sega čez mejo z Italijo do Jadrana. Je morebiti med vsemi predeli Slovenije zaradi svoje zgodovine v zadnjih stotih letih že najbolj "v Evropi"? Kaj se bo na tem prostoru zgodilo po vaših predvidevanjih potem, ko bo Slovenija polnopravna članica Evropske zveze? Mislimo na upravni ravni, na ravni pretoka ljudi in blaga ter storitev...

Slovenija kot celota je že stoletja kulturno in gospodarsko del evropskega prostora. Članstvo v Evropski uniji bo to dejstvo samo potrdilo. Zaradi svoje lege je Kras s sosednjo državo skozi zgodovino stkal in obdržal intenzivne stike, kar bo v času članstva za pokrajino gotovo pomembna prilika. Unija namenja iz različnih skladov znatna sredstva prav za razvoj obmejnih območij. Pomembni postajata iniciativnost in sposobnost poenotenja ciljev, ki jih želijo ljudje na posameznem območju doseči. Prav ljudje, nosilci razvoja na Krasu, bodo torej tisti, ki bodo določili odgovore na vprašanje, kaj se bo zgodilo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo.

Trst in Gorica ter Reka z Opatijo in Zagreb so bili v preteklosti naravna tržišča za številne storitve, proizvode in pridelke bližnjega prebivalstva. Kaj bosta za pokrajino Kras in njene prebivalce po vstopu Slovenije v Evropsko zvezo pomenila Trst in Gorica in kaj bosta s preselitvijo meje Evropske zveze na mejo s Hrvaško pomenila za prebivalce Kočevskega, Bele Krajine in Dolenjske ter Notranjske in Ilirskobistriškega Zagreb in Reka z Opatijo?

Naj najprej odgovorim na vprašanje, ki se nanaša na preselitev meje!

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo se bo tako imenovana Schengenska meja premaknila na vzhod in jug naše države. Tu je treba opozoriti na bistvo te meje, ki se jo prepogosto predstavlja kot nekakšni novi berlinski zid. Dejansko pa bo to nov del zunanje meje Evropske unije, ki je namenjena nadzoru nad različnimi oblikami kaznivih dejanj - od tihotapljenja drog, ilegalnega prehoda mej, trgovine z belim blagom pa vse do poostreženega nadzora nad uvozom npr. živine in hrane. Skratka, nič, česar bi nas moralo biti strah ali kar naj bi dušilo razvoj! Na drugi strani je seveda razumljivo, da vsi pričakujemo številne pozitivne učinke ukinitve notranjih mej med državami-članicami Evropske unije. To so seveda priliko, ki pa jih je treba želeti in znati izkoristiti.

Kar se tiče vloge večjih obmejnih mest v sosednjih državah Italiji in Hrvaški pa mislim tole: ljudje hodimo v večja mesta zaradi tega, da zadovoljujemo svoje potrebe - morda po nakupih določenih predmetov, morda zaradi zahtevnejših storitev itn. Naš vstop v Evropsko unijo tega verjetno ne bo bistveno spremenil. Ljudje bodo hodili po nakupih tja, kjer bo ceneje, kjer bo večja iz-

bira, kjer bo neka storitev bolj kakovostna. Če bo zato med mesti več konkurence, je to lahko samo koristno. Nič posebnega pa se zaradi vstopa v Unijo ne bo zgodilo niti na področju upravnih storitev. Kako bomo te urejali, se bomo morali dogovoriti kar v Sloveniji.

Na Krasu so se predvsem v zadnjih desetih, enajstih letih cene pristnih kraških kamnitih domov in domačij, ki menjavajo lastnike, skoraj že podeseterile. Lastniki jih ne prodajajo, če ni ekonomske nuje, čeprav objekti samevajo. Nekaj Slovencev z italijanske strani, poznavalcev tamkajšnjih gospodarskih in političnih razmer, opozarja, da se v Italiji oblikujejo posebni skladi, ki naj bi po vstopu Slovenije v Evropsko zvezo "pokupili" ozemlje v državi Sloveniji - zlasti na Krasu. Kaj sodite o takšni mračni, nespodbudni napovedi?

Strahovi o posledicah širitve so spremljali do sedaj še vsako širitev. V članicah Evropske unije so to predvsem strahovi, da jih bo po širitvi preplavila cenena delovna sila iz manj razvitih držav-kandidat. To naj bi vplivalo na povečanje nezaposlenosti in težjo zaposljivost domačih državljanov. V državah-kandidatkah pa je to predvsem strah, da bodo bogatejši tujci pokupili poceni domačo zemljo.

Dosedanje izkušnje, tako naše kot tudi tiste, povezane s prejšnjimi širitvami Unije, učijo, da so taki strahovi praviloma neutemeljeni. Dobro se spominjam strahov ob razpravah glede nakupa nepremičnin v državi. Kot vemo, je število zainteresiranih kupcev daleč pod črnogledimi napovedmi. Zavedati se moramo, da Evropska unija temelji na tako imenovanih štirih svoboščinah in da je svoboda trgovanja z nepremičninami ena izmed njih. To pa seveda ne pomeni, da država ne štiti in ne bo štela določenih območij, npr. iz razlogov naravovarstva ipd. - tako, kot to delajo tudi vse druge države v Uniji. (In, mimogrede, zemlja v Sloveniji pravzaprav sploh ni tako zelo poceni!)

Kmetijstvo je nekdaj zagotavljalo življenje in preživetje ljudi. Na Krasu se je, gledano zgodovinsko, najprej uveljavila ob kmetijstvu nova dejavnost - delo v bližnjih gospodarskih centrih (Trst, Tržič, Gorica itn. do druge svetovne vojne). Po drugi svetovni vojni so

se razmahnil redne zaposlitve v majhnih industrijskih obratih in podjetjih v večjih krajih po Krasu (Divača, Kožana, Sežana, Dutovlje, Komen itn.), ki so postali centri različnih dejavnosti, ter občasno delo, po krajih v Italiji ob meji. Vse to je, skupaj z italijanskimi pokojninami omogočilo ljudem življenje in preživetje, povzročilo pa je tudi opuščanje tradicionalno pridobitne dejavnosti - kmetijstva. Zato se videva na Krasu vsako leto manj obdelanih kmetijskih površin - z izjemo vinogradniških. Še v petdesetih letih 20. stoletja prevladujoča gola kraška pokrajina je zdaj poraščena z nekvalitetnim gozdom, ki zaradi svoje agresivnosti že ogroža ne le zadnje ostanke poljedelstva in vinogradništva marveč tudi biološko in zoološko bogastvo ter pestrost redkih habitatov, ki so bili in so sedaj komaj še specifična Krasa... Kakšne gospodarske strukturne spremembe se ob vseh teh nespornih ugotovitvah obetajo ljudem na Krasu in v kaj naj bi se usmerjali ljudje ob pomoči države, da bi ta prostor ostal naseljen, kultiviran kot kulturna krajina in ostal po sestavi življa etnično slovenski? Ozavešeni Slovenci na Tržaškem pa si celo obetajo, da bodo tudi državljani Slovenije kupovali posesti in nepremičnine na Tržaškem in Goriškem ter tam ustanavljali gospodarske družbe.

Prehod Slovenije v samostojno državo, ki temelji na tržnem gospodarstvu in demokraciji, so seveda spremljale številne nujne, žal včasih tudi boleče posledice. Vsi dobro poznamo posledice, ki jih je v zadnjih desetih letih - mislim, da dokaj uspešno - prenesel industrijski sektor. Danes je naša industrija vedno bolj uspešna tudi na najzahtevnejših trgih.

Kmetijstvo v Evropski uniji ureja tako imenovana Skupna kmetijska politika, ki hkrati uvaža konkurenco na trge kmetijskih proizvodov in štiti kmete pred njenimi neugodnimi posledicami. Prestrukturiranje v kmetijstvu je težje kot v industriji in zahteva čas ter predvsem pretehtane odločitve. Naše kmetijstvo temelji na majhnih, razdrobljenih kmetijah, na velikem deležu polkmetov in na številnih kmetijah, ki imajo razmeroma neugodne pridelovalne razmere. Z vstopom Slovenije v Unijo ali če ostanemo zunaj nje se mora slovensko kmetijstvo soo-

čiti z notranjimi reformami... Spremembe so torej potrebne, a morajo biti postopne in preudarne.

Kako se bo ta proces odvil na Krasu, vam seveda ne morem odgovoriti. Kmetijska politika v Uniji se počasi preusmerja od količin h kakovosti. Vedno večjo težo dobiva okolju prijazno pridobivanje hrane. Močan poudarek je na vključevanju varstva okolja v kmetijsko pridelavo in proizvodnjo, v ospredje prihaja skrb za ohraneno kulturno krajino. Mislim, da je tu velika priložnost za Kras, ki je v neposredni bližini velikih potencialnih potrošnikov dobre hrane, pijače in kakovostne krajine - kar vse in še več Kras lahko ponudi. Seveda pa vam ne znam predpisati "receptov", kako najbolje izkoristiti možnosti, ki jih imate.

Koliko po vaših izkušnjah ljudje, s katerimi se pogovarjate na tujem, poznajo značilnosti Slovenije in morebiti tudi njenih kraških predelov ter njihovih posebnosti? Kaj predvsem vpliva na našo prepoznavnost v tem smislu, da bi "Evropejce" privabili k nam in jih spodbudili z nami poslovati? Kakšna je vaša osebna izkušnja?

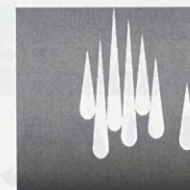
Tujci Slovenijo sicer poznajo precej slabo, jo pa, vsaj v zadnjih letih, bolj intenzivno spoznavajo. Njeno pokrajino in ljudi. Tudi osebno poznam vedno več ljudi, ki se po prvem službenem obisku naše države odločijo priti za dlje časa z družino na dopust. In potem, seveda, šteje samo kakovost ponudbe - od hrane, prijaznosti ljudi, do možnosti, kako naj radovedni turist spozna čare Slovenije. In tu ima Kras, ki je nekoliko skrivnosten in obljublja vsakomur, da bo morda stopil tja, kjer pred njim ni bil še nihče, veliko priložnost.

Naj sklenem z mislijo, ki sem jo povedal že na začetku! Ljudje smo tisti, ki bomo izkoristili ali zapravili priložnosti, ki nam jih prinaša življenje. Sam razumem vstop v Evropsko unijo najprej in predvsem kot priložnost za razvoj na vseh področjih. Ali in v kolikšni meri pa bo ta priložnost izkoriščena, je in bo vedno odvisno od nas samih. Unija je zgrajena tako, da take pobude podpira. To dokazujejo primeri držav - od Irske, Avstrije, Španije do Portugalske - in še bi lahko našteval!

**Otvoritev
arheološkega
muzeja**

PARK ZAGOTAVLJA JUDEM NOVE ŽIVLJENJSKE MOŽNOSTI IN NAPREDEK

Park Škocjanske jame

Agencija Kras

“...Javni zavod Park Škocjanske jame je s svojim izjemno zavzetim vodstvom ter z vsemi sodelavci prinesel v prostor okrog Škocjanskih jam neko novo, bolj obetavno življenje in s tem pokazal, kako gre življenje vedno naprej, ter dokazal, da park kot zavarovano območje zagotavlja ljudem nove življenjske možnosti in napredek...” je poudaril pred odprtjem arheološkega in krasoslovnega muzeja v Jurjevem skednju v Škocjanu nad Škocjanskimi jamami 13. junija slovenski minister za okolje, prostor in energijo mag. Janez Kopač.

Novi arheološki muzej in muzej odkrivanja Škocjanskih jam v Jurjevem skednju nad Okroglico v Škocjanu.

Poleg skoraj vseh domačinov, živčih v treh vaseh nad Škocjanskimi jamami - Betanja, Matavun in Škocjan - ter v bližnji vasi Naklo so se slovesnega odprtja Muzejske zbirke arheoloških najdb in zgodovine jam, kakor poimenuje arheološki in krasoslovni muzej v Jurjevem skednju direktor javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec, udeležili tudi za znanost, stroko in sam muzej pomembni gostje. Slovenski minister za okolje, prostor in energijo mag. Janez Kopač, predstavnik bavarskega ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo Reinhold Erlbeck, v tej ustanovi zadolžen za gozdove in parke, direktor Prirodoslovnega muzeja iz Trsta Sergio Dolce, predstavnik Prirodoslovnega muzeja z Dunaja dr. Karel Mais, donator Jurjevega skednja Parku Škocjanske jame - potomec Jurjevih - Ludvik Delez - Jurjev. Tam so bili tudi predstavniki Agencije za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor, Ministrstva za kulturo, Zavoda za varstvo kulturne dediščine - Območne enote Nova Gorica, projektant obnove in preureditve objekta v muzej arhitekt Stojan Lipod, Gradbeništvo Perčič iz Sežane in še več drugih ustanov ter podjetij, katerih sodelavci so pomagali pri snovanju, prenovi in ureditvi muzeja. Seveda pa so imeli pri vsem največji delež poleg direktorja Javnega zavoda Park Škocjanske jame Albina Debeveca še Črtomir Pečar pri obnovi Jurjevega skednja in Borut Perić pri postavitvi zbirke.

Albin Debevec:
“Ostei ieri!” -
“Ostani zdrav!”

Uvod v slovesnost je imel Albin Debevec, direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame. Med drugim je poudaril:

“Današnji dan je za Park Škocjanske jame posebno pomemben in svečan. Z odprtjem Jurjevega skednja se končuje pred štirimi leti začeta obnova obrobnihi hiš v Škocjanu in predstavitev najpomembnejše naravne in kulturne dediščine na območju parka. Mislim na zaokroženo celoto objektov, med katere spadajo: Gambočeva domačija z geološko zbirko kamnin in fosilov iz geološkega obdobja krede, v kateri domuje tudi uprava Javnega zavoda Park Škocjanske jame, J'kopinov skedenj z etnografsko zbirko orodja z naslovom 'Od zemlje do kruha' in Jurjev skedenj z arheološko in krasoslovno zbirko, ki obsega risbe, zemljevide in kopije arheoloških predmetov, najdenih na območju Parka Škocjanske jame, ter zgodovino odkrivanja Škocjanskih jam.

V Jurjevem skednju prikazani predmeti so bili najdeni večji del v prejšnjem stoletju in so sedaj v Prirodoslovnem muzeju v Trstu, v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, v Narodnem muzeju v Ljubljani in v Pokrajinskem muzeju v Kopru. Pred-

stavljena je tudi zgodovina speleoloških raziskav v sistemu Škocjanskih jam, ki je pripomogla k hitrejšemu razvoju arheologije tega območja.

Obnova Jurjevega skednja je nastala iz potrebe po predstavitvi izjemnega bogastva kulturne dediščine Parka Škocjanske jame, ko so jo ob koncu 19. in začetku 20. stoletja domači in tuji speleologi in arheologi intenzivneje odkrivali in najdbe shranjevali v različnih muzejih tedanje Evrope. Dobre odnose in strokovno sodelovanje slovenskih strokovnjakov z avstrijskimi in italijanskimi kolegi smo poglobljali po ustanovitvi Parka Škocjanske jame tudi mi. Z mednarodnimi projekti PHARE in z lastno promocijo Parka Škocjanske jame smo si pridobili zaupanje in dobili kopije nekaterih najdb, ki so postavljene na ogled v obnovljenem Jurjevem skednju. Želimo si, da bi se ta zbirka dopolnjevala, večala in bila odraz sodelovanja različnih strok doma in po svetu, ter tako prikazala kulturo naših prednikov, ki so na tem območju živeli že pred 3000 leti. Zbirka je zaenkrat skromna in še nastaja. Ima pa izjemne zamisli in dimenzijo o načinu življenja, verovanja v različne bogove, o predstavah o tedanjem svetu, raziskovanjih ter bo sestavni del naravoslovne učne poti, ki bo urejena do konca leta 2002.

Strokovne nasvete k nastajajoči zbirki sta prispevala dr. Peter Turk iz Narodnega muzeja v Ljubljani in Matej Župančič iz Pokrajinskega muzeja v Kopru. Slike je narisal Igor Rehar iz Ljubljane in predstavljajo najverjetnejšo podobo tega kraja pred 2000 do 3000 leti. Oblikovanje pa je delo Dušana Podgornika, ki je sodeloval tudi pri nastanku priložnostne zloženke o muzeju. Brez njune pomoči in požrtvovalnega dela sodelavcev Parka Škocjanske jame bi le težko in nepopolno izpeljali zamisel o razstavi in zbirki. Brez pihalnega orkestra iz Divače, pevskega zbora OŠ dr. Bogomir Magajna iz Divače in otrok iz Parka Škocjanske jame pod vodstvom Vilme Žnidarčič pa si težko zamišljamo naše današnje slavje. Zahvala gre tudi tukaj živečim gospodinjam in nekaterim članom Turističnega društva Škocjan, ki so nam pomagali pri pripravi slavja.

Prebivalci tega prostora so svoje prijatelje pred več kot 2000 leti pozdravljali z besedama “Ostei ieri!”, kakor je tudi z zgodnjevenetskimi črkami vrezan napis na zgornjem robu bronaste situle iz enega izmed grobov v Okostni jami “...o.s.ti.ia.re.i.”, ki sta kot stari slovenski besedi ohranjeni še v brinskem narečju in pomenita “Ostani zdrav!” Tako želim v imenu uprave parka in prebivalcev tudi vsem zbranim...!”

Mag. Janez Kopač:
“Objekt bo nudil dodatne možnosti za interaktivno izobraževanje.”

Misli, ki so v uvodu v to poročilo povzete iz začetka njegovega priložnostnega nagovora, je pred samim odprtjem Jurjevega skednja nadaljeval in sklenil minister za okolje in prostor mag. Janez Kopač:

“Arheološka zbirka v Jurjevem skednju je med prvimi poskusi na območju Krasa, da se z razglasitvijo za zavarovano območje nekemu prostoru omogoča celovit razvoj na nekih novih, sodobnih osnovah.

Vemo, da ima Slovenija veliko krasa, in menim, da bi morali to svojo posebnost obeleževati bolj intenzivno, kot smo jo do sedaj. Zato nam današnji dogodek lahko pomeni toliko več! Poslanstvo parka namreč ni le aktivno varovanje naravne dediščine, temveč je tudi ohranjanje kulturnega bogastva. In izjemnega pomena je, da se ohranjajo take stavbe, kot je - na primer -

Direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec med uvodnim nagovorom pred odprtjem muzeja v Jurjevem skednju 13. junija 2002.

Jurjev skedenj. Njegova prenova prispeva k širjenju spoznanja, kako zelo koristi skladnosti nekega prostora pravilno obnovljena in ohranjena arhitektura, in k bogatitvi turistične ponudbe v parku. S svojo zbirko pa bo objekt nudil dodatne možnosti za bolj pestro, interaktivno izobraževanje.

Zahvalil bi se vsem donatorjem, posebej bavarskemu ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo! Moram poudariti, da to ni prvi projekt, ki ga to ministrstvo denarno podpira v Sloveniji. Tudi v Kozjanskem parku že imamo lep objekt, ki je tudi sofinanciran iz njihove strani in se imenuje Bavarska hiša. Bavarci nam nasploh nudijo precej pomoči pri novih vsebinah naših parkov. Zahvala pa gre tudi osebju Javnega zavoda Park Škocjanske jame, ki je v zelo kratkem obdobju petih let doseglo pomembne rezultate pri razvoju območja in pri varovanju njegovih naravnih in kulturnih vrednot! Park kaže pomembne dosežke na lokalni in državni ravni pa tudi na mednarodnem nivoju. Prav ta park je vpet v vrsto mednarodnih projektov in enemu med njimi, sicer ne največjemu, vsekakor pa zelo pomembnemu, smo priča danes!”

Minister za okolje, prostor in energijo mag. Janez Kopač (na desni) v pogovoru s predstavnikom bavarskega ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo g. Reinholdom Erlbeckom.

MUZEJSKA ZBIRKA ARHEOLOŠKIH NAJDB IN ZGODOVINA OKRIVANJA ŠKOCJANSKIH JAM

Albin Debevec

Ko smo se odločali za muzej, smo se v bistvu odločali, kako hitreje, kvalitetneje, predvsem pa sistematično vključiti in povezati arheološko stroko Slovenije, Avstrije in Italije s Parkom Škocjanske jame.

Vse te so v zgodovini arheoloških izkopavanj raziskovale na tem terenu.

Škocjanske jame so od nekdaj poznane ne le po geoloških in hidroloških značilnostih, temveč tudi po arheološkem bogastvu. Avstrijci so tu raziskovali do leta 1920, Italijani od leta 1921 do leta 1943, od konca druge svetovne vojne pa takratna naša stroka v okviru poveljne Jugoslavije, po osamosvojitvi pa v okviru naše države Slovenije.

Pri svojem delu sem večkrat opazil, kako se speleologija in arheologija dopolnjujeta. Ko so speleologi raziskovali podzemlje, so v Škocjanskih jamah našli tudi arheološke najdbe in o njih seznanjali arheologe. Stroki sta sodelovali. Brez speleologov bi bilo, na primer, arheologom izredno težko priti v Mušjo jamo.*

Ko smo prevzeli Škocjanske jame, je bila v ospredju misel, da jih moramo varovati tudi kot arheološko območje. V jame so včasih ljudje hodili tudi neorganizirano, brez strokovnega vodstva in nadzora, in iz njih odnašali predmete. Še posebno potem, ko so prišli v uporabo prenosni detektorji kovin. Zato smo s pomočjo Ministrstva za kulturo jame ustrezno zaprli.

Kje je arheološko gradivo, najdeno na prostoru Škocjanskih jam in okolice?

Hkrati se je kar samo vsiljevalo vprašanje, kje je vse tisto arheološko bogastvo, ki je bilo najdeno na tem prostoru in odnešeno.

Lotil sem se zbiranja podatkov v Prirodoslovnem muzeju v Trstu na Piazza Hortis in v tržaškem Umetnostnozgodovinskem muzeju na Svetem Justu. V teh muzejih je shranjena velika večina gradiva, odkrita v Škocjanu od leta 1886 naprej, tako gradivo o velikih izkopavanjih C. Marchesettija iz časa pred prvo svetovno vojno (Tominčeva jama, štiri grobišča, Mali zaklad iz Škocjana), kot tudi gradivo, ki ga je med obema vojnoma pridobil R. Battaglia. To zadnje gradivo so namreč leta 1943 iz Postojne preselili najprej v Padovo, potem v Bologno, po letu 1950 pa so prepeljali večji del najdb v Trst. Razlog, da so danes arheološke najdbe v Trstu porazdeljene med oba muzeja, je v tem, da so Tržačani po drugi svetovni vojni prvotno novitemu Priro-

slovnemu muzeju oddvojili Umetnostnozgodovinski del in slednjemu prisodili vse arheološke najdbe, torej tudi škocjanske. Ker pa ta delitev ni bila opravljena temeljito, se še danes dobi del delno celo založenega Marchesettijevega in Battaglijevega gradiva nahaja v Prirodoslovnem muzeju.

Ostali del bogastva - predvsem skeleti - je ostal v Padovi. Mislim na šest skeletov s podolgovatimi (štulastimi) lobanjami iz obdobja, ko so takratni prebivalci tega prostora ploščili glave otrokom in tudi odraslim s privezovanjem deščic, da so dobile to značilno obliko.

V to delo smo vložili ogromno truda. Vsa leta smo dobro sodelovali s tržaškimi in padovskim muzejem. Pomagali so nam tudi naši strokovnjaki, predvsem arheologa dr. Peter Turk iz Narodnega muzeja v Ljubljani in Matej Župančič iz Pokrajinskega muzeja v Kopru. Lotili smo se tudi Pharejevega projekta za čezmejno sodelovanje. Z italijanske strani smo povabili k sodelovanju strokovnjake, ki so s skupino svojih studentov pregledali material v depojih ome-

njenih muzejev, predvsem v tržaškem Prirodoslovnem muzeju, kjer nekega dostopnega pregleda sploh ni bilo. V strokovnih krogih so boljše poznani predmeti iz dobro poznanih najdišč, ki jih hranijo v Umetnostnozgodovinskem muzeju: iz grobišč Brežec in Poniške, iz Tominčeve, Okostne in Mušje jame (Velike jame na Prevali) ter iz samega Škocjana (že omenjeni Mali Zaklad).

V okviru projekta Phare se nam je v Trstu posrečila zanimiva stvar, na katero sem zelo ponosen. Študentje so pod vodstvom prof. inž. Rugiera Caligarisa in tamkajšnjega direktorja Sergia Dolceza v Prirodoslovnem muzeju odprli vse depoje, ki niso bili odprti verjetno vse od leta 1943. Nato so začeli po pedantno izdelanih raziskovalnih zapiskih in skicah, ki so jih imeli od Marchesettija, sortirati deponiran arheološki material. Ko so odprli depoje, so me poklicali na ogled. Bil sem eden izmed prvih Slovencev po drugi svetovni vojni, ki so videli depoje odprte. Srce mi je razbijalo ob misli, da gledam del kulture naših prednikov.

Zahvaljujoč tej študiji smo dobili kompletno sliko o tem, kaj od najdb z območja Škocjanskih jam se kje nahaja in v kakšnem stanju so. Poleg arheoloških najdb je študija zajela tudi nekaj paleontoloških raziskav. Pri vsem pregledu pa je manjkal večji del najdb, pridobljenih z raziskavami Mušje jame tik pred prvo svetovno vojno. Te so shranjene na Dunaju, saj je izkopavanja Mušje jame vodil tamkajšnji kustos J. Szombathy.

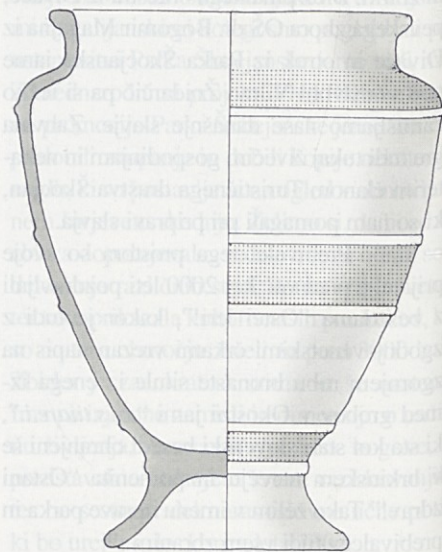
In kako se je odvijala "dunajska zgodba"?

Pred časom sem imel v Hallstattu na predlog komisije za speleologijo pri Mednarodni zvezi za varstvo narave - IUCN (The World Conservation Union) predavanje, kako varovati naravno in kulturno dediščino. Šlo je za predstavitev našega parka osemnajstim kandidatom iz vse Evrope za vpis v Unescov Seznam svetovne dediščine.

Takrat sem spoznal mladega arheologa dr. Antona Kerna, ki je pozneje postal predstojnik Arheološkega oddelka v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju. Potem sem ta muzej na Dunaju večkrat obiskal, predvsem Krasoslovni oddelek. Vodil ga je dr. Hubert Trimmel, ki nam je veliko pomagal pri kandidaturi Škocjanskih jam za vpis v Unescov Seznam svetovne dediščine, ker je bil v tistih časih generalni sekretar IUCN. Zdaj vodi Krasoslovni oddelek na Dunaju dr. Karl Mais, ki nas tudi stalno spremlja, sodeluje z nami in se navdušuje nad našimi uspehi.

Na nekem poznejšem predavanju o Parku Škocjanske jame, ki sem ga imel v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, sem uspel dr. Kerna in dr. Maisa pridobiti za svojo idejo, da bi v prenovljenem skednju v Škocjanu postavili majhen arheološki muzej o Škocjanskih jamah. Predavanje je bilo v bistvu predstavitev parka in njegovih načrtov ter hkrati tudi uspešna promocija mladega javnega zavoda Park Škocjanske jame. Naslednje leto smo se z dr. Petrom Turkom in

Narebrena keramična situla, visoka 24 cm, z izmeničnim črnim slikanjem. (Škocjan - Gombač, grob 1)

Prikaz zbirke o odkrivanju Škocjanskih jam je v pritličju Jurjevega skednja.

* Glej tudi sestavek Tomaža Zormanca "Mušja jama - Velika jama na Prevali, Kras št. 50, str. 44-47!"

Matejem Župancičem odpravili na Dunaj v Prirodoslovni muzej, kjer smo se uspešno dogovorili za izdelavo nekaj ustreznih kopij iz izredno bogatega zaklada bronastih predmetov iz Mušje jame za potrebe naše muzej-ske zbirke.

Zamisel o arheološkem muzeju se je začela uresničevati

Tako se je zamisel o arheološkem muzeju v Škocjanu začela uresničevati. Potomec Jurjevih iz Škocjana Ludvik Delez - Jurjev je Parku Škocjanske jame podaril razpadajoči skedenj svojih prednikov, ki stoji v Škocjanu nasproti kala, ob robu brezna Okroglica. Jurjev skedenj smo obnovili s pomočjo sredstev Ministrstva za kulturo in Ministrstva za okolje in prostor. Moram pa poudariti, da je večji del sredstev za njegovo prenovu in odprtje kot arheološki muzej

Na kašči v Jurjevem skednju je muzejska zbirka kopij arheoloških najdb s prostora Škocjanskih jam

prispevalo bavarsko ministrstvo za kmetijstvo, s katerim imamo tradicionalne dobre povezave že iz časa, ko smo bavarske izkušnje o programu celostnega razvoja podeželja in vasi - CRPOV uvajali in prenašali v Slovenijo, in iz časa, ko smo se osamosvajali. Naših programov in študij nikoli ne zavrnejo.

Tako nam je uspelo narediti muzej, v katerega smo namestili kopije, ki sta nam jih omogočila narediti tržaški Prirodoslovni muzej in dunajski Prirodoslovni muzej. Seveda, tudi izkopanine, ki smo jih našli med obnovo Gambočeve domačije, v kateri je sedaj uprava Javnega zavoda Park škocjanske jame. Gre za žaro in naselbinsko posodje, staro več kot 2500 let.

Na otvoritev muzeja 13. junija 2002 je kot predstavnik bavarskega ministrstva za kmetijstvo prišel gospod Reinhold Erlbeck, ki je zadolžen za gozdove in parke v tem resorju. Z njim smo se dogovorili za nadaljnje sodelovanje, v okviru katerega bomo poslali nekaj sodelavcev Parka Škocjanske jame na specializacijo na Bavarsko. Zelo veliko nam pomeni tudi, da je prišel na odprtje muzeja slovenski minister za okolje, prostor in energijo mag. Janez Kopač. Razveseljivo je, da smo se tisti dan v naših prostorih na našo pobudo sestali z direktorji sodelujočih muzejev in predstavniki bavarskega ministrstva za kmetijstvo. Prišli so predstavniki Prirodoslovnega muzeja z Dunaja, Prirodoslovnega muzeja iz Trsta in pred-

Zakaj ravno ta dogodek?

Zanimivo je, da so na območje Škocjanskih jam, ki jih danes letno obišče 60.000 ljudi, pred 2500 oziroma 3000 leti ali pa morda še prej hodili romarji iz vsega panonskega območja, od današnje Romunije, od Dunaja na severu in od srednje Italije na jugu. V Mušjo jamo so prihajali darovat nam nepoznanim bogovom razne predmete. Darovali so bronasto orodje, predvsem pa orožje in posodje. Predno so svoje darove vrgli v jamo, so vsaj nekatere med njimi darovali ognju in ritualno razlomili. Arheologi sodijo, da je bil to nek poseben ritual.

Če se živimo v čas nekaj tisočletij v preteklosti, si lahko predstavljamo, da je bila pokrajina okrog Mušje jame v tistih časih gola. V zemlji so bile tri majhne luknje, ki so vodile v veliko brezno. Iz teh lukenj je zaradi kondenza verjetno uhajala para oziroma meglica. V neposredni bližini so Škocjanske jame, kamor se steka Reka, za katere so ljudje verjeli, da so vhod v domovanje boga podzemlja. Morda so ljudje verjeli, da iz lukenj v zemlji v obliki meglic prihajajo na plano duše umrlih ali kaj podobnega.

In zakaj muzej na robu brezna Okroglica?

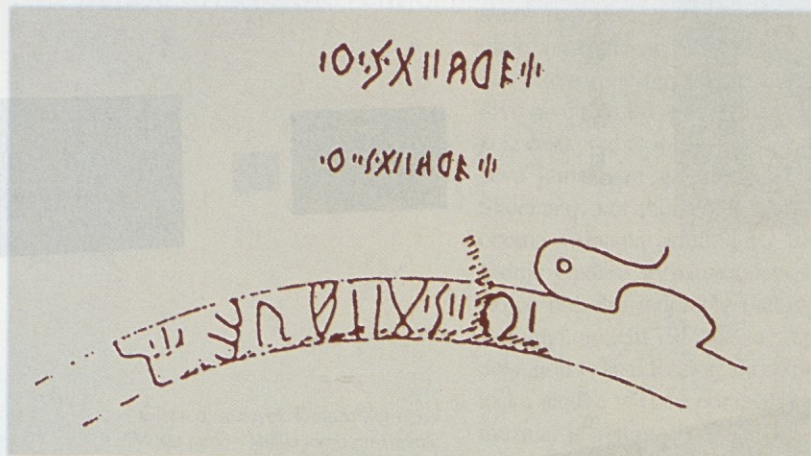
Predstavljajmo si Škocjan v časih, ko ni imel drugega kot obzidje, ko so tod ljudje z oslovsko ali volovsko vprego tovarili blago iz Istre proti severu, v notranjost in v nasprotni smeri! Škocjanske jame so jim bile prva postojanka med morjem in notranjostjo, kjer so si lahko popotniki in tovarniki priskrbeli vodo. Druga taka možnost je bila verjetno nekje v postojnskem delu, potem pa so že prispeli do Ljubljani. Dejstvo je, da so se tod ljudje na svojih popotovanjih ustavljali in zanje je verjetno Okroglica predstavljala nekaj podobnega kot Mušja jama, nekakšen žrtveni prostor. Devetdeset metrov globoko brezno Okroglica s premerom 35 metrov namreč predstavlja direktno povezavo z Reko... Prav zato smo izbrali za muzej hišo, ki stoji na robu Okroglice in jo poimenovali Hiša arheoloških znanosti in krasoslovja!

Albin Debevec, univ.dipl.inž. -
direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame

stavniki slovenskih muzejev. Sprejeli so moj predlog, da pripravim pismo o nameri, kako naj bi Javni zavod Park Škocjanske jame v bodoče sodeloval z muzeji, kako predstavljati in približevati ljudem naš muzej in kako priti do določenih izmenjav med muzeji.

Tu moram še pripisati, da smo našemu arheološkemu muzeju v Jurjevem skednju v Škocjanu dodali še krasoslovno poanto. Hoteli smo namreč prikazati sodelovanje speleologov in arheologov oziroma obeh znanstvenih vej v tem smislu, da so jamarji, ki so med raziskovanjem jam naleteli na arheološke ostanke, o tem obveščali arheološko stroko. Tako je tudi urejen naš muzej: v pritličju najprej razvoj speleologije, v prvem nadstropju pa še arheološki del. Ta del se v bistvu deli na dva poddela: prvi poddel sestavljajo predmeti, ki so jih ljudje na tem prostoru uporabljali v daljnji preteklosti, drugi del pa je slika o obrednem darovanju teh predmetov pri Mušji jami. To je rekonstrukcija dogodka izpred približno 3000 let, kakor smo si ga poskusili predstaviti po ugotovitvah arheologov, predvsem dr. Petra Turka. Sliko je narisal risar Igor Rehar iz Ljubljane.

Ustje bronaste situle s paleovenetskim napisom .o...s.tiäre.i.
(Skeletna jama)

Škocjan, Mali zaklad. Bronasti certoški fibuli iz poznohalštatskega obdobja (5.-4. stoletje pr.n.št.).

ARHEOLOŠKA ZBIRKA V PARKU ŠKOCJANSKE JAME

Peter Turk

Glede na dejstvo, da Škocjan z okolico v arheološkem smislu predstavlja najatraktivnejši del Krasa, je tukajšnja postavitev ustrezne zbirke več kot razumljiva. Za njeno pripravo in odprtje, tako kot danes stoji v novoobnovljenem Jurjevem skednju v središču Škocjana, ima gotovo največjo zaslugo Javni zavod Park Škocjanske jame in predvsem njegov direktor Albin Debevec. V tem besedilu v kratkem orisujem pomen sklopa najdišč v Škocjanu in v njegovi najbližji okolici. Pred tem pa le velja opozoriti na nekaj okoliščin, ki so določale današnji videz arheološke zbirke v mansardi Jurjevega skednja. Še danes ogromno večino arheoloških najdb od tod hranita tržaški Mestni muzej (tako njegov Prirodoslovni kot Umetnostnozgodovinski odsek) in dunajski Prirodoslovni muzej, izbor predmetov za izdelavo replik pa je bil s tem v zvezi dokaj omejen in odvisen od - v tem primeru sicer izredno pozitivno izražene - dobre volje obeh ustanov v tujini. Pa vendar, kratki časovni roki so po eni strani omogočili izdelavo le maloštevilnih kopij, po drugi strani pa so v veliki meri določali morda le preveč lapidarno napisana pojasnila k predstavljenim najdbam in slikovnemu gradivu. Po uvodnem obdobju postavitve in po presoji odziva obiskovalcev bo zato razstavna zbirka ustrezno dopolnjena in izboljšana.

Presenetljivo veliko število arheoloških najdišč

Že ob površnem pregledu ugotovljenih najdišč preseneča njihova številnost. Na neobsežnem območju v neposredni bližini Škocjana in vstopa Reke v podzemlje lahko naštejemo več kot 30 arheoloških

najdišč, med katerimi so najštevilnejša jamska. Ta podatek je treba navezati na specifično zgodovino arheoloških raziskav v Škocjanu, ki je tesno povezana s tukajšnjimi speleološkimi odkritji. Večina arheoloških najdišč je bila namreč odkrita in raziskana v treh desetletjih pred 1. svetovno vojno, še v časih stare avstro-ogrske monarhije, ko so jamarji odkrili in raziskali večino danes poznanih jam. Odkritja jamskih arheoloških ostalin so torej predvsem odkritja speleologov, ki so se jim šele naknadno, če sploh, pridružili tudi arheologi. Med njimi velja v tem zgodnjem obdobju raziskav navesti predvsem dva pomembna raziskovalca. To sta Carlo Marchesetti, ravnatelj Prirodoslovnega muzeja iz Trsta, in Josef Szombathy, kustos Prirodoslovnega muzeja z Dunaja. Veliko število najdišč v okolici Škocjana lahko torej razumemo tudi kot posledico intenzivnega raziskovalnega interesa proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Kljub temu pa škocjanske arheološke ostaline izkazujejo posebnosti, ki jih ne moremo razumeti le kot rezultat stanja raziskav.

Slika levo:

Kaštelirska krajina: V bronasti in v železni dobi so Kras označevale naselbine, obdane z monumentalnimi kamnitimi obzidji, katerih ostanke novejša poimenuje gradišča ali kaštelirji. Na sliki je prikazano gradišče na mestu današnjega Škocjana, v ozadju pa je Gradišče pri Divači. Danes so vidne le še mogočne razvaline južnega dela obzidja v Škocjanu. V notranjosti gradišč so bile poleg bivalnih hiš najverjetneje tudi ograde za govedo in drobnico. Prostor med najsevernejšim delom Jadranskega morja in Alpami je že v prazgodovini predstavljal sečišče pomembnih poti med srednjo Evropo in Sredozemljem. Škocjan je predstavljal pomembno postojanko na poti med severno Istro in Ljubljansko kotlino, pa tudi med Furlanijo in vzhodnim Jadrantom. - Ilustracija: Igor Rehar.

Slika spodaj:

Obred ob Mušji jami: V pozni bronasti dobi (približno v letih 1200–800 pr.n.št.) so se kulturne dejavnosti po vsej Evropi, od Skandinavije do Grčije, opravljale na prostem. Nad Mušjo jamo se je skozi stoletja odvijal obred, katerega sklepno dejanje je bilo darovanje bronastega orožja in posodja v brezno. Kakšne so bile sicer značilnosti tega obreda, lahko le slutimo. Vsekakor so vplučevale ogenj (darovani predmeti so delno raztaljeni) in žrtvovanje živali (v plasti žganine z bronastimi predmeti so bile odkrite tudi zdrobljene živalske kosti). Na sliki je upodobljen možen videz darovanja, ki ga opravljata bojevnik in njegova spremljevalka, ki nosita panonsko oborožitev in nošo (zvončasta čelada, oklep, kotliček in očalasta fibula). Dogajanje nadzira škocjanski domačin, ki je oborožen z lokalnima tipoma polnoročajnega meča in grebenaste čelade ter z italško sulico in z golenicami, značilnimi za prostor med Panonijo in severno Italijo. - Ilustracija: Igor Rehar.

PARK ŠKOCJANSKE JAME

Slika na desni:

Škocjan, Mali zaklad. Bronasta ovratnica z očalastim obeskom in jantarne jagode

Glede na intenzivnost dosedanjih terenskih raziskav je očitno, da so arheološki ostanki iz starejše, srednje in mlajše kamene dobe na obravnavanem prostoru slabo zastopani. To ugotovitev je danes možno potrditi tudi z rezultati novejših raziskav v jamah širše okolice (Petrinjski in Acijev spodmol na Petrinjskem Krasu, Mala Triglavca in Trhlovca južno od Divače). Ta najdišča v mnogo večji meri kot škocjanska izkazujejo poselitev iz srednje in mlajše kamene dobe (približno med leti 8000 in 4000 pred našim štetjem). V Škocjanskih Tominčevi jami in Roški špilji pa so arheološke najdbe mnogo bolje zastopane v času bakrene dobe in v zgodnji bronasti dobi (približno med leti 3000 in 1700 pr.n.št.). Že v tem času se med številnimi običajnimi kazalci občasne poselitve, to je predvsem keramičnimi najdbami, pojavljajo nenavadni predmeti. Posebej to velja za bakreno sekiro in bodalo z ročajno ploščo iz Tominčeve jame, ki nista običajni naselbinski najdbi tega časa. Take najdbe se v širšem srednjeevropskem prostoru mnogo pogosteje pojavljajo kot tako imenovane posamične (npr. vodne) najdbe, katerih depoziranje sodobne arheološke raziskave pogosteje povezujejo z daritvenimi dejavnostmi bakrenodobnega človeka. Glede na poznejšo rabo Tominčeve jame kot grobišča, v poznoantičnem času pa očitno kot krščanskega sakralnega prostora (kar nakazuje najdba kristograma iz 4.-5. st.n.št.), to verjetno ni naključje. Današnje razumevanje rabe Tominčeve jame se torej bolj nagiba k njeni svetiščni vlogi že od prvih sledov človekove prisotnosti. V tem smislu se pojavljajo dodatna vprašanja glede razlage keramičnih najdb ter koščenih in kamnitih orodij iz istih plasti. Lahko te povežemo z dejavnostmi, podobnimi predhodnim, ali gre pač za običajni inventar bodisi občasnega pribežališča,

bodisi stalnejše naselbine v jami? Ta vprašanja ob slabo objavljenem gradivu in dokumentaciji izkopavanj ostajajo odprta, res pa je, da bi si ob najdišču, kakršno je Tominčeva jama, ki je občasno izpostavljeno poplavam (nazadnje leta 1965), le težko predstavljali stalnejšo človekovo postojanko.

Ugotavljanje takih, pretežno kulturnih dejavnosti že od zgodnjih človekovih posegov na škocjanskem prostoru, je pomembno tudi za razumevanje poznejše poznobronastodobne in železnodobne poselitve (okvirno med leti 1300 pr.n.št. in začetkom našega štetja). Ob nekaj manjših gradiščih (Volarija nad Danami, Graček nad Famljami in Saline nad Dolnjimi Vremami), je to obdobje obeleženo z dvema velikima kaštelirskima naselbinama v današnjih vaseh Škoc-

jan in Gradišče pri Divači. Prav dejstvo, da na mestu velikih prazgodovinskih naselbin stojijo tudi današnje vasi, je vplivalo na mnogo slabšo ohranjenost njihovih kamnitih obzidij, ki so v srednjem in novem veku predstavljali stalni in priročni kamnolom, to je vir za gradbeni material. Tudi vsa štiri večja grobišča (Brežec, Grič, Matavun in Ponikve) so razvrščena pod obema velikima gradiščema. Omeniti velja, da je taka medsebojna bližina kar štirih grobišč (tem je treba dodati še novoodkriti žgani grob na škocjanskem gradišču ter skeletne grobove v Skeletni in Tominčevi jami) na Krasu nekaj izjemnega. Vsa grobišča škocjanskega prostora namreč predstavljajo več kot polovico znanih prazgodovinskih grobišč na celotnem Krasu.

Na žalost o času poselitve Gradišča nad Divačo ne moremo reči nič jasnega, saj naselbine arheologi še niso raziskovali, lahko pa zanesljivo temu gradišču prisodimo grobišče Grič, ki po kratkih noticah sodeč izkazuje skromen kovinski inventar in pokriva čas starejše železne dobe (okvirno med leti 800 in 400 pr.n.št.). Dodaten dragocen podatek o tem najdišču pa nam nudijo edini trije ilustrirani predmeti: bronasti figurici ovna in vodne ptice, kakršni so v severni in srednji Italiji pogosto aplicirani na okrasne sponke v začetku starejše železne dobe, še bolj nenavadna pa je enozankasta ločna fibula z veliko ploščato nogo srčaste oblike. Primerjave zanj najdemo v Umbriji, južni Etruriji in Laciju v 9. stoletju pr.n.št. Kaj je razlog, da so predmeti sem prihajali iz tako daljnjih krajev?

Zakaj so najdeni predmeti prišli na prostor okrog Škocjana iz daljnih krajev?

Da grobišče Grič pod Gradiščem pri Divači s svojimi nenavadnimi najdbami ni osamljeno, je še bolj razvidno iz gradiva največjega grobišča - tistega pod Brežcem s 325 grobovi. Tod so najstarejše najdbe - enozankaste ločne fibule z dvema gumboma - datirane v še zgodnejši čas, v 11. oziroma 10. stoletje pr.n.št., navezujejo pa se na prostor od vzhodnega Jadrana do grškega svetâ. Nenavadno je, da se v najstarejših grobovih nahajajo tudi železni predmeti - železni nož

in bronasta tulasta sekira z železnim rezilom. Na grobišču Brežec se torej predmeti iz železa pojavljajo kar 200 let pred množično uveljavitvijo te kovine v srednji Evropi in je Brežec po tej plati izjemno grobišče. Tudi v 9. in 8. stoletju pr.n.št. - v času, v katerega datiramo večino grobov iz Brežca - so pogosti grobovi, ki so za prostor zahodne Slovenije, pa tudi širše, izjemni. Naštejemo lahko kar 8 moških grobov z meči, ki so v tem času v srednji Evropi le redko pridatek v grobovih. Oblika nožnice nekaterih mečev spominja na podobne nožnice iz srednje Italije. Kot v primeru fibule iz Griča so tudi primerjave tovrstnim mečem najboljše z grobovi iz južne Etrurije in Lacija. Očitno je, da je imela skupnost iz škocjanskega gradišča, ki je pokopavala svoje umrle pod Brežcem, tesne stike z oddaljenimi kraji.

PARK ŠKOCJANSKE JAME

Ključno najdišče za boljše razumevanje škocjanskih skupnosti v času prehoda iz bronaste v železno dobo je Mušja jama, okrog 50 m globoko navpično brezno južno od Škocjana. V nasipnem stožcu na dnu brezna se je nahajala velika količina pretežno bronastih in redkih železnih predmetov, ki so bili pretežno razlomljeni, nekateri pa so bili zaradi močne izpostavljenosti ognju tudi delno raztaljeni. Med predmeti prevladuje orožje. Z več kot 240 primerki so posebej številne sulične osti, pogoste pa so tudi tulaste sekire, meči, čelade in fragmenti bronastega posodja. Predmete lahko datiramo v čas med 12. in 8. stoletjem pr.n.št. in so očitno ostanek darovanj in kulturnih obredov, ki so jih tedanji prebivalci opravljali nad Mušjo jamo. Ob analogijah za nekatere izjemne predmete lahko podobno kot pri grobiščih Brežec in Grič sklepamo tako na njihov mediteranski kot tudi na panonski izvor.

Nad Mušjo jamo je bil pred tremi tisočletji nekakšen kultni prostor - svetišče

Nad Mušjo jamo je torej v navedenem časovnem razponu obstajal neke vrste kultni prostor. Nedvomno ga lahko označimo kot kultni prostor nadregionalnega pomena, verjetno pa taka opredelitev še ne razloži najboljše njegovega dosega: glede na analogije najdb gre za svetišče, katerega doseg je zaobjemal pokrajino celotnega panonskega in velikega dela osrednjemediteranskega prostora. Kot tako je v času svojega trajanja pritegovalo romarje tako iz Grčije in osrednje Italije, kot z zahodnega Balkana in iz Panonije. Prosperiteto skupnosti, ki so v tem času poseljevale Škocjan in Gradišče pri Divači, si torej razlagamo prav s kontrolo, ki so jo imele nad tako pomembnim kulturnim mestom. Zanimivo je, da je pokopavanje pod Brežcem zamrlo kmalu potem, ko so nad Mušjo jamo prenehala kulturna darovanja. Najmlajše grobove datira-

Brežec, polnoročajni bronasti meč z ostanki nožnice iz groba 136.

mo v 7. stoletje in na prehod v 6. stoletje pr.n.št. Očitno je bilo bogastvo skupnosti, ki je pokopavala pod Brežcem, v tesni zvezi z delovanjem svetišča, katerega ostaline predstavljajo najdbe iz Mušje jame.

Življenje v Škocjanu po tem času očitno ni povsem zamrlo, saj podatki o grobišču Matavun in Grič nakazujejo, da se je pokop tod odvijal skozi pretežni del starejše železne dobe. Pomenljivo pa je, da grobovi iz grobišča Ponikve kažejo vrzel med 7. in 4. stoletjem pr.n.št. Starejši grobovi sodijo v isti čas kot tisti iz Brežca, mlajši pa sodijo šele v čas od 3. stoletja pr.n.št. do začetka našega štetja. Izkopavanja pred Gambočevo domačijo na škocjanskem gradišču (kjer je sedaj stavba Javnega zavoda Park Škocjanske jame - op. ur.) so prav tako pokazala, da se na mestu predhodne naselbine v 6. stoletju pr.n.št. nahaja žarni grob. Ti podatki nakazujejo radikalne spremembe, ki so se v Škocjanu dogajale v sredini 1. tisočletja pr.n.št.

Podoba škocjanske skupnosti se nam po 7. stoletju pr.n.št. torej kaže v mnogo bolj nejasnih obrisih. Toliko bolj presemtljive so nekatere izjemne najdbe 5. in 4. stoletja pr.n.št., med katerimi zavzemata posebno mesto tako imenovani Zaklad iz Škocjana in grob z bronasto situlo iz Skeletne jame. Prvi je depojska najdba, ki so jo odkrili slučajno v neposredni bližini južnega obzidja škocjanskega gradišča, in obsega številne nakitne predmete, kot so ovratnice, zapestnice, obeski in jantarne jagode. Drugi pa se nahaja v Skeletni jami v neposredni bližini Mušje jame - Jame Na Prevali južno od Škocjana. Na situli iz tega groba je na zgornjem robu z zgodnjevenetskimi črkami vrezan napis, ki predstavlja najstarejšo napisno najdbo v Sloveniji. Ta najdba navezuje Škocjan v 4. stoletju pr.n.št. na venetski prostor severovzhodne Italije, hkrati pa nakazuje zgodnje poznavanje pisave, ki je bilo v tem času najverjetneje vezano le na kulturno sfero. Najdbe takih napisov namreč na matičnem venetskem in retijskem prostoru izhajajo le iz grobnih in svetiščnih najdišč, napisi pa so v ogromni večini posvetilni oziroma navedbe osebnih imen. To sta tudi dve možni interpretaciji škocjanskega napisa: glede na venetske analogije bi lahko napis *.o.s.tiare.i.* pomenil označbo osebnega imena v dajalniku, lahko pa posvetilo boginji Retiji. Nenavadna je tudi najdba negovske čelade globoko v škocjanskem jamskem sistemu - v Svetinovi dvorani, ki jo datiramo

v isti čas. Verjetno je, da jo je na to mesto prinesla poplavna voda, lahko pa hkrati nakazuje, da so se darovanja, podobna tistim nad Mušjo jamo, odvijala tudi nad Veliko in Malo dolino pred ponorom Reke.

Poselitev se z nastopom rimske nadoblasti na škocjanskem prostoru ni prekinila. Med slučajnimi najdbami velja omeniti posvetilni napis cesarju Avgustu v Škocjanu ter najdbe rimskih novcev iz 2. in 3. stoletja n.št. Na Vremskem polju je v tem času živela podeželska vila - kazalka za nov način intenzivnega agrarnega gospodarstva, ki ga je v ta prostor pripeljala rimska država. Še bolj sporadični so kazalci poznoantične poselitve, med katerimi izstopa navedeni zgodnjekrščanski kristogram iz Tominčeve jame. Odkrit je bil v poznoantičnih plasteh najdišča skupaj s številnimi glinenimi oljenkami. Prav tako je le malo znanega o najstarejši slovanski poselitvi tega prostora. V nekaterih jamah (npr. v Tominčevi in v Pečini v Sapendolu) nastopa poznoantična ali zgodnesrednjeveška keramika z valovnico, ki bi jo lahko pripisali tako poznoantičnim staroselcem pa tudi slovanskim priseljencem. Na vsaj določeno stopnjo kontinuitete s predhodnim časom lahko sklepamo po današnjih toponimih, ki so v pretežni večini novejši (patrociniji, imena vasi, kot so Brežec, Gradišče, Naklo), v nekaj primerih pa nastopajo očitno predslovanski toponimi (Matavun, Famlje, Vreme).

Izbrana literatura

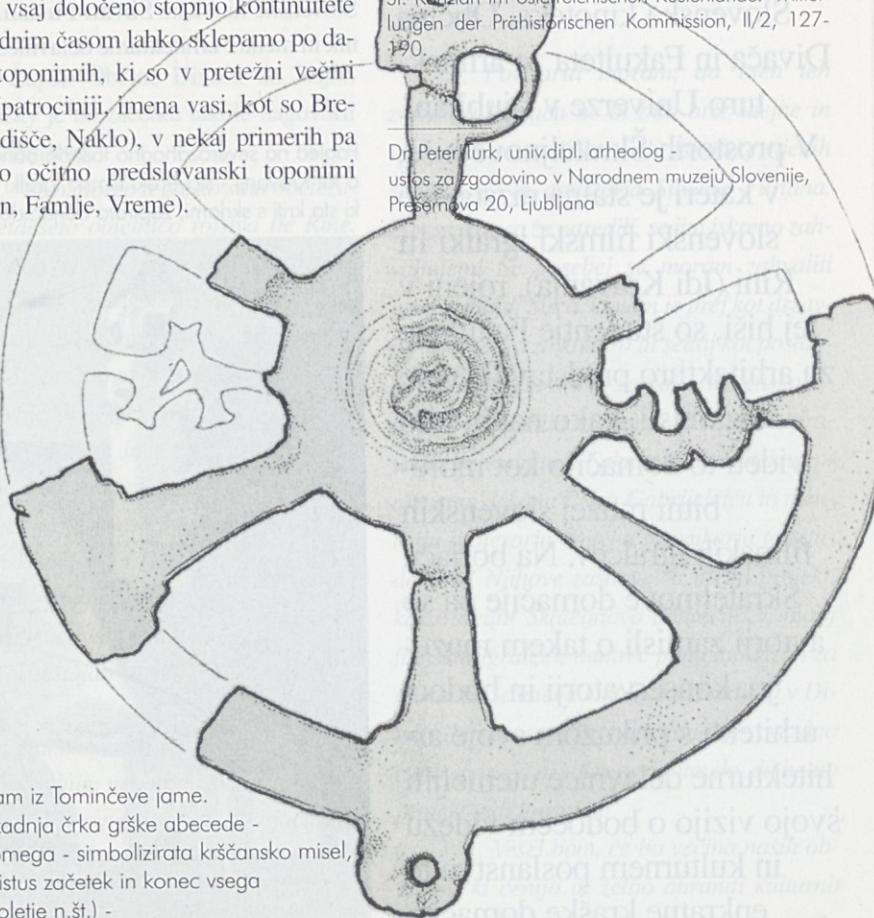
- Caput Adriae, 1983: Preistoria del Caput Adriae. Razstavni katalog, Trst, 141-151.
- Frelih, M., 1987/91: La grotta delle Mosche presso Škocjan sul Carso ed il suo ruolo di ambiente di culto quale punto d'incontro delle culture del tardo bronzo dell'Italia peninsulare, dei Balkani, dell'Europa centrale e dell'area Egea.- Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia 6, 73-104.
- Guštin, M., 1979: Notranjska.- K začetkom železne dobe na severnem Jadranu. Katalogi in Monografije 17, Ljubljana.
- Istenič, J., 1985: Zapisi v venetski pisavi.- Zgodovinski časopis, 39/4, 313-334.
- Leben, F., 1990: Arheološki ambient v porečju Reke in na Divaškem pragu.- V: Reka-Timav. Podobe, zgodovina in ekologija kraške reke, Ljubljana, 321-351.
- Marchesetti, C., 1903: I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia, Trieste.
- Marchesetti, C., 1909: Depotfund in St. Canzian bei Triest.- Jahrbuch für Altertumskunde, 3, 194-195, tab. XXII.
- Righi, G., 1982: La necropoli "celtica" di S. Canziano del Carso. Scavi Marchesetti 1903-1904.- Monografie di Preistoria, III, Trieste.
- Ruaro Loseri, L.; Steffe, De Piero G.; Vitri, S.; Righi, G., 1977: La necropoli di Brežec presso S. Canziano del Carso, Scavi Marchesetti 1896-1900.- Monografie di Preistoria, I, Trieste.
- Szombáthy, J., 1910: Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Canzian im österreichischen Küstenlande.- Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, II/2, 127-190.
- Dr. Peter Turk, univ. dipl. arheolog - ustos za zgodovino v Narodnem muzeju Slovenije, Presernova 20, Ljubljana

Kristogram iz Tominčeve jame.

Prva in zadnja črka grške abecede - alfa in omega - simbolizirata krščansko misel, da je Kristus začetek in konec vsega (4.-5. stoletje n.št.) -

(povzeto po Knific, T.; Sagadin, M.; 1991:

Pismo brez pisave - Katalog razstave, 28 st. 67, Ljubljana.

Arhitekturna delavnica Škrateljnova domačija v Divači

POD ZVEZDNIM NEBOM

Agencija Kras

Škrateljnova domačija v Divači je 5. julija 2002 doživela v skoraj povsem jasnem večeru predstavitev arhitekturne delavnice Škrateljnova domačija v Divači z naslovom "Pod zvezdnim nebom", ki so ga pripravili Slovenska kinoteka, Občina Divača in Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. V prostorih Škrateljrove hiše, v kateri je stalna razstava o slovenski filmski igralki Iti Rini (Idi Kravanja), rojeni v tej hiši, so študentje Fakultete za arhitekturo predstavili svoje zamisli, kako naj bi bilo videti to domačijo kot morebitni muzej slovenskih filmskih igralcev. Na borjaču Škrateljrove domačije pa so avtorji zamisli o takem muzeju, konservatorji in bodoči arhitekti s prikazom svoje arhitekturne delavnice utemeljili svojo vizijo o bodočem videzu in kulturnem poslanstvu te enkratne kraške domačije sredi Divače.

Po kratkem pozdravnem nagovoru župana Občine Divača **Rajka Vojtkovszkega** za uvod v večer Pod zvezdnim nebom na Škrateljnovem borjaču je spregovorila o Škrateljnovi domačiji ob Kraški cesti 26 v Divači **Eda Belingar** z goriške Območne izpostave Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Za njo je orisal želje slovenskih cineastov, da bi Škrateljnova domačija postala muzej slovenskih filmskih igralcev, direktor Slovenske kinoteke **Silvan Furlan**. Pobudnik in mentor arhitekturne delavnice študen-

tov Fakultete za arhitekturo z naslovom "Škrateljnova domačija v Divači" profesor **Vojteh Ravnikar** je orisal prispevek svojih študentov za izoblikovanje bodoče podobe te domačije v funkciji muzeja slovenskih filmskih igralcev in kulturnega središča Divače. Dekan Fakultete za arhitekturo prof. **Peter Gabrijelčič** pa je označil in ocenil pomen arhitekturne delavnice, ki je z zamislimi in prikazanimi maketami za ureditev Škrateljrove domačije primer sodobnega študija arhitekture in vključevanja študentov

Pogled na severozahodno fasado obnovljene Škrateljrove hiše, v kateri je stalna razstava o Idi Kravanji - slovenski filmski igralki Iti Rini, rojeni v tej stavbi. Hiša in izpahnjenca, ki sta kriti s skrlami, zapirata borjač domačije proti cesti skozi Divačo.

Pogled na Škratelnov borjač v petek, 5. julija 2002 zvečer, ko so Občina Divača, Slovenska kinoteka in Fakulteta za arhitekturo pripravili kulturni večer "Pod zvezdnim nebom", na katerem so predstavili možnosti za preureditev Škratelnove domačije v muzej slovenskih filmskih igralcev in v kulturno središče Divače. - Fotografija: H. Race

že med njihovim študijem v razreševanje konkretnih dilem in problemov ne le arhitekturne stroke ampak predvsem in tudi arhitekture nekega kraja.

Čeprav se je dogodek odvijal po večernim zvezdnim nebom, je kakšnih sto-petdeset udeležencev dogodka pazljivo pri-sluhnilo konservatorskemu opisu Škratelj-nove domačije. Prebrala ga je njena avtorica Eda Berlingar, univ. dipl. etnologinja. Zara-di zanimivosti in tehtnosti ga objavljamo v celoti na naslednji strani revije pod naslo-vom "Škratelnova domačija v Divači", na-pisan pa je bil za katalog organizatorjev ar-hitekturne delavnice Škratelnova domačija v Divači za naslovom "Pod zvezdnatim ne-bom" z naslovom Divača, domačija na Kraški cesti 26, Škratelnova domačija.

Prispevek svojih študentov za izoblikovanje bodoče podobe Škratelnove domačije v funkciji muzeja slovenskih film-skih igralcev in kulturnega središča Divače, kakor ga je napisal za omenjeni katalog pro-fesor in njihov mentor Vojteh Ravnikar, ob-javljamo v sestavku "Ita Rina in arhitekti" na 24. strani revije.

Župan Občine Divača dr. Rajko Vojtkovszky je na začetku takole nagovoril zbrano občinstvo:

"Še ni dolgo tega, ko smo obeleževali devetdeseto obletnico rojstva Ite Rine. Takrat smo o tej hiši, o tem borjaču razmišljali z nekakšno grenkobo, z nemočjo, z ne-razpoznavnostjo tega prostora. A po tej ob-letnici je Škratelnova hiša dobila svojo vse-bino in svoje življenje: odprta je bila stalna razstava o Iti Rini. In v zadnjih letih se je zvrstilo tod kar nekaj kulturnih večerov z novo vsebino. Obeležili smo postavitev kipa naši filmski umetnici Divačanki Idi Krava-nja, predstavili njen portret v nekaj upodobi-tvah ter občudovali njene filmske stvaritve. Začelo je nastajati novo kulturno središče občine.

Današnja prireditev, današnji ve-čer Pod zvezdnim nebom prinaša novo vse-bino in novo perspektivo temu borjaču. Že-lja nas vseh je, da bi občina Divača tod do-bila svoje kulturno središče, ki bo dopolnje-valo kulturno dogajanje v občini in na vsem Krasu.

Poudariti moram, da vseh teh zvezd na borjaču ne bi bilo brez idejne in vsebinske pomoči Slovenske kinoteke, njenih sodelavcev in direktorja Silvana Furlana. Za vse, kar so že naredili, se jim iskreno zah-valjujem! Še posebej se moram zahvaliti gospej Majdi Širca, ki nam je prej kot držav-na sekretarka za kulturo in sedaj kot poslan-ka v Državnem zboru skupaj s Slovensko ki-noteko pomagala uresničiti zastavljene pro-jekte. In hvala tudi Fakulteti za arhitekturo - njenemu dekanu Petru Gabrijelčiču in men-torju profesorju Vojtehu Ravnikarju ter stu-dentom! Njihove zasnove za idejni projekt, kako urediti Škatelnovo domačijo v muzej filmskih igralcev, namreč ponujajo vizijo za nastanek zelenega kulturnega središča v Di-vači. In zdi se mi, da nam današnje zvezdno nebo sporoča nekakšno zagotovilo, da bomo projekt tudi uresničili.

Vesel bom, če bo večina naših ob-čanov, ki cenijo in želijo ohraniti kulturno dediščino tega prostora, podprla ta naša skupna prizadevanja!

ŠKRATELJNOVA DOMAČIJA

Eda Berlingar

Na predstavitvi arhitekturne delavnice Škratelnova domačija v Divači z naslovom "Pod zvezdnim nebom", ki je bila 5 julija na Škratelnovem borjaču, je etnologinja Eda Berlingar z Območne izpostave Zavoda za varstvo kulturne dediščine v Novi Gorici predstavila Škratelnovo domačijo.*

Ob glavni cesti, ki pelje skozi Divačo, je postavljena domačija zaprtega tipa. Je izjemna pričevalka določenega načina življenja, obenem pa ji ne moremo odreči nedvoumnih likovnih kvalitet. S pojmom Škratelnova hiša označujemo celotno Škratelnovo domačijo, ki poleg stanovanjske hiše obsega še dve gospodarski poslopji, štalo s svinjskim hlevom in hram s skednjem, ki sta danes brez funkcije. Ob stanovanjski hiši na robu dvorišča se na nekoliko dvignjenem podestu pne vodnjak s trebušasto kamnito šapo, ki je zbiral vodo s skrlaste strehe stanovanjskega poslopja.

Še v prvi tretjini 20. stoletja je bila Škratelnova hiša največja in najpomembnejša v vasi. (1) Družina Malnarčič (zapisano tudi Malnaršič) - Škratelnovi, ki so tu zadnji živeli, je izumrla oziroma so se njeni člani v času med obema vojnama odselili. (2) Nekaj let po drugi svetovni vojni je od Malnarčičevih v hiši živel le še druga žena

gospodarja, Katarina, rojena Kariž (3), ki so jo klicali Katra. Družina se je preživljala s kmetijo, imeli pa so tudi plemenskega bika, ki so ga tržili po okoliških vaseh. (4)

Ko še ni bilo južne železnice (prvi vlak je po njej peljal leta 1857) in državne železnice do Pule (ta je stekla v letu 1876, ki se tu križata, je Škratelnova domačija živel kot furmanska gostilna s prenočišči za voznike in spremstvo, s hramom za pijačo, skednjem in prostorno štalo. Imela naj bi celo manjšo ledenico za lastne potrebe. (5) Trgovina skozi Divačo je cvetela zlasti v obdobju po zgraditvi trgovskih poti (predvsem tiste iz Senožec prek Divače do Trsta), ko je v 18. stoletju morje postalo svobodno za vse. (6) Z izgradnjo železnic pa je furmanstvo postopno izumiralo in gostilna na Škratelnovi domačiji je propadla že pred prvo svetovno vojno.

Na domačiji izstopa v več fazah nastala, s skrlami krita stanovanjska hiša kot lep primer adicijske rasti (rasti s postopnim

dograjevanjem - op. ur.), tako značilne za Kras. V ulico je vrinjena kot zapora, tako da deluje nanjo kar s tremi fasadami. Zasnova hiše je bila po vsej verjetnosti enoceličen, enonadstropen vrhhlaven objekt s pritličnim prizidkom ob zahodni fasadi ter z zunanjim, ob južno fasado prislonjenim enoramnim stopniščem, ki so mu bile skozi leta dodane celice na severni fasadi in v nadstropju zahodne fasade ter končno spahnjenca na severozahodu. Preoblikovalo se je tudi stopnišče, ki je dvoramno, kamnito, čez vso južno in zahodno fasado do stranišnega prizidka pa teče lesen gank z ograjo, prekrit s korčnim nadstreškom. Oblikovni detajli niso tako specifični, da bi lahko natančno datirali razvoj hiše, nedvomno pa je doživela zadnje večje spremembe po požaru v začetku 19. stoletja, po katerem "je z ljubeznijo in veliko požrtvovalnostjo obnovil domačijo takratni lastnik Ivan Malnarčič". (8)

Severovzhodni rob dvorišča zapira štala - enonadstropna zgradba podolgovatega pravokotnega tlorisa, zidana iz kamna, prekrita s simetrično korčno dvokapnico, zidano v dveh nivojih -, ki je v današnji obliki nastala na začetku 19. stoletja. Desni del je višji, levi pa nižji. V pritličju je objekt služil kot hlev, v nadstropju pa kot senik - pod oziroma prostor za spravilo sena. Živino, imenovano blago, so krmili večinoma s senom, zato je moral biti pod dovolj prostoren, da je omogočal spravilo krme. V sušnih letih so

krmili tudi s tako imenovanim frodlom (okleščenimi vejami, zlasti hrastovimi), ki so ga posušili in spravili na pod. Vhod z dvorišča v štalو vodi skozi večjo vratno odprtino, ki jo okvirjata dva kamnita podboja, sestavljena iz več kosov, ter lesena preklada. Nad vhodnimi vrati v štalو je odprtina za metanje sena na senik - pod. Levo od vhodnih vrat je prizidan pritličien, z enokapno korčno streho prekrit svinjski hlev s kamnito ogrado za izpust prašičev pred njim. Ulična, jugovzhodna zatrepna fasada ima v pritličju velik polkrožen, segmentno sestavljen kamnit portal, kolono, z bazo v obliki jabolka, s kamnitim okvirjem obrobljeno odprtino za metanje sena nad njim ter le z deloma ohranjenimi skrlami z vloga nadstreška. Levo od vhoda v štalو je okenska odprtina, obrobljena s kamnitim okvirjem. V delu štale za temi vrati so Škratelnovi hranili predvsem vozeve in drugo kmečko orodje.

Jugozahodni vogal dvorišča omejuje hram s skednjem, podkleten pritličien objekt podolgovatega pravokotnega tlorisa s korčno dvokapno streho in dvocelično zasnovo, kot tak vrisan že na katastrski mapi iz leta 1819. Vhod v hram je po kamnitih stopnicah pod manjšim, danes z enokapno korčno streho kritim prizidkom na vzhodni fasadi. V zatrepu vzhodne fasade je v ometu zarisani manjši kvadrat s Kristusovim monogramom. Hram je v času furmanske gostilne služil kot shramba za vino, kasneje pa za

krompir, kisló zelje in druge pridelke. Vhodna, s kamnitimi podboji in preklado okvirjena odprtina v skedenj se nahaja na skrajnem desnem delu južne fasade. Na tej fasadi sta še dve kamniti okenski odprtini, ena v hramu, druga pa na skednju. Na severni fasadi je tik ob severovzhodnem vogalu zgradbe vzdano kamnito uho.

Škratelnova hiša je z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana (9) razglašena za etnološki spomenik.

Viri:

- 1) Žibera, Jožko, 1981: Divaški prag, str. 61
- 2) isti, str. 69, 78
- 3) Status animarum župnije Divača: 1903-1923, zvezek V
- 4) Rijavec, Zdravko, Kraška cesta 15, Divača
- 5) Žibera, Jožko, 1981: Divaški prag, str. 165
- 6) isti, str. 21, 22
- 7) Rijavec, Zdravko, Kraška cesta 15, Divača
- 8) Pismo Karoline Pelhan iz Ljubljane z dne 10.8.1970, vnučkinje Ivana Malnarčiča, ki ga hrani Zavod za kulturno dediščino - Izpostava Nova Gorica
- 9) Primorske novice, 17.4.1992: Uradne objave, št. 13, Koper

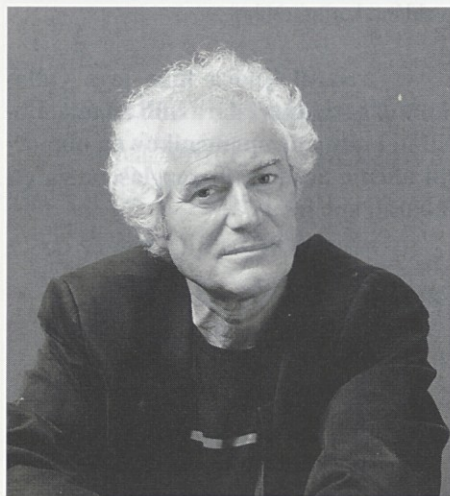
Eda Berlingar, univ. dipl. etnologinja -
Zavod za kulturno dediščino -
Izpostava Nova Gorica

Pogled na borjač Škratelnove domačije z gospodarskimi poslopji in s kipom Ite Rine na levi.

* Besedilo je objavljeno v katalogu "Pod zvezdnim nebom" - arhitekturna delavnica Škratelnova domačija v Divači, ki jo je založila in izdala Slovenska kinoteka v Ljubljani

KULTURNA DEDIŠČINA

Prof. Vojteh Ravnikar s Fakultete za arhitekturo v Ljubljani je bil mentor študentom, ki so sodelovali v arhitekturni delavnici Škrateljnova hiša.

Poudaril je pomen delavnice, v kateri se študentje ukvarjajo z materijo, ki lahko oživi.

Mišljena je preureditev Škrateljnovih domačije v muzej slovenskih filmskih igralcev in v kulturni center Divače.

Fotografija: D. Fabijanič

Divaška pravljica

ITA RINA
IN ARHITEKTI

Vojteh Ravnikar

Za katalog k arhitekturni delavnici Škrateljnova domačija v Divači z naslovom "Pod zvezdnim nebom" je napisal svoj pogled na dosežke delavnice svojih študentov arhitekture njihov mentor prof. Vojteh Ravnikar z ljubljanske Fakultete za arhitekturo. Naslovil ga je "Ita Rina in arhitekti".

Skoraj pravljичno, če že ne svetopisemsko zveni, da se je zvezda Ite Rine utrnila prav v idilični kraški hiši sredi Divače. Tako, kot se v pravljicah rado zgodi, je zvezdica, sicer prižgana v bukolinem vaškem okolju, zažarela v polnem sijaju na evropskem filmskem nebu.

Ne vem, ali je to pravilo, toda divaška pravljica se na neki način ponavlja. Svetopisemsko vlogo Jožefa sta tokrat prevzela divaški župan Rajko Vojtkovszky in direktor Slovenske kinoteke Silvan Furlan. Scenarij aktualne pravljice predvideva vsaj tri dejanja, katerih vsako se zaključi s *happy endom* - rojstvom nove zvezdice.

Prvo dejanje je bilo umeščeno na kiparski oddelek Akademije za likovno umetnost, kjer se je skupina študentov ukvarjala z upodobitvijo Ite Rine. Pred pročeljem njene rojstne hiše danes domuje najboljša kiparska stvaritev - doprski portret Ite Rine (avtorice Maje B. Košir).

V drugen dejanju oziroma v naslednjem šolskem letu dobi Divača še tri slikarske portrete Ite Rine (avtorjev Uroša Weinbergerja, Urške Kozak in Barbare Zavodnik).

V tretjem, aktualnem dejanju vstopi Fakulteta za arhitekturo, katere študenti naj bi s seminarskim delom sku-

šali ujeti dialog z elementarno govorico avtohtone kraške arhitekture in ustvariti *passee par tous* scenografijo za umestitev ključnega muzejsko-filmskega prostora v državi.

Zgledno obnovljena Škrateljnova hiša naj bi z dvema gospodarskima splotjema, ki sta trenutno v zelo slabem stanju, predstavljala spomeniški kompleks, namenjen galeriji filmskih igralcev in manjši večnamenski dvorani, kjer bo tudi prostor za filmske delavnice. Zunanje površine bi namenili avditoriju na prostem, zbirališču oziroma družabnemu prostoru.

No, naj se povrнем k pravljici!

Kaj je pri tej zadevi pravljичnega? Seveda dejstvo, da se študentje ukvarjajo z materijo, ki lahko oživi. S kamnom, ki spregleda. Ali še bolje: lahko si predstavljate zgodbo vitezov okrogle mize in se vprašate, kdo bo Sir Lancelot, ki mu bo uspelo iz skale potegniti meč - ne da bi se razklala, seveda!

Prof. Vojteh Ravnikar, univ.dipl.inž. arhitekture - profesor na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani

Pogovor
Jolke Milič z
dr. Marijo Pirjevec

Marija Pirjevec, urednica Tržaške knjige, zbirke pesmi, zgodb in pričevanj petinosemdesetih avtorjev Tržaške knjige. Konec leta 2001 jo je izdala Slovenska matica v Ljubljani.

Slavistka, literarna zgodovinarica, prevajalka in kulturna delavka dr. Marija Pirjevec, sestra znanega zgodovinarja dr. Jožeta Pirjevca, se je rodila 8. novembra 1941 v Trstu. Po maturi na klasičnem liceju leta 1960 je v Trstu šest let pozneje doktorirala s tezo *In mondo poetico di Srečko Kosovel* (Pesniški svet Srečka Kosovega), ki jo je razširila, dopolnila in objavila leta 1974. Do leta 1985 je poučevala na tržaških srednjih šolah s slovenskim učnim jezikom in sestavila štiri berila za slovenske šole v Italiji, obenem pa tudi antologijo za višje srednje šole. Od realizma do moderne (prva izdaja 1981, druga 1993, soavtorica Lojzka Bratuž). Izpopolnjevala se je na ljubljanski Filozofski fakulteti v letih od 1966 do 1968. Leta 1972 je začela poučevati slovensko književnost na Inštitutu za slovensko filologijo v Trstu, ki ga je od leta 1985 vodila kot direktorica. Potem se je zaposlila na Višoki šoli modernih jezikov za tolmače in prevajalce v Trstu, kjer še vedno poučuje.

KNJIGA KOT NALAŠČ ZA UTRDITEV NAŠE (POGOSTO MAJAVE) SAMOZAVESTI

Kje naj začneva? Kar tule in zdaj, pri tvoji zadnji dokaj zajetni Tržaški knjigi, ki je izšla konec leta 2001 na 422 straneh večjega formata pri Slovenski matici v Ljubljani? Ali jo izletniško razpoloženi ubereva kar h koreninam in mi poveš kaj intimnega o sebi, o družini, starših, Sežani, Trstu, skratka o svojem detinstvu, mladosti in še kaj?

Lahko spregovorim o svoji zadnji knjigi in tudi o svojem otroštvu, ki je pognalo korenine prav tu, v Sežani, nekaj sto metrov od tvojega doma in deset korakov od sedanje sežanske Občine. Vendar so moji spomini na čas, ki sem ga preživela v tako imenovani kraški metropoli, megleni. In samo fragmentarni. Tu sem namreč prebela le nekaj let. Leta 1947, pred priključitvijo teh krajev k Jugoslaviji, smo se preselili v Trst, kjer imam tudi svoj dom.

No, obudi mi kakšen droben spomin iz tistih rosnih in v meglo zavitih časov!

Spominjam se, kako smo nekega dne bežali v zaklonišče. Kako smo drugič prebili noč na nekem domu v "Vasi" (op. spraševalke: del Sežane pod Planino), in sicer pri Škapinovih. Nisem razumela, zakaj, a si na vprašanje sploh nisem znala odgovoriti, le strašno čudno se mi je zdelo, da se mi je neizbrisno zarežalo v spomin. In kako so nekoč prišli v našo kuhinjo veliki oboženi možje, ki so me tako prestrašili, da sem začela jokati. O Nemcih tedaj seveda nisem nič vedela. Šele pozneje mi je mama povedala, da je bilo takrat zelo nevarno in da so se le za las rešili pred deportacijo.

Ne bi povedala kaj o mami, očetu pa o bratu, ki je zaslovel kasneje kot zgodovinar in duhovit pisec glos? In seveda, kar bi rada še povedala?

Naj začnem z letom 1947, ki je našo družino še posebej zaznamovalo. Tedaj sem se z očetom, mamo in bratom preselila v Trst. O razlogih te selitve ni potrebno posebej govoriti. Mojemu očetu se namreč spričo položaja in poklica, ki ga je opravljal, v novi jugoslovanski družbi, niso obetali najboljši časi. Bil je trgovec in zato je sklenil, da zapusti svojo rodno vas - Sežano, na katero je bil zelo navezan, in se preseli v Trst. V mesto, kjer sicer ni imel nobenih izgledov in ki prišlekem, kakršni smo bili mi, ni bilo posebej naklonjeno. Kljub težavam in oviram, s katerimi se je moral spopasti, ni bil pripravljen kloniti pred komerkoli, se podrežati, zatajiti svoj jezik, se pravi svoje bistvo, skratka sebe. Prav to pa je italijanska oblast od njega pričakovala. Tako je, ne glede na različne pritiske vpisal brata in mene v slovensko šolo, v kateri sva ostala do konca gimnazije. Na tiste nič kaj prijazne čase gledam danes manj črno, kot bi si lahko kdo mislil. Je že tako, da je preteklost z neke širše perspektive videti manj temna, kot je v resnici bila. Oče mi je dajal občutek gotovosti, ki ga kasneje nisem nikoli več imela; vsaj ne v tolikšni meri. Zaveda o

POGOVOR JOLKE MILIČ Z MARIJO PIRJEVEC

nekih temeljnih vrednotah, ki mi jih je vcepil prav on, je prav tako prišla kasneje... A pustiva te stvari! Mislim, da sem se že preveč razgovorila.

Bi opisala še svoj prvi otroški vtis... Trsta, to je mesta, potem, ko ste se namestili v čisto novem okolju, kjer si najbrž komaj koga poznala ali sploh nikogar in ki je bilo precej drugačno, tudi po jezikovni plati, in neprimerljivo večje od takratne idilično majhne Sežane, saj je bilo pred petdesetimi leti pol manj, da ne rečem kar tričetrt, od sedanje, ki tudi ni ravno pretresljivo velika.

Mesto Trst, kakršno sem doživljala kot otrok, je bilo bistveno drugačno od mesta, kot so ga doživljali moji starši. Naj ti nakažem samo bežen detalj! Spomnim se, da se je mama, ko smo prvič prestopili prag stare hiše v središču mesta, kjer smo imeli podnajemniško stanovanje, zjokala od žalosti. Meni pa se je vse zdelo nadvse zanimivo: čudila sem se velikanskim vhodnim vratom, mogočni fasadi, izložbam in vsemu tistemu, česar nisem imela priložnosti videti v svojem rojstnem kraju - Sežani. Srečanje z "drugačnimi" someščani me tedaj ni posebej vznemirjalo. Sicer pa, kako bi me, ko pa z njimi tako rekoč nismo imeli nobenih stikov. Zid med tržaškimi Italijani in nami, Slovenci, je bil tako visok in nepremostljiv, da je bilo kakršnokoli razmerje nemogoče. To pa seveda ne pomeni, da bi imeli v naši družini pred "tujci" kompleks ali občutek manjvrednosti. Za to smo bili imuni tudi po zaslugi mojega očeta, njegove pokončnosti in ponosa.

Kdaj si prišla v stik z italijanskimi someščani?

To se je zgodilo mnogo kasneje, ko sem se vpisala na univerzo. Šele na filozofski fakulteti v Trstu sem namreč поблиže spoznala svoje italijanske vrstnike, ki se razen po jeziku od nas Slovencev niso bistveno razlikovali. V četrtem letniku sem si za diplomsko nalogo izbrala Srečka Kosovela in s tem začrtala, ne da bi se tega jasno zavedala, svojo nadaljnjo strokovno in življenjsko pot. Takoj po dokončanem študiju na tržaški univerzi sem se dodatno vpisala na slavistiko v Ljubljani. Dolgo vrsto let sem nato poučevala na slovenskih šolah v Trstu, od srede osemdesetih let pa sem redno zaposlena na tržaški univerzi. Do leta 1993 sem učila slovensko literaturo na filozofski fakulteti, od tedaj dalje pa na Visoki šoli modernih jezikov za prevajalce in tolmače, ki ima svoj sedež v nekdanjem slovenskem Narodnem domu. To je v tisti mogočni stavbi v središču mesta, ki so jo leta 1920 zažgali fašisti!

Sodeč po tem, kar si povedala, je mogoče slutiti, da je bil tvoj oče dominantna osebnost v vaši družini, po kateri ste se najbrž vsi zgledovali... ali morda samo ti? Ne bi povedala še kaj malega o mami in bratu? Kakšno anekdoto iz skupnega življenja? Glej, da ravno take spominske drobnarije bralce navadno najbolj zanimajo in prevzamejo...!

Vem, a mi tovrstno pripovedovanje gre težko iz ust, ker imam rada zase svoje zasebno življenje in življenje ljudi, ki so mi bližje. Sem, kot vidiš, bolj zaprt tip.

Kakšna škoda zame, ki sem od tebe pričakovala nič manj kot... duhovni striptiz. (Šalim se!) No, ne boš nič dodala - škoda! - se torej lahko povrneva k *Tržaški knjigi*. Rada bi zvedela kaj več o njej; recimo, kako in komu - tebi? - se je porodila zamisel ali želja po takem, recimo bobu bob, posrečenem in tudi koristnem, da ne rečem v Trstu in na Slovenskem kar prepotrebem zborniku. Za utrditev naše pogostoma dokaj majave in negotove samozavesti.

Približno pred dvema letoma mi je prišla ta nepričakovana ponudba od zunaj, in sicer iz založbe same. Predsednik Slovenske matice dr. Jože Mahnič in njen tajnik Drago Jančar sta me pisno ogrela zanj, čeprav moram reči, da sem se sprva tako obsežne naloge zbal. Sama nisem dolgo vedela, kje naj bi začela in kaj naj bi bila pravzaprav ta Tržaška knjiga. Pa kakšna. Postopoma se mi je oblikovala misel, da se ne smem omejiti samo na leposlovje, temveč da moram zajeti širše, če želim, da bi bila taka knjiga čim bolj povedna in da bi bilo mogoče iz nje razbrati celotno kulturno, politično in socialno zgodovino slovenskega Trsta od srednjega veka do današnjih dni. Moj namen je bil torej prikazati predvsem duhovno podobo tega obmorskega mesta, ki je imelo tako velik pomen; ne samo za primorski živelj, temveč tudi za Slovence nasploh. Ne pozabimo na to, da je imel Trst na začetku stoletja več slovenskih prebivalcev kot Ljubljana, in spomnimo se besed, ki jih je izrekel leta 1918 Ivan Cankar na predavanju Očiščenje in pomlajenje: "Ljubljana je srce Slovenije, Trst pa so njena pljuča." Vedel je, kako pomemben gospodarski, politični in kulturni vzpon so tržaški Slovenci dosegli v zadnjih desetletjih. In izbris vsega tega se mu je zdel preprosto nemogoče.

Kako pa so italijanski Tržačani, predvsem intelektualci, gledali v tistem času na Slovence v Trstu? Boš kaj o tem povedala?

Vprašanje je zanimivo; posebno zato, ker je prav tedaj prišlo v kulturnem življenju našega mesta do korenitega preobrata. Medtem, ko je bilo do tedaj povsem na obrobju kulturnega dogajanja, se na prelomu stoletja pojavi na italijanski literarni sceni skupina pesnikov in pisateljev (Svevo, Saba in Slataper), ki se s svojim delom uveljavijo v italijanskem, pa tudi v širšem evropskem prostoru. Prav preko njih je Italija spoznala sodobno evropsko književnost, tudi slovensko, ne pa slovenske.

Ker smo jim bili preblizu, tako rekoč pod nosom, so nas pač - daljnovidni kot so - spregledali, kar se rado zgodi. Mar ni bil njihov odnos do Slovencev malodane nikakršen ali hudo sprenevedav?

Poudariti moram, da so bili do najbližjih sosedov Slovencev - razen redkih izjem (npr. Angelo Vivante) - ravnodušni, pogostoma odklonilno razpoloženi. In prav ta nezmožnost, sprejeti ob sebi "drugačnega", v našem primeru Slovence, znebiti se svojih predsodkov in stereotipov, je skupna značilnost te generacije, ki je ob zatonu habsburške monarhije sprožila v provincialnem tržaškem prostoru kulturno revolucijo.

Sežana, trgovina Pirjavec.

Nekdanja Pirjevčeva trgovina v Sežani.

Prosila bi te, da navedeš vsaj kakšen primer, da bo bralcem tvoja misel bolj prozorna!

To ni težko. Pomislimo samo na Itala Sveva, tega nenavadnega industrijca in poslovneža, ki je na skrivaj, skoraj pod pultom, napisal vrsto romanov, v katerih je prikazal razkroj Evrope ob koncu stoletja in zaton njenih vrednot. Svevo (če se ne motim, je že leto dni na slovenskih knjižnih policah prevod njegovega dela Senilnost) je v svojih romanih z jedko ironijo prekršil vsa pravila lepega obnašanja, veljavna v njegovem družbenem sloju. Le enega se je vestno držal: v njegovem Trstu Slovencev ni, njihova prisotnost v teh krajih je skoraj povsem zamolčana...

Vendar srečamo v tedanjem Trstu tudi drugačen tip umetnika. Mislim predvsem na Scipia Slataperja, kot se nam kaže v Mojem Krasu.

Res je! Slataper je pisatelj, ki v svojem bivanjskem jedru nosi prvine slovanskega izvora. Avtor pesnitve v prozi, ki si jo omenila in je tudi prevedena v slovenščino, se je za razliko od večine zavedal etične dvojnosti, ki je od nekdaj zaznamovala tržaški svet, drugače ne bi napisal besed, ki sem jih vnesla v svojo Tržaško knjigo. Navažam po spominu: "Trst ne more zatajiti svoje dvojne duše, svoje dvojne narave, ker bi to pomenilo njegovo pogubo."

On se je pravzaprav rad skliceval na svoje italijansko, slovansko in nemško poreklo. Imel se je - in z njim kasneje še marsikdo - če se smem pošaliti, za nekakšen koktajl iz vseh treh.

Že, že, slovanskega izvora pa le ni (za)tajil! Ob navajanju navedenih besed pa moram, žal, ugotoviti, da je Trst slovensko dušo v svoji zgodovini pogosto zatajeval, posebej v času fašizma, ko jo je hotel z nasiljem do kraja uničiti.

Kaj pa danes? Kakšni so današnji odnosi med obema skupinama?

Tudi danes ni na Tržaškem veliko Italijanov, ki bi suvereno priznali, da Trst ni samo mesto Sabe, Sveva in Joycea, temveč tudi me-

sto Trubarja, Kosovela, Bartola, Pahorja, Rebule in še koga. To dejstvo pa je premalo navzoče tudi v zavesti matičnih Slovencev. Tržaška knjiga, o kateri si me prej spraševala, želi zapolniti prav to pomanjkljivo videnje o Trstu, o njegovi zgodovinski in kulturni vlogi in pomenu za vse Slovence od reformacijskih časov do danes.

Skratka, od Trubarja dalje.

Tako je! Ne gre pozabiti, da je prav Trst dal pobudo za nastanek slovenskega knjižnega jezika in slovstva v času protestantizma, to je v 16. stoletju.

Povej še kaj o Trubarju v Trstu!

Za Trubarja je bila tržaška izkušnja odločilnega pomena. Zanj je bilo namreč nad vse pomembno srečanje s tržaškim škofom Petrom Bononom, ki je po pričevanju samega Trubarja razlagal svojim sholarjem Virgila in Erazma Rotterdamskega kar v treh jezikih: nemščini, italijanščini in slovenščini. Lahko torej rečem, da brez tržaške izkušnje, brez vzgoje velikega humanista Bonoma Trubar ne bi bil, kar je postal, in ne bi storil tistega, kar je storil.

Vse to je res in so znana dejstva. Zanima pa me, kako se je slovenska književnost po Trubarju razvijala na Tržaškem?

Priznati moramo, da je tržaška slovenska književnost vse do 20. stoletja spadala bolj v območje kulturnozgodovinske kot umetniške tvornosti. Rojstvo razvite književnosti v našem jeziku je mogoče postaviti šele v prva desetletja 20. stoletja. Šele tedaj so se pri nas pojavili ustvarjalci večjih zmoglosti. Vendar, kot je znano, so morali zaradi težkih razmer po 1. svetovni vojni zapustiti ožjo domovino in so svoj opus ustvarili večinoma v Sloveniji.

Koga bi omenila kot najbolj tipičen primer?

Srečka Kosovela, najinega sežanskega rojaka, pesnika Krasa in evropske agonije. Prav ti si ga največ prevajala. O njem lahko rečem, da je prvi veliki slovenski tržaški pesnik. Njegovo znamenito pesnitev Ekstaza smrti bi brali okrnjeno, če ne bi v njej videli tudi usode Trsta za časa najhujšega raznarodovanja.

Verjetno se bo komu zdela ta tvoja trditev malce pretirana?

Mislim, da ne. Kosovel je bil tesno povezan s primorskim prostorom. Tudi potem, ko je živel v Ljubljani, kamor so ga starši poslali študirat med prvo svetovno vojno, da bi se izognili Trstu. Razmere na Tržaškem so bile namreč zaradi bližine fronte v primerjavi z ljubljanskimi mnogo hujše. Tudi po vojni je Kosovel budno sledil vsemu, kar se je dogajalo na Primorskem in v Trstu. Dokaz za to je njegova korespondenca pa tudi nekatere pesmi.

Se ti ne zdi, da je bilo to precej tipično tudi za druge primorske študente, ki so študirali v Ljubljani? Mislim na navezanost na rojstni kraj v ožjem in širšem pomenu besede? Tudi družili so se radi med seboj. Kar se navsezadnje dogaja še dandanes.

POGOVOR JOLKE MILIČ Z MARIJO PIRJEVEC

To pa je tudi res!

Verjetno bi bralci radi zvedeli kaj bolj podrobno tudi o Srečkovih poznanstvih v Trstu?

Z mestom ob Jadranu je bil Kosovel, kot sem že omenila, tesno povezan. Ko se je vračal iz Ljubljane domov, je rad zahajal v Trst, kjer je imel veliko znancev in prijateljev. Obiskoval je Černigojeve, urednico Ženskega sveta Pavlo Hočevar, slikarja Milka Bambiča, socialista Ivana Regenta, glasbenika Srečka Kumarja, Vladimirja Martelanca, enega izmed najvidnejših levo usmerjenih tržaških intelektualcev, im.

Kaj pa tržaška slovenska književnost po drugi svetovni vojni?

Šele po njej je za slovensko književnost nastopilo novo obdobje. V času fašističnega četrstoletnega brutalnega zatiranja je namreč večina primorskih intelektualcev, kot dobro veš in je bilo že rečeno, emigrirala. In zato je šele po letu 1945 literarno spet neovirano zaživela na domačih tleh.

Kako bi označila povojno literarno dejavnost?

Literarno prebujenje je zajelo vse zvrsti: poezijo, prozo in dramatiko. Močan razmah pa je doživela prav proza. Z Alojzom Rebulo in Borisom Pahorjem na čelu. Oba avtorja zadnja desetletja odkriva tudi Evropa, predvsem Francija in Nemčija. Še posebej to velja za Pahorja, ki je v najnovejšem času doživel res veliko priznanja prav v Nemčiji.

O Italiji in Trstu (italijansko govorečem, seveda) pa je še najboljše, da ne zineva besede. Tako mati kot ljubljena hči (ali sin?) se gresta pač umetnost sprenevedenja in tudi dokajšnje ignor...ance. A bolj Trst kot Italija, saj je Italija pred leti le izdala Bartolov roman Alamut.

Ja, Trst v glavnem še vedno molči, in prav tako - razen redkih izjem - Italija.

Morda pa je Pahorjeva zbirka črtic *Il rogo del porto*, ki je nedavno izšla pri italijanskem založniku Nicolodiju v Roveretu, tista prva ali druga lastovka, ki bo tržaški književnosti le prinesla pomlad? Zdi pa se, da prevajalskih, večkrat nagrajenih uspehov, recimo... Dušana Jelinčiča - lahko bi imenovala še kakšnega pesnika - sploh ne jemlješ v poštev kot nekaj pozitivnega, čeprav so jih izdale italijanske založbe, in gre le za premik iz mrtvila ali za spremembo določene (njihove in tudi naše) mentalitete, saj jih sploh ne omenjaš, ko da jih ni. Kaj praviš na to?

Vse to drži! In uspeh nekaterih naših pisateljev ter pesnikov me iskreno veseli, saj si ga tudi zaslužijo. Recimo Dušan Jelinčič. Pa tudi kdo drug. Vendar je tudi tebi dobro znano, da je v Italiji uveljavitev nekega literarnega dela v dokajšnji meri odvisna prav od založbe.

Imamo namreč založniške hiše, ki pokrivajo le omejen prostor in ki ne sežejo preko regionalnih meja, in velike založbe, kakršne so Mondadori, Einaudi, Feltrinelli itd., ki zaobjemajo celotno italijansko območje. Do teh založb pa se naš zamejski avtor zlepa ne more dokopati, tudi če je njegovo delo še tako kvaliteto. Spričo svoje tržne naravnosti imajo namreč omenjene založbe bolj malo posluha za književnost "majhnih" narodov ali manjšin, četudi te živijo v njihovi lastni državi.

Le delno se strinjam s tabo. Tudi večina italijanskega pesništva je regionalno zamejena in celo samozaložniško izdana. Pot do slave si na Zahodu morajo plačati avtorji sami. Oziroma kakšen meceni ali sponzor zanje. (In zdaj posledično so te zahodnjaške uzance že tudi pri nas). Ta pravila vrh tega veljajo na splošno tudi pri objavah proze; tudi dobre, ne le drugo- in tretjerazredne. Jaz osebno vseeno ne bi stavila vseh svojih adutov le na velike založbe, ki sicer nimajo težav z distribucijo in potemtakem bralec oziroma kupec lažje pride do želenih knjig, pisec ali pesnik pa do popularnosti. Če mu uspe nastopiti še na televiziji, pa je njegov sloves sploh zagotovljen. Vsaj za določen čas...! A ti mi, prosim, vseeno povej: kdo, kateri slovenski pisatelj ali pesnik ali esejist ali kakšen njihov posrednik je od leta 1945 do danes sploh kdaj prestopil prag Mondadorija, Feltrinellija, Einaudija pa še koga in se pozanimal iz prve roke, ustno, ne po pošti ali od tretjih oseb, kaj vse je potrebno, da komu pri njih izdajo knjigo? In šele nato, oborožen z vsemi prepotrebnimi informacijami, ponudil kaj zares dobrega ali še rajši najboljšega, kar nudi naš knjižni trg? Jih skratka prepričal, da jim ponuja prvovrstno robo, ne pa kakšen škart, in da jim ne bo žal? Jih vprašal med drugim nadvse obzirno, a zelo razločno tudi: Quanto? Vemo, kako riskantno je tiskati... znamenitega neznanca, zato smo pripravljeni finančno (v celoti) podpreti podvig. Jaz ne poznam niti enega slovenskega Mohameda, ki bi šel obiskat goro, ne pa čakal na

Marija Pirjevec in Jolka Milič ob predstavitvi knjig dr. Zoltana Jana v Kosovelovi knjižnici v začetku leta 2002.

Marija Pirjevec s sinom Igorjem, ko je imel štiri leta.

čudež doma in presunljivo stokal, zakaj neki vendar ne pride gora k njemu, ko pa je tako enkratno genialen, da bolj sploh ni moč. Morda bo kakšnega dotičnika rešil internet, a vseeno se bo moral potruditi, ker brez muje, kot nas uči znani pregovor, se niti čevljev ne obuje, kaj šele tiska knjigo v Evropi. Se je kdo od naših... kulturnih politikov in uradnih (beri plačanih) navezovalcev mednarodnih stikov sploh kdaj vprašal, zakaj ga pariški Seghers, tisti slavnež, ki je izdal Kosovela leta 1965, ne ponatisne, čeprav je že davno razprodan? Preprosto ne zato, ker čaka na slovenskega naročnika-delegata, ki ga bo vprašal: *Ça fait combien?* Odprl prtošelj in odštel, lahko tudi v dveh ali več obrokih, zahtevano vsoto. Et voilà! Kupčija je sklenjena. (Ker se je tisti francoski Kosovel medtem že obupno postaral, bi bilo še bolj pametno ponuditi pariški založbi kakšno novejšo razširjeno in izpopolnjeno izdajo, z modernejšim (ažuriranim) pristopom do snovi.

Na to vprašanje in digresijo, ki mu sledi, ni treba odgovoriti. Rajši kdaj drugič, ko bo tekla beseda o slovenski kulturni politiki z mednarodnimi pogledi, ki je pri nas blazno pomanjkljiva, da ne rečem nična. Le uredništvo prosim, da mi ju objavi v premislek vsem tistim, ki se ukvarjajo (ali naj bi se) z njo, ali pa bi radi prodrli v svet! Ti pa mi povej, da se povrneva k tematiki tvoje knjige, ali ima sodobna tržaška književnost v Trstu svojo specifiko? Po čem se loči od osrednje slovenske?

Po marsičem! Njena značilnost se kaže med drugim, na primer, v veliki etični angažiranosti, v posebno zavezujočem odnosu do jezika, njegove čistosti, elegance. Našim piscem pomeni beseda boj za lastno ogroženo identiteto. Prav občutek jezikovnega pritiska in silne utesnenosti, ki se ga tisti, ki so preživeli fašizem, ne bodo nikoli otrešli, sprošča v njih večjo jezikovno prizadevnost, večjo skrb za jezik.

Bi podkrepila s primerom?

V Vrtu bogov pripoveduje Rebula o tem, zakaj sploh pazi na slovenščino. Pravi, da čuti in sebi nekakšno ihto, kdo ve - pripominja, če ne kar na Benita Mussolinija. Saj ga je prav on oropal za slovenske šole, najprej osnovno in potem gimnazijo. Zato pa bi se mu rad maščeval s čim boljšim poznavanjem slovenščine...

Povedano mimogrede: čeprav sem načelno podobnih misli kot ti, se vseeno bojim, da delaš malce krivico marsikateremu ma-

tičnemu pisatelju, ki sicer ni na svoji koži kot mi doživel fašizma in ni bil prikrajšan za slovenske šole in niti ga niso jezikovno zatirali, pa vendar je vse prej kot brezbrizen do jezika. Nasprotno ga lahko prištevamo med velike stiliste ali neposnemljive virtuoze in se mirne duše lahko gremo k njemu učiti. Iz tvojega stavka namreč je moč razbrati, ko da lep jezik ni doma pri matičnih piscih, marveč le tržaška posebnost. Saj matičnim je bolj do eksperimentiranja, jezik pa jim je navadno deveta briga, kar spet ni res. Seveda ni res! Ti si šla v skrajnost. Ne pozabi, da sem jaz rekla v zvezi s tržaškimi književniki, da v njih..."sprošča večjo jezikovno prizadevnost, večjo skrb za jezik", česar ni mogoče zanikati.

Po vsem tem, kar si povedala, bi lahko sklepali, da se *Tržaška knjiga* ukvarja predvsem z leposlovjem. Pa najbrž ni tako!?

Imaš prav! Saj želi biti nekakšna monografija mesta, sestavljena iz mozaika najrazličnejših pričevanj o njegovi zgodovinski, predvsem pa duhovni podobi. Pisci teh pričevanj pa niso samo pesniki in pisatelji, temveč so tudi politiki, časnikarji, esejisti in drugi. Med njimi so nekateri zapustili pomembno sled v tržaški zgodovini 20. stoletja.

Našej kakšno ime!

Vzemimo na primer Jakoba Ukmarja, za katerega je bil pravkar sprožen postopek za beatifikacijo, avtorja številnih spomenic proti fašističnemu nasilju, naslovljenih na Vatikan. Predvsem odmevna je bila njegova pridiga leta 1931 o sveti pravici vsakogar do materne jezika in o nasilni asimilaciji, ki nasprotuje, po njegovih besedah, osnovnim načelom narave in krščanske vere. To pridigo sem seveda vključila v "antologijo" o Trstu.

Lahko navedeš še kakšen primer?

Kaj naj rečem o Dorčetu Sardoču, zobnem zdravniku, ki ga je Posebno sodišče za zaščito države na 2. tržaškem procesu (1941) obsodilo najprej na smrt, nato pa na dosmrtno ječo? Njegovo pričevanje v knjigi Tigrova sled je enkratni dokument upornosti in pokončnosti primorskega človeka, tudi v trenutkih najhujše preizkušnje. V Tržaški knjigi sem objavila odlomek iz njegove knjige, kjer srečamo nepozabno podobo obsojenca, ki je jokal zato, ker ni bil s svojimi najbližnjimi obsojen na smrt. In kaj reči o Pinku Tomažiču in tovariših! To so osrednje osebnosti v našem boju za obstanek in prav bi bilo, da bi njihova imena in dejanja živela v slovenskih učbenikih.

Potemtakem ta tvoja knjiga podaja nekakšen povzetek intelektualnega in političnega delovanja Slovencev na Primorskem od 16. stoletja do danes?

Tako nekako. Pri tem bi še dodala, da je gradivo razporejeno tako, da sledi zgodovinski črti in portretira naše mesto do najnovejšega časa, s posebno pozornostjo do druge polovice 19. in 20. stoletja.

In zakaj prav od srede 19. stoletja?

Prav z marčno revolucijo leta 1848 je prišlo namreč do preloma, ki je odločilno zaznamoval usodo tržaških Slovencev, saj je bilo tedaj konec strpnosti in sožitja, ki je trajalo enajst stoletij. Napetosti in spopadi med skupnostma so se namreč začeli takoj potem, ko so Slovenci v času pomladi narodov nastopili kot suveren subjekt in zahtevali tudi v Trstu priznanje jezikovnih in drugih narodnih pravic. Ti spopadi so se nato v drugi polovici 19. stoletja stopnjevali in dosegli v času fašizma

POGOVOR JOLKE MILIČ Z MARIJO PIRJEVEC

nasilje, kakršnega tržaški Slovenci še niso poznali. Spopadi pa seveda trajajo v mnogočem še danes.

Antološkemu delu si dodala daljši esej z naslovom *Tržaška zgodba*.

Seveda! Študija, ki jo najdemo na koncu, želi biti nekakšna usmerjevalka branja in razumevanja celotne zgodovine in kulture slovenskega Trsta od srednjega veka do danes. Saj knjiga ponuja, kot je poudaril v uvodnem zapisu pisatelj Drago Jančar, potovanje skozi čas tega znamenitega obmorskega mesta, kakor so ga videle oči slovenskih besednih ustvarjalcev in pričevalcev. In naposled naj še dodam, želi biti nekakšno dopolnilo in protiutež številnim italijanskim knjigam o tem mestu, v katerih je slovenska komponenta, z redkimi izjemami, docela zabrisana.

Vrnila bi se na izhodišče... Na začetku si omenila Cankarja in njegovo slovito izjavo o Trstu, ki naj bi bil, kar je sicer res bil, nič manj kot "pljuča" Slovenije. Te besede še veljajo? In če ne veljajo, kdo je kriv?

Zdi se mi, da vprašanje, postavljeno danes, stvari nekoliko poenostavlja. Kako naj govorimo o krivdi, ko pa gre za popolnoma drugo zgodovinsko situacijo. Danes bi bilo to vprašanje precej retorično.

Bolj kot retorično je izzivalno.

Naj ponovim, da je današnji položaj Trsta čisto nekaj drugega, kot je bil na prelomu stoletja in v letih pred prvo svetovno vojno. Takrat smo Slovenci imeli velik gospodarski, kulturni in socialni potencial in smo celo računali, da bo Trst v bodoči Jugoslaviji znotraj habsburške monarhije okno v svet za celotni slovenski in hrvaški prostor. Prva svetovna vojna pa je te načrte izničila, a tudi znaga v drugi svetovni vojni ni bila tako odločilna, da bi se uresničil. Vse to je seveda močno vplivalo na položaj slovenstva v Trstu.

Kaj pa današnji odnosi italijanskih intelektualcev, pisateljev do slovenskega Trsta in Slovencev?

Kot nekoč so tudi dandanes zelo redki pisci, ki se ukvarjajo s slovenskimi someščani. Odnos italijanskega meščanskega Trsta do nas je še vedno odmaknjen, včasih celo odklonilen. Ždi se mi, da je v živo zadel zgodovinar Fabio Cusin, ko je zapisal, da so Tržačani kozmopoliti le pri gospodarskih zadevah, medtem ko so v vsem drugem že od nekdaj ksenofobi. Na drugi strani pa opažam, da se nekaj vendar-

Z ene izmed manifestacij za sprejetje zaščitnega zakona o slovenski manjšini v Italiji. Na desni je njen brat dr. Jožko Pirjevec, zgodovinar in velik poznavalec zgodovine jugoslovanskih narodov v 20. stoletju, na levi pa je njen soprog literarni zgodovinar dr. Paternu.

Vse fotografije so iz zasebnega arhiva Marije Pirjevec.

le spreminja na bolje: treba je priznati, da so se nekateri italijanski krogi končno začeli zavedati slovenske kulturne samobitnosti. Vzemimo na primer pisatelja Magrisa, ki je skupaj z zgodovinarjem Angelom Aro v knjigi Trieste, un'identità di frontiera (Trst, obmejna identiteta - izšla tudi v slovenščini pri Študentski založbi, Ljubljana 2001), zapisal, da Trst brez slovenskega znamenja ne bi bil Trst. Obstaja pa še piscev - nekateri med njimi so sicer že pokojni - ki Slovence naravno vključujejo v politični, gospodarski in kulturni utrip mesta. To so na primer Guido Miglia, Nino di Giacomo, lani umrli prevajalec Prešerna v italijanščino Giorgio Depangher. Predvsem pa Fulvio Tomizza, ki ga na žalost tudi ni več. Po njegovem mnenju je treba oživiti vezi, ki bi izbrisale "nesmiselno mejo med Trstom in njegovim zaledjem", kot tudi mejo, "ki se je zarezala v dušo mnogih tržaških meščanov".

Iz vsega, kar si omenila, in tudi, kar sama vidim, lahko sklepam, da smo še daleč od povsem normalnih odnosov in zares plodnega sožitja. Da ti vlijem kanček upanja in veselja do hoje, naj ti hudomušno zapojem staro romarsko: "Dolga je rajža, temna je pot, prižgi nam Marija nebeško luč, da pojdemo za Jezusom"?"

Včasih nam tudi šala koristi in užene jok.

Jaz se, kot si najbrž opazila, najrajši jočem, ko zbijam šale in hlinim smeh. Tako vsaj s pesimizmom ne okužim drugih. In lažje premostim slabost. A pustiva italijanske sorojake, ki se

nad nami zmrdujejo, in se obregniva ob slovenske rojake, ki obupujejo! Se strinjaš z nič kaj obetavno izjavo znanega tržaškega satirika in gledališkega direktorja Borisa Kobala, ki je v svojem intervjuju v prvi številki *Vzajemnosti*, to je glasila (kako primerno!) Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije in Zveze društev upokojencev (januarja 2002), med drugim dejal v zvezi z ohranjanjem slovenstva v zamejstvu: "Svoje je opravila tudi asimilacija, pa tudi slovenske organizacije v Trstu so zelo malo naredile za ohranitev slovenske kulturne zavesti. Slovenski zamejski prostor se po mojem prepričanju približuje svojemu koncu. Slovenska samozavest je zelo upadla."?

Problematika Slovencev v sodobnem Trstu je tako zapletena, da jo je težko z nekaj besedami označiti ali razložiti tako lapidarno. Morda ni bil naš položaj še nikoli tako zaskrbljujoč in poln negotovosti. Za časa fašizma je bila slovenska beseda zatirana in skoraj prepovedana, vendar je prav ta prepoved in še vrsta drugih, ki jih tu ne bom naštevala, saj so bolj ali manj znane, prebujala v primorskih ljudeh željo po uporabi, po boju, po nepokornosti, vztrajanju in pokončnosti, vlivala jim je vero vase. In prav to je bil vzrok, da smo - sicer zdesetkani - zdržali in preživeli.

Nas ni zdaj nekoliko preveč prevzela malodušnost? Niso Kobalove besede vseeno malce (brez malce!) pretirane? Oziroma, ni v njih že preveč tudi osebne resignacije? Niti za ščepec borbenega duha ali volje, da se ji zoperstaviš. In poskušaš kaj storiti... Nekaj, karkoli.... Zdi se, ko da je tudi Kobal že vrgel puško v koruzo in se gre zdaj napol odmaknjen nekakšnega gledalca - ki čisto nič ne more, saj je onstran dobrega in zlega - splošnega (iz)umiranja. Kaj gledalca! Zdaj se gre kar mrliškega oglednika, čigar dolžnost je le to, da konstatira uro preminitve in jo registrira v za to nalašč pripravljen zvešček.

Če se ozremo samo po tem, kako se zapirajo druga za drugimi vrata slovenskih šol, potem moram priznati, da razlogov za optimizem res ni veliko. Tudi beseda multikulturalnost, ki jo je tako pogosto slišati v slovenskih ustih, se mi zdi zelo nevarna za naš obstoj, če je dosledno ne uveljavljamo in udejanjamo dvosmerno. Mi po naše in vi po vaše. Vzemimo samo kot primer italijansko-slovensko društvo Skupina 85, ki ga že nekaj let prizadevno vodi italijanska publicistka Patricia Vascotto! Da mu predseduje Italijanka, me niti malo ne moti. Nasprotno! Moti me pa zelo, in bi moralo motiti vse Slovence, ker sem opazila, da je občevalni jezik, tudi ko je predmet razgovora slovenska književnost, skoraj izključno italijanščina.

Kdo je kriv, da je naš jezik diskriminiran?

Krivda je dokaj znana. Vendar mislim, da niti ne moremo govoriti o enakopravnosti, dokler naši someščani, vsaj tisti, ki jim je zares pri srcu sožitje z nami, ne bodo razumeli našega jezika. To seveda ne pomeni, da bi se morali vsi učiti slovenščino, pomeni pa, da smo in bomo Slovenci, po jezikovni plati, vedno in podrejenem položaju, če našim sogovornikom ne bo nikoli niti malo do vzajemnosti, niti do spoštovanja našega jezika. Z multikulturo, kot že rečeno, se udinjamo le mi, in to vsak dan, enostransko. Naši italijanski sosedi si sploh ne belijo glave z njo.

Hočeš reči, dokler bodo odločno proti bilingvizmu, nekateri sicer ne deklarativno, dejansko pa, in se bodo zadovoljevali, da

nas (s)poznajo iz druge ali tretje roke, le v prevodih, ki so, kar so, bodimo iskreni, nikoli pa nepotvorjene v izvirniku, bomo vedno v medsebojnih odnosih potegnili ta kratko. Po mojem mnenju v kar lepem številu primerov ali priložnostih ne bi smeli pristati na to. Saj ne bi bilo niti potrebno navsezadnje. Vprašanje: Kdo je ustanovil *Skupino 85*?

Pobuda je bila slovenska in italijanska.

Zakaj Slovenci ne uveljavljajo samoumevno svojih pravic in se tako pogosto čisto kapitulantsko odrečejo svojemu jeziku v korist jezika svojih italijanskih sobesednikov?

Po vsej verjetnosti zaradi lažje oziroma bolj tekoče komunikacije. Pa tudi, bi rekla, zaradi nekega atavičnega, že pregovornega hlapčevstva ali prirojene, oziroma boljše, privzgojene nagnjenosti k ponižnosti in podrejenosti, nagnjenosti, ki se je ne znajo popolnoma znebiti niti naši najboljši ljudje v določenih situacijah, pa bi jo le morali iztrgati iz sebe in nas, o čemer sta nam že marsikaj in dokaj slikovito povedala Ivan Cankar pa Srečko Kosovel. Vrh tega so tudi naši italijanski sogovorniki vse prevečkrat premalo občutljivi...

... in premalo obzirni do nas, da o kakšni posebni pozornosti niti ne govorimo. Njihovi netaktnosti bi se lahko neefemistično reklo debelokožnost, saj so najčese izrazito monokulturni, ne glede na vse multi pravljičice, ki jih tako radi nam in tudi sebi navsezadnje pripovedujejo. Ker so največkrat enojezični, ali bolj slabo obvladajo tuje jezike, največkrat tudi zahodnoevropske ne, ne le slovanskih, se jim zdi skoro naravno, in zanje najbolj udobno, da se morajo pač drugi prilagajati njim, ne pa oni drugim, gre skratka za nekakšen - slabo prikrit - napol kolonialistični odnos. Kaj praviš ti?

Gotovo gre za tipičen odnos nekega meščanskega okolja, ki gleda na slovensko stvarnost zviška, obenem pa gre tudi za samoobrambno gesto velikega dela Tržačanov, ki se sami pri sebi še predobro zavedajo svojih slovenskih korenin, pa si jih v svoji omejenosti ne upajo priznati. Živimo pač v okolju, v katerem prevladuje izkrivljeni nacionalizem, posledica več kot stoletnega spopada med mestom in njegovo okolico, ki ga ne italijansko govoreči Tržačani pa tudi Slovenci še nismo znali rešiti.

Kaj bova končali tako polemično pesimistično in, čisto na koncu pogovora, prosili bralce, naj še oni povejo kakšno modro ali pa naju kratko in gladko izpodbijejo, češ le ni noč tako temna, kot sva jo hočeš nočeš obe narisali? Ali si bova za dulcis in fundo izmislili kaj bolj vedrega? Kaj bolj utešnega za dušo? Tebi dam zadnjo besedo. In seveda hvala za pogovor!

Reciva, da je živeti lepo in da se obe radi smejeva, ko pride kateri od naju kaj zabavnega na misel. V tem imaš ti prednost in jaz ti jo rade volje priznam. Pa tudi privoščim. Bralce pa res lahko povabiva, naj se nama pridružijo in tudi oni kakšno resno ali šaljivo pribijejo. Izmenjava mnenj in prevetritev pogledov je vedno nekaj koristnega za vse.

**Spraševala in vmes kaj na svojo roko pomodrovala -
Jolka Milič**

Jolka Milič, publicistka, pisateljica, prevajalka - Sežana

PREJELI SMO

Novemu Slovenskemu pravopisu ob rob

PROTI ZGODOVINI

Pavle Merkú

Ne razumem početja Pravopisne komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti - SAZU. A, ker mi na ovojnici *Slovenskega pravopisa 2001* zagotavljajo, da "bodo hvaležni za morebitne pripombe...", pridem na dan. Moje pripombe ne bojo "morebitne"; bojo stvarne in težke. Povrhu bojo izražene skozi javno občilo. S prošnjo za javni odgovor.

Za zgodovino gre: za slovensko zgodovino in sicer za slovensko jezikovno zgodovino, ki se ji omenjena komisija roga. Naj mi komisija dovoli intermezzo za bralce revije *Kras*! Slovenci smo prvi slovenski narod, ki smo se zgodovinsko uveljavili z najstarejšim slovenskim pisanim besedilom v novem, komaj rojenem slovenskem jeziku. To so fraisinški ali brižinski spomeniki, nastali okoli leta 1000 po dvesto let starejši predlogi. Zgodovina nas je s tem dokumentom poljubila na čelo.

Potem smo imeli na ljubljanski univerzi izjemnega jezikoslovca Frana Ramovša, ki se je vse življenje ubadal s Historično gramatiko (to je zgodovinsko slovnico) slovenskega jezika. V prvi vrsti po njegovi zaslugi - njemu pa so sledili številni drugi zaslužni slovenisti - poznamo zgodovino svojega jezika, in ta zgodovina je temelj našega znanja o slovenščini.

V novem *Pravopisu slovenskega jezika 2001* sem pregle dal nekatera gesla, ki zadevajo pisanje krajevnih imen in od njih izvedenih imen na slovenskem zahodu - tokraj in onkraj državne meje - in sem se zgrozil ob neodgovornosti, s katero se komisija včasih drži zgodovinskih imenskih oblik, včasih jih popolnoma prezre in servira na pravopisnem pladnju izključno mistificirane oblike, in - kar je najhujše - v številnih primerih piše zgodovinske in mistificirane oblike eno ob drugi: tega nisem doživel svoj živi dan pri pravopisu nobenega drugega meni znanega jezika. Še hujše: v slovenskem pravopisnem mnenju so včasih navedene prej zgodovinske, včasih pa prej mistificirane oblike. Primeri, ki jih bom navedel, bojo to *ad abundantiam* dokazovali. Še več: včasih si komisija zmišljuje povsem nove oblike, ki jih črpa iz nebrzdane fantazije.

Zdaj pa kar: začnem v vzornim geslom, ki scela spoštuje zgodovino. Ko bi se *SP 2001* vseskozi držal tega načela, bi samo ploskal in molčal.

Ájdovščina-e ž, zem. i. (á)... **áj dovski**... (â) **Ájdovec**... (â) **Ájdovka**... (á)... (str. 313)

(Kako naj bi ne bil ganjen ob tej korektnosti ob dejstvu, da se je moj ded Josip Merkú rodil v Velikih Žabljah, komaj nekaj kilometrov zahodno od Ajdovščine?)

Takih zgodovinskih korektnih primerov je še in še, npr. **Ópčine** (str. 1042).

Na nasprotni strani moram beležiti primere krajevnih imen, ki jim je komisija spregledala osnovno in utrjeno zgodovinsko obliko ter jih zapisala zgolj z mistificiranimi oblikami. Navedel bom primer in očitek utemeljeval! Najhujši primer je, iz zgodovinskih razlogov, prvi, ki ga bom navedel:

Bazovica... bazoviški... Bazovičan... Bazovičanka... (str. 355)

Razen osnovnega krajevnega imena so vse izvedene imenske oblike zgrešene, saj gre za mistificirane oblike, ki so jih neuki slovenski časnikarji vpeljali v osrednji slovenski tisk po ustrelitvi štirih antifašistov na bazovski gmajni; borno slovensko časnikaštvo v Trstu je od leta 1945 naprej slepo sledilo ljubljanskemu vangelijski in potem je bilo lahko (?) ljubljanskim pravopisnim komisarjem uveljaviti te nezgodovinske, mistificirane, zgrešene oblike. Moja mati je v šolskem letu 1926-27 učila na bazovski šoli, imam v/na Bazovici priljubljene sorodnike, ki so Bazovci in Bazovke. O teh imenih sem napisal ničkoliko znanstvenih razprav in poljudnih spisov, a ne razumem (ali razumem predobro), zakaj niso ljubljanski slovenisti vzeli resno v poštrev mojih razprav. (Politično) rešitev tega vprašanja puščam bralcem v presojo.

Na enak način dopušča *NP 2001* izključno nezgodovinske, mistificirane oblike krajevnih imen (v oklepaju sledita stran in zgodovinska oblika): **Škédenj** (1529, Ščédna), **Glínščica** (596, Klínčica).

Prav tako je zgodovinsko zgrešena imenska oblika **Vi-dem4**... "mesto v severni Italiji" (1655); samo ta idiotska hiperkorektura iz 19. stoletja je kriva, da osrednji Slovenci uporabljajo rajši kar italijansko ime **Ůdine**, da ga s tem razlikujejo od **Videm1**, **Videm2** in **Videm3**. Pri izvedenih oblikah, ki bi bile sicer točne, se napaka, jasno, ponavlja.

Povsem samosvoja navada slovenskega pravopisa je dopuščanje dveh različnih oblik za izvedenke: to je že komično, rajši tragikomično. Na primer:

Dúto vlje... dúto veljski in dúto vski... **Dúto vljan**... in Dúto vljan... in Dutovlján... **Dúto vljanka**... (515)

Čedád... čedádski... tudi čedájski... **Čedádčan**... tudi Čedájec... **Čedádčanka**... manjka milostno dopuščena zgodovinska oblika prebivalke; enako zgrešena je oblika gesla **Čedádski rokopis** (515), danes rajši Černjejski rokopis.

Dvojne oblike si slede brez razlage in kriterija: samo masten tisk proti navadnemu izdaja nagnjenje komisarjev k nezgodovinskim oblikam. In če že dopuščajo zgodovinsko pridevniško obliko "dútovski", zakaj ne navajajo tudi "Dútovec, Dútovka"? Nekaj podobnih gesel navaja poleg zgodovinske oblike pridevnika še ono za prebivalca, ne pa imena za prebivalko:

Hrastôvlje... hrastôveljski... in hrastôvski... Hrastôveljčan... in Hrastôvec... Hrastôveljčanka...

Pri naslednjem geslu dajejo komisarji prednost zgodovinski obliki pred mistificirano častniškarsko, ki se je razpasla po letu 1947, ko je vas pripadla Jugoslaviji, manjka pa analogična nezgodovinska oblika za prebivalko:

Sežána... sežánski... Sežánec... in Sežánčan... Sežánka...

V *SP 2001* ne manjka niti napak drugačne narave: pri geslu **Ávber** (340) sem naštel naslednji dve: roditeljski ni "-ja", temveč je "-a"; drugi samoglasnik ni "bǝ", temveč je "be".

Špéter Slovénov (1536) je nepotreben kalk nekdanjega italijanskega imena "San Pietro degli Slavi": slovensko ime je zgolj **Špéter**; izvedena imena so fantastična izmišljotina pravopisnih komisarjev; zgodovinsko utemeljena imena so: špéterski, Špétrovec, Špétrovka.

Pomanjkljiv je opis pri geslu **Devín** (484) "grad pri Trstu"; zakaj pa ni omenjeno naselje? Saj poimenuje skupaj z Nabrežino občino, tretjo po pomenu in tržaški provinci; tam je nastal "Vocabolario italiano, e schiauo" Gregoria Alasia (poimenovanje "Alasia da Sommaripa" je zastarelo in ne odgovarja današnjim bibliografskim normam), Viden, 1607. Tam je Aškerc pisal *Jadranske bisere*.

Zakaj je med gesli **Gàbrovica pri Komnu** (582) in ne enako velika Gàbrovica pri Zgoniku? Saj ni niti Zgonik prisoten!

Pri rezijskih imenih odpove komisarjem celo fantazija, ostajajo le napake. Oglejmo si geslo **Bíla** (364): "kraj v Reziji"; sledi napaka "na -i", pravilno je "v -i". To je najbolj zahodna slovenska vas znotraj Rezije, it. S. Giorgio di Resia; a Bíla je hkrati slovensko ime za furlansko vas zahodno od doline ob sotočju vode Bíle (ali Rezije) in kanalske Béle (it. Fella): v tem primeru je prav "na -i". Kaj pa izvedena imena? Zakaj si niso komisarji izmislili kaj novega in zabavnega ali samo kaj vnebovpijočega? Če povem bralcem te revije, da je pridevnik "bíski" in da pridevnik služi tudi kot ime prebivalca (Bíski) in prebivalke (Bíska), si bojo že predstavljali, da noben bodoči slovenski pravopis ne bo sprejel teh zgodovinsko utemeljenih imen. Še čudež je, da so sprejeli zgodovin-

ske obliko **Rávanca** in geslo izpopolnili tudi s pridevniško obliko **rávanski**; kje se pa skrivata prebivalec in prebivalka?

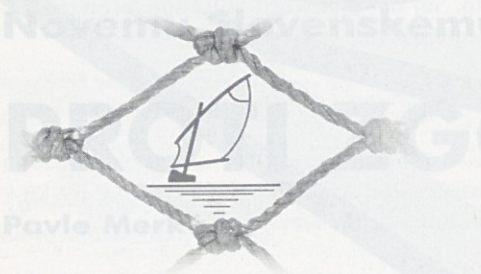
Za poslastico še dodatek v zvezi z geslom **Rézija** (1366): ob pravilnem zgodovinskem pridevniku, edino dopuščenem, **rezijánski**, in ob enako pravilnem imenu za prebivalca **Rezijàn** in Rezijàn dovoljuje *NP 2001* ljubljansko skovanko in "Rezijánc". Čemu ta radodarnost?

P.S.

V Špetru sem: danes, dne 30. junija 2002, se tu odvija letošnja "Frae da Vierte" (spomladanska pobratimija), ki jo je priredila Socjetât Filologjice Furlane (Furlansko filološko društvo iz Vidna) s pestrim kulturnim programom, z govorancami (ki niso bile vse dolge in dolgočasne, kakršna je razlaga *SP 2001*) v slovenščini, ki je pogostoma prezrla norme *SP 2001*, v furlanščini in v državni italijanščini. Ob ti priložnosti sem predstavil novo knjigo prof. Rosanne Benacchio s padovanske univerze z naslovom **I dialetti sloveni del Friuli** (Slovenska narečja v Furlaniji): spored prireditve je bil trojezičen.

Potem pa sem imel delovni sestanek s špetrskim intelektualcem dr. G. B., ko sva se odločala o zapisu pridig iz sredine 19. stoletja izpod peresa ronškega (*SP 2001* mi te oblike ne prepoveduje in jo zato rabim, kakor vsako drugo beneško, suvereno) župnika Petra Podreke in iz prve polovice 20. stoletja izpod narečnega peresa kaplana Alojza Klinjona od Ščigli (velja pripomba v prejšnjem oklepaju), edinem nadiškem duhovniku, ki se je posluževal zgolj domačega narečja. Na koncu delovnega sestanka sem mu zaupal, kaj predpisuje *SP 2001* v zvezi s Špetrom: neizogibna posledica nesprejemljivega kalka iz italijanščine Špéter Slovénov, ki sem jo že omenil, so izvedenke **špeterslóvenski... Špeterslovénčan... Špeterslovénčanka...**

Prijatelj mi je odgovoril s tako zagrenjenim in kislim pogledom, da bom skušal Nadiževce in druge Slovence v Italiji (ali jih moram po *SP 2001* imenovati Slovenčane?) braniti z apelom Parlamentu Republike Slovenije, naj razmišlja o zaščitnem zakonu slovenske manjšine v Italiji pred žaljivim ravnanjem - zgodovinskem, kulturnem in jezikovnem - od strani Pravopisne komisije SAZU.

GRLJAN

(Grignano)

Bruno Lisjak-Volpi

Grljanski zaliv se nahaja na zahodni strani gradu Miramar. Veliki miramarski park meji prav s pristanom, do katerega se lahko pride skozi stranski vhod, ki je odprt istočasno kot glavni vhod. Ta zaliv je edini peščen zalivček na vsej slovenski etnični obali in nima strmega pobočja kot ostalo obrežje. Ima idealno sredozemsko mikroklimo, tako da so že v rimskih časih tod gojili vinsko trto. Rimski zgodovinar Plinij Starejši v svojem znanstvenem delu *Naturalis Historia* omenja odlično vino, ki so ga imenovali »pucinum«. Slovenci, ki so se proti koncu prvega tisočletja nastanili na kraškem robu v vasi Prosek, so začeli gojiti vinsko trto na vsem pobočju do morja. To potrjujejo razni viri, med katerimi je tudi zemljevid iz 16. stoletja, kjer se izrecno omenja to vino prav v tem kraju.

V poznem srednjem veku je stal na rtiču minoritski samostan z majhno cerkvico, posvečeno Materi Božji. Najdemo ga tudi na nekaterih srednjeveških zemljevidih. Leta 1660 ga je obiskal cesar Leopold I, ko je bil gost devinskega fevdalca. Slovenski ribiči so tja romali 25. marca na dan Marijinega oznanjenja. Cerkvico so vzdrževali prebivalci Proseka in Kontovela. Romanja, na katerih so bili prisotni tudi verniki iz Goriške, Kranjske, Koroške in Štajerske, so prenehala, ko je leta 1871 cesar Franc Jožef II. z znanim dekretom odpravil številne verske redove in samostane. Takrat je bil samostan prodan premožni tržaški družini Prandi in predelan v stanovanjsko hišo. A ostanki samostana so vidni še danes v miramarskem parku, na vzpetini blizu manjšega gradiča, kjer je sedež mednarodnega naravovarstvenega centra. Po tistem so se romanja ribičev usmerila na otok Barbana v Gradežki laguni.

Pomemben zgodovinski dogodek za obmorske Slovence je dejstvo, da je postal

zadnji gvardjan ukinjenega samostana prvi kurat prenovljene katarske fare. Tja je prinesel leseni kip Matere Božje, ki so ga častili slovenski ribiči. Zelo čudno pa je, da so ta kip, za našo zgodovino dragocen predmet, pred leti iz cerkve ukradli in je izginil brez sledi.

Čeprav so kontovelski ribiči uporabljali pristan Čedad pri Barkovljah, potem ko je bil zgrajen leta 1885, so nekateri prebivalci, posebno prebivalci Dolanje vasi, še naprej uporabljali dobro zaščiteni Grljanski zaliv, kjer so imeli do leta 1960 svoja skladišča tik ob vhodu v miramarski park. Ladjeveje so v glavnem privezovali na sidrišču, za čiščenje plovil, barvanje dna in popravila pa so jih vlečili na plažo. Ribiči so s svojimi barkami v poznejši dobi vozili tudi turiste in tako imeli v poletni sezoni dodatni zaslužek. Zadnji veliki ribiški bragoc z imenom »Svoboda« je tod pristajal po ribolovu v povojnih letih. Lastnik je bil kontovelski ribič Franc Štoka, bolj znan kot protifašistični borec, saj so njemu v spomin postavili doprsni kip na izolskem nabrežju z nekam smešnim podnapisom »ribič revolucionar«, ker je prispeval k ustanavljanju povojne slovenske ribiške flote v Istri.

Nadvojvoda Maksimiljan Habsburški si je izbral rezidenco na slovenski obali

Brat cesarja Franca Jožefa nadvojvoda Maksimiljan, ki je postal admiral in poveljnik avstrijske mornarice, je večkrat jadral ob naši obali in se je zagledal v Grljanski zaliv in njegov rtič, ko se je tja zatekel ob neki silni nevihti. Sklenil je tod zgraditi svojo stalno rezidenco in odkupil rtič in vse vinograde od proseških in kontovelskih kmetov. Po načrtu dunajskega arhitekta Karla Junkerja je bil leta

1860 zgrajen grad Miramar, ki ga občudujejo nešteti turisti. Okoli njega je nastal tudi velik park, v katerega so posadili mnogo eksotičnih rastlin in dreves, ki jih je Maksimiljan prinašal s svojih pomorskih potovanj. Nadvojvoda pa je malo užival v tej prekrasni rezidenci, ker je že leta 1864 odpotoval v Mehiko, kjer je postal mehiški cesar. Zaradi mednarodnih zapletov in nasprotovanja tamkajšnjih republikancev mu je sreča obrnila hrbet in leta 1867 je bil v Queretaru usmrčen. Grad je pozneje postal muzej. Pred miramarskim gradom je bil ustanovljen dokaj širok zaščiten morski rezervat, ki ga upravlja mednarodna naravovarstvena organizacija WWF s sodelovanjem laboratorija za morsko biologijo. V njem so možni vodeni obiski s potapljaško opremo – predvsem za študente in raziskovalce. Nedaleč od miramarskega parka deluje Unescov prestižni mednarodni center za teoretično fiziko, ki privablja učenjake z vsega sveta.

Sedaj je zaliv popolnoma spremenil videz. Ni več lepe peščene plaže, kjer je bilo mogoče svobodno kopanje, ni kopališča, ni hotela. Leta 1960, po drugi italijanski zasedbi, so tod zgradili cementno obrežje in pomole za jahte. Izginila so skladišča in ladje slovenskih ribičev. Zgradili so nove objekte, ki so prostoru odvzeli zelenje. Nastala je moderna marina. Zahvaljujoč bližnjemu gradu Miramar in njegovemu lepemu parku pa je zaliv za turiste še vedno zelo prikupen kot izletniška točka ali mesto za enodnevni oddih. Tudi jadralcem.

Slovenski podjetniki prejšnjega stoletja so že investirali v turizem

Proti koncu 19. stoletja je Grljan začel postajati turistični center po zgledu Portoroža in Sessljana za mnoge turiste iz notranjosti

Miramarski grad nad Grljanskim zalivom, zgrajen leta 1860 na odkupljenih vinogradih slovenskih vaščanov. Obdaja ga park.

Avstroogrske. Švicarski podjetnik Feder je prvi vložil svoj kapital v Grljanu, ker je razumel, da ima ves zaliv s krasno peščeno plažo, obdano z vinogradi, zraven miramarskega parka in gradu, velike turistične perspektive. Zgradil je hotel s kopališčem in pomol za pristajanje potniških parnikov. Tudi Slovenci so se začeli zanimati za naložbe v turizmu. Ustanovljeno je bilo Društvo za pospeševanje prometa tujcev, ki je hotelo med drugimi pobudami ovrednotiti tudi slovensko obalo. K temu društvu je leta 1909 pristopila tržaška Jadranska banka, ki je takrat že slovela kot največji slovenski denarni zavod v Trstu in daleč naokrog po svoji uspešnosti in s podružnicami od Ljubljane do Črne gore. Ko je vdova podjetnika Fedra dala na prodaj svoj hotel in zemljišče, je Tržaška posojilnica in hranilnica takoj hotelu izkoristiti priložnost, toda ni imela zadostnega kapitala. Zato je k poslu pritegnila Jadransko banko in Trgovsko obrtno zadrugo. Treba je bilo ukrepati hitro, ker je bil posel zelo vabljiv. Kupoprodajno pogodbo so sklenili že 4. marca 1910 in šele potem so ustanovili hotelsko delniško družbo Grljan-Miramar. Leta 1912 je c. k. ministrstvo za notranje zadeve sporazumno z ministrstvom za javna dela izdalo ustrezen odlok, da se pravila družbe odobrijo. Trije zavodi so tako imeli v rokah delniško družbo, ki se je pojavila na novem hotelskem in turističnem področju. Iz 32 členov pravil se

da razbrati, med drugim, da ...namen hotelske delniške družbe Grljan-Miramar pri Trstu je pridobivanje stavbišč in zemljišč, ustanovitev, gradnja in obrat hotelov, restavracij in kavarn, kopelji, posebno morskih ter sploh vseh v letoviških in zdraviliških potrebnih podjetij in zgradb...

Vsekakor je bil osnovni namen družbe ovrednotenje narodnostnega značaja slovenske obale, ker je bilo jasno zapisano, da je treba ...poslužiti se vseh morebitnih priložnosti, kjer bi se dalo kaj koristnega storiti v prospeh slovenskega gospodarstva, tičočega se prometa tujcev na kopališkem in letoviškem polju. Družba je imela 45.000 kvadratnih metrov zemljišč, dvesto metrov dolgo peščeno plažo in 50 kabin s strehami, ki so bile usposobljene za helioterapijo, kar je bilo za takratne čase nekaj zelo avantgardnega, saj so se kopalci lahko sončili goli. Kupljeni hotel so takoj preuredili in modernizirali po okusu takratne srednjeevropske turistične publike. Za povečanje dejavnosti je bilo treba zagotoviti hitre povezave z Trstom, čeprav je vozil vlak, ki se je ustavljal na postaji Miramar. (sedanje obalne ceste še ni bilo). V ugodnem pozitivnem zaključnem računu za leto 1913 je bilo to spoznanje zabeleženo, ker je izkušnja potrdila, da je za stalno obratovanje in uspešen razvoj vsega podjetja potrebna pomorska zveza s Trstom. Zveze po kopnem niso, in dolgo še ne

bodo zadovoljive. Vrhu tega je pomorska zveza za podjetje, ležeče ob morskem obrežju v bližini velikega pristaniškega mesta, najbolj naravna in tudi za občinstvo najbolj mična. Seveda mora biti redna in zanesljiva, vožnje pogostne in poceni... Zato je družba kupila parnik Vida in motorno ladjo Mira, ki sta večkrat dnevno vozila iz Trsta v Grljan in nazaj in s tem povečala dohodke družbi ter število obiskovalcev kopališča. Grljan je postal pravo zbirališče slovenskih in slovanskih gostov, saj so bili Čehi in Slovaki tod redni gostje.

Neznani pisec je takrat takole opisal Grljanski zaliv:

»Biser slovenske obale, eden izmed najlepših koticov mnogo izrezljanega morskega obrežja. Grljan se je do nedavna skrival pred tujci in Slovenci samimi pod tujim imenom Grignano, katero nosi hotel ob morju, kakor tudi postaja južne železnice, stoječe ne rebr, ko se vzpenja porasla z žlahtno vinsko trto in sivo-zelenimi oljčnimi gaji tja v kršni kras okoli vinorodnega Proseka. Pa saj je bil tujec švicarski Nemec (op. Feder), ki je spoznal lepoto tega kraja, bujno rast, ki jo razvija zadostno namakana peščena prst, kakor tudi zavarovano lego malega zaliva, ki je ustvarjen za najbolj idealno morsko kopališče. Grljan leži tik divnega parka miramarskega.«

V upravnem in nadzornem svetu družbe so sedele vidne osebnosti, politiki, odvetniki, podjetniki, bankirji, izobraženci. V sami Jadranski banki so bili prisotni slovenski ladjarji in banka je imela tudi svojo ladjarsko družbo z mnogimi parniki. Ne bo odveč omeniti, da so se takratni Slovenci (ne samo Primorci) dobro zavedali pomena obale in morja. Tega pa so se zavedali tudi naši sosed, ki so po prvi svetovni vojni in posebno potem, nas Slovence poskušali na vse mogoče načine izriniti z obale in nam zbrisati zgodovinski spomin na naše obmorske korenine. Najbrž so, na žalost, to tudi dosegli, saj danes le majhno število Slovencev ve, kje je njihova slovenska obala, še manj pa o njeni zgodovini. Zato je naša naloga sedaj, ko kmalu ne bo več meje in ko bo slovensko etnično ozemlje spet segalo nepretrgano do Tržaškega zaliva, da z dobrim informiranjem zagotovimo, da bodo Slovenci spet občutili, kako se Kras razteza vse do Jadranskega morja in se ne preneha pri Sežani, in da spet postanejo uporabniki morja, kot so bili to njihovi predniki več kot tisoč let, nepretrgoma do leta 1954.

Bruno Lisjak-Volpi, pomorski kapitan - publicist za pomorske in ribiške vede, direktor Ribiškega muzeja Tržaškega Primorja, 34134 Trst, Via Commerciale 178/1

BRKINI

Od 6. do 8. septembra ...

ČEŠPOVI DNEVI V SLIVJU

Mirjana Mezgec

Tokrat predstavljam "Češpove dneve", ki jih prirejamo v naši vasi Slivje vsak september. Če ste brali prejšnje številke revije Kras, ste zasledili, da po domače »češpa« pomeni vrsto slive in da jih je v naši vasi veliko. Zato so tudi nastali češpovi dnevi, ki jih letos organiziramo tretjič. Bodo 6., 7. in 8. septembra.

Lansko leto je trajal praznik tri dni. V petek smo imeli razstavo starega kmečkega orodja (med njimi tudi kotlov za žganjekuho), otroških slik z julijskega ex-tempora v jami Dimnice ter jamarskih dosežkov v teh krajih. Po predavanju o žganjekuhi in

predelavi sadja, ki so ga pripravili gostje iz Kmetijsko gozdarskega zavoda iz Nove Gorice in Kmetijske svetovalne službe iz Sežane, so vaščani predstavili žganjekuho in različne vrste sliv. Te razstave in žganjekuha so bile na ogled tudi v soboto in nedeljo.

V soboto smo dan začeli že zelo zgodaj in sicer v športnem duhu. Zjutraj se je med brkinskimi športnimi ekipami začel turnir v balinanju in v malem nogometu, zvečer pa je bila podelitev pokalov najboljšim ekipam. Imeli smo tudi rezanje češpove rolade velikanke (dolga je bila kar sedem metrov), popoldne pa so si gostje lahko privoščili domače češpove njoke (slivove cmoke), ki so jih pripravljale domače gospodi-

nje. Za zmes njokov je vsaka hiša v vasi prispevala kuhan krompir in izkoščičene češpe, iz katere so v dveh dneh naredili približno 1000 njokov. Kdor je želel njoke odnesti domov, smo mu jih sveže zložili v skatlice. Za zabavo sta v sobotnem popoldnevu poskrbeli dvojčici Vesna in Vlasta z novim članom - Janezom. Zvečer so pošteno zabavo pripravili Primorski fantje. Med njihovim nastopom je najbolj razveselil in nasmejal množico gostov Tilio Frtacin s svojim šovom.

V nedeljo so si gostje spet lahko privoščili češpove njoke. Glasbeno točko je pripravilo društvo Brkinska godba 2000, ki jo sestavljajo brkinski otroci in mladina.

Razstava več vrst sliv

Slika desno zgoraj:
Pripravljanje češpovih njokov

Slika desno spodaj:
Rezanje rolade velikanke

Vse fotografije: D. Prosen

Društvo vodi kapelnik Tomaž Škamperle. Folklorna skupina Brkini nam je predstavila plesno točko in igrico »Brkinska ohcet«, ki so jo pripravili v sodelovanju s Hrušiskimi fanti in z gospodom Gombačem kot povezovalcem med igro. Zvečer so se gostje lahko zavrteli ob zvokih skupine Mlade frajle. V soboto in nedeljo je potekal tudi bogat srečelov, na katerem je vsaka srečka tudi zadelala. Organizirana so bila tudi posebna vodenja v jamo Dimnice - izpred vasi in skozi lipov drevored, o njem je bilo že napisano v 52. številki revije Kras.

Letos organiziramo Češpove dneve med 6. in 8. septembrom. Prvi dan, v petek, bomo imeli, enako kot leta 2001, razstave in predavanje. Novost bo ocenjevanje slivovih žganj in podelitev nagrad najboljšim. Kot lansko leto si bodo lahko tudi letos gostje ogledali žganjekuho vse tri dni. Zvečer pa nam bodo zaigrali mladi domači glasbeniki.

V soboto bo turnir v balinanju in malem nogometu. Večkrat dnevno bo voden obisk v jamo Dimnice, ki je približno 500 metrov oddaljena od vasi. Popoldne bosta nastopili Folklorna skupina in za njo glasbena družina Dorič. Zvečer nam bo zaigral Aleksander Jež, potem se bomo lahko zavrteli ob glasbi skupine Navihanke. Za sobotno popoldne pa pripravljamo letos mega češpovo pito.

V nedeljo bo sveta maša v cerkvi sv. Martina v Slivju. Popoldne bo igrala Brkinska godba 2000, nastopile bodo povirske mažoretke skupaj z Divaškim pihalnim orkestrom. Zvečer pa bo zaigrala skupina Slapovi. Tudi v nedeljo bo večkrat organiziran voden obisk v jamo Dimnice. Ravno tako bo oba dneva bogat srečelov, gostje pa si bodo lahko privoščili domače češpove njoke.

Naj omenim, da na prireditvi sodeluje vsa vas; vsak vaščan ima svojo zadolži-

tev. Naš namen je spodbujati gojenje češp, kuhanje žganja in druženje. Ljudje prav pogosto ne kupujejo češp ali sliv - pri nas smo jih lansko leto prodajali v ličnih kartonskih škatlicah. Tako so gostje lahko kupili sadje in češpove njoke tudi za svojce, ki se praznika češp niso mogli udeležiti.

Če vas zanima, kakšen je praznik češp v Slivju, vas vljudno vabimo v brkinsko vas Slivje, da si ogledate pester in zanimiv program, ki ga pripravljamo, in da poskusite naše češpove njoke!

"Ambasadorji kraških vin" o vinogradništvu in vinarstvu na Krasu

PREDVSEM SKRB ZA KAKOVOST GROZDJA IN VINA

Pogovarjali smo se z nekaj kraškimi vinogradniki in vinarji, ponudniki vin s Krasa. Na predlog enologa in vodje Oddelka za agroživilsko kemijo v Kmetijskem zavodu v Novi Gorici dr. Mirana Vodopivca smo za pogovor pridobili "ambasadorje kraških vin". V pogovoru so sodelovali: Jožef in Silva Jazbec iz Tupelč, Boris Lisjak iz Dutovelj, Edvin Širca iz Godenji, Rajko in David Štok iz Dutovelj in Primož Štoka iz Krajne vasi.

Vsem sogovornikom smo v pogovoru postavili ista vprašanja in sicer:

- 1. Za uveljavitev kot vinogradnik in vinar ste se morali marsičemu odrekati, biti pogumni in izpopolnjevati svoje znanje. Kaj bi svetovali vinogradnikom in vinarjem, ki želijo po vaši poti?**
- 2. Kaj bi morali kraški vinogradniki storiti, da bi bili s svojimi vini bolj prepoznavni tako doma kakor tudi na tujem?**
- 3. Bo vključitev naše države v Evropsko skupnost perspektiva, obet za naše vinogradništvo in vinarstvo, ali bo ovira?**
- 4. Kaj bo treba storiti, da bo kraška vinska cesta zaživela v pravem pomenu besede?**
- 5. Ali imajo krajevne oblasti dovolj posluha za razvoj kraškega vinogradništva in vinarstva? Kaj je bilo do sedaj že narejenega?**

O hudem pustošenju toče po Krasu, ki je 22. julija uničevala tudi vinograde in letošnji pričakovani pridelek skoraj zdesetkala, se nismo pogovarjali, ker smo vinogradnike in vinarje obiskali nekaj dni prej. Bomo pa o tem udarcu narave, ki je kar za nekaj let prizadel vinogradništvo in vinarstvo na Krasu, predstavili analizo posledic in odločitve o pomoči države v eni izmed naslednjih izdaj revije.

Odgovori sogovornikov so označeni s števkami pred zastavljenimi vprašanji.

Posestvo Jazbec v Tupelčah pri Kobjeglavi

Pripovedodujeta Jožef Jazbec, samostojni podjetnik - vinar in specialist za kletarjenje - ter njegova soproga Silva Jazbec, kmetijska inženirka:

1. Kar pogumno moraš stopiti na to pot! Ni tako enostavno. Res smo se morali veliko odrekati. Če namreč zasadiš trto, jo potem moraš negovati. Že samo en teden ali dva dopusta, ko te ni doma med trtami, je dovolj, da gre vse po zlu...

Že priprava vinograda zahteva ogromno dela in veliko denarja. Na parcelo z velikostjo poldruega hektara smo, na primer, leta 1984 navozili zemljo. Navozili smo jo povprečno kubični meter na kvadratni meter površine zemljišča. In ko sem nekje na tujem, kjer imajo velike vinograde, o tem pripovedoval, so mi rekli, da tega preprosto ne morejo verjeti, češ, kako drago mora to biti.

2. Tako, kot je zdaj, smo majhni. Teh nekaj hektarjev vinogradov, kolikor jih imamo pri nas, na Krasu, je vse skupaj še vedno malo. A za našo večjo prepoznavnost bi se kazalo medsebojno povezati. Saj prodati naš pridelek oziroma naša vina, ker so kakovostna, ni težko. Toda za predstavljanje zlasti na tujem bi morali biti na nek način združeni, saj bi bilo to zagotovo za vsakega posameznika cenejše. Vprašljivo je namreč, ali je promocija glede na količine gospodarna!

Res pa je, da do sedaj o povezovanju nisem veliko razmišljal, kajti za predstavljanje in promocijo naših vin naredimo največ v naši gostilni in z osebnimi stiki.

Upoštevati pa morate, je dodala Silva Jazbec, kmetijska inženirka in večletna svetovalka za vinogradništvo v Kmetijski svetovalni službi v Sežani, da je naša domačija, kar se vinogradništva in vinarstva tiče, zaokrožena. Pri nas gojimo vinsko trto, pridelujemo grozdje, kletarimo in proizvajamo vina - tudi peneča - za domače potrebe v gostilni Jazbec in za prodajo doma ter na tujem. Zato lahko v celoti s svojim delom, znanjem in odnosom do dela vplivamo na ves tehnološki proces - od saditve mladih trt, negovanja trt v vinogradih, selekcije,

VINOGRADNIKI, KLETARJI IN GOSTINCI

Vinogradniki, vinarji in gostinci s posestva Jazbec v Tupelčah - z leve na desno: Alojz Jazbec in njegova soproga Zvezdana ter Jožef Jazbec s soprogo Silvo Jazbec.

Posestvo Jazbec, Tupelče, Jožef Jazbec, s.p.

Stekleničenje, obiski kleti, degustacija,
gastronomska restavracija
Tupelče 12, 6222 Štanjel
Telefon in faks: 05/769-10-60

obrezovanja, varovanja nasadov in grozdja pred boleznimi in škodljivci ter prešanja, nadzorovanja vretja in spreminjanja mošta v vino, njegovega dozorevanja, negovanja, skladiščenja in stekleničenja do ponudbe vina kupcem bodisi v gostilni skupaj s hrano ali ljubiteljem naših vin in za osebno potrošnjo ali ponudbo v njihovih lokalih.

3. Prav nič nam, vinogradnikom in vinarjem na Krasu, vstop Slovenije v Evropsko zvezo ne more škodovati. Cokla našemu razvoju so bile in so še državne meje, saj vsaka meja povzroča pri izvozu vina določene postopke in omejitve. Že naša sosesčina z Italijo in Avstrijo nam vseskozi veleva proizvajati vina najboljše kakovosti. In na našem prostoru je bilo za to veliko narejenega... Naj soproga Silva pove, koliko najrazličnejših izobraževalnih oblik za vinogradnike in vinarje so pripravili v kmetijski svetovalni službi in kako vse so spodbujali vinogradnike za naložbe v posodobitev vinogradov, v nove vinograde in odločanje za sodobno pridelavo grozdja in za sodobne načine kletarjenja!

4. Spremeniti se bo moralo predvsem nekaj v glavah Slovencev, ki rajši lažijo po širnem svetu, ne da bi vsaj približno dobro poznali svojo državo Slovenijo! In tam zapravljajo denar, medtem ko kaj koristnega in uporabnega za svojo domovino iz tujine večinoma ne prinesejo. Poglejte Italijane, kako vneto obiskujejo in spoznavajo svoje pokrajine, na primer Piemont, Toscano im.!

Vinske ceste so turistične poti, ob katerih obiskovalci lahko spoznavajo posebnosti pokrajine in uživajo tamkajšnje kulinariko s poudarkom na vinski ponudbi. Gostom, ki pridejo k nam v gostilno, ne ponudimo le dobrot, ki jih pripravljamo pri nas, in naših vin, ampak jim tudi razkažemo našo okolico. Potem, ko pojedjo naročeno, jim v odmoru pokažemo na primer MIP-ovo pršutarno v Kobjeglavi, Štanjel in njegove znamenitosti ter še marsikaj drugega. Odvisno pač o tega, kaj goste najbolj zanima, vključno z informacijo o gostinskih lokalih in prenočiščih v okolici.

5. Veliko je naredila Kmetijska za druga Vinakras, enako Kmetijska svetovalna služba Sežana. Ne mislim le na spodbu-

janje in strokovno svetovanja, ampak mislim tudi na druge oblike pomoči. Pri nabavi cepljenk, pri saditvi vinograda, pri škropljenju itn. Dobili smo posojila pa tudi nekaj nepovratnih finančnih sredstev. Vse večje komplekse se je naredilo na tak način. In pomembna je bila poleg materialne pomoči moralna podpora, saj smo čutili, da nas nekdo, neka organizacija in stroka podpira, spodbujata. Zato moram poudariti, da se je v zadnjih dveh desetletjih veliko naredilo za razvoj vinogradništva in vinarstva. Poglejte, kako si zadnje čase prizadevajo za podporo vinogradništvu župani!

V vinogradniški, vinarski in gostinski dejavnosti imajo Jazbečevi delo med seboj porazdeljeno. **Jožef Jazbec**, samostojni podjetnik, kletari in neguje vina, ki jih naredijo iz grozdja, pridelanega v njihovih vinogradih, ter skrbi za stekleničenje vin. Za vinogradništvo skrbita Jožefov brat **Alojz Jazbec** in njegova soproga **Zvezdana Jazbec**. V gostilni skrbi za izbor receptov in jedilnikov ter za strežbo Jožefova soproga **Silva Jazbec**, zaposlena v gostilni je Jožefova sestra **Meri Grmek**, pomagata pa ji Jožefova mama nona **Milka** in Alojzova soproga Zvezdana. Nad vsem bedi Alojz, ki je izprašan poznavalec in ocenjevalec vin ter točaj. Ko je treba veliko rok v vinogradih pri obrezovanju trt, vzdrževanju vinogradov in med trgatvijo, pa - seveda - poprimejo za delo vsi.

Vinogradniški in vinarški družini Širca in Kodrič v Godnjah

VZTRAJATI PRI ČIM VIŠJI KAKOVOSTI

Pripoveduje Edvin Širca, vinogradnik in vinar iz Godenj pri Dutovljah:

1. Naša kmetija se je že tradicionalno ukvarjala s trsnicarstvom, po drugi svetovni vojni pa se je oče preusmeril v pridelovnanje terana in v druga vinogradniška dela. Sam sem obiskoval kmetijsko šolo in pozneje od očeta prevzel kmetijo. Svojo strokovno podlago sem združil s tehnološkim napredkom in tradicijo. Potrebno je bilo veliko dela, od obnove vinogradov, ki so morali ustrezati novim standardom glede kvalitete, do zgraditve nove kleti zaradi potrebe po večji kapaciteti. Vsemu temu je botrovala želja, da trgu ponudimo nekaj več, to je kvalitetnejša in ustekleničena vina. Prej smo namreč polovico vinske proizvodnje vsako leto prodali v Kmetijski zadrugi Vinakras Sežana, polovico vina pa smo prodali sami doma.

Vinogradnikom in vinarjem, ki bi želeli po naši poti, se pravi ob obnovi vinogradov zagotavljati kakovost vina, bi svetoval, da so za to poleg resnične želje in volje potrebne tudi sprejemljivost za nujne novosti in vztrajanje pri čim višji kakovosti.

2. Zavedati se moramo, da brez vrhunske kakovosti vina ne bomo uspeli prodati niti doma, kaj šele na tujih trgih. Potrošniki so vedno bolj zahtevni glede kakovosti izdelkov in storitev, zato se ne smemo zadovoljevati s povprečnostjo. Vinogradniki in vinarji se moramo zato povezati, pomagati pa nam mora stroka, Kmetijsko gozdarstva zbornica s svojim Kmetijsko gozdarskim zavodom Nova Gorica in njegova svetovalna služba. Ustanoviti bi morali neko institucijo, ki nas bo združevala, povezovala in pred-

Edvin Širca v svoji kleti med preverjanjem kakovosti terana.

stavljala. Vinogradniki moramo namreč nastopati skupno, enotno, poenotiti kakovost vin, saj ni sprejemljivo, da se za isto ceno prodaja vino različne kakovosti. Doreči pa bo treba tudi še nekatere tehnološke vidike pridelave, na primer; kakšno količino grozdja še prenese trta, da ni preobremenjena, itn. Ker se zadnje čase teran dobro prodaja, bo nekatere vinogranike in vinarje težko prepričati, naj se odpovejo večjim količinam vina in naj raje dvigajo njegovo kvaliteto.

3. V Evropski skupnosti za nas mej z njenimi državami ne bo več. Želja tujcev po spoznavanju naše dežele bo še večja. Imamo proizvode in storitve, ki so za tujce zanimivi in bodo zanje lažje dostopni, ko ne bo več mej. Z vstopom v Evropo vinogradniki in vinarji s Krasom nimamo česa izgubiti. Teran se bo še naprej prodajal, saj je posebnost in kot tak zanimiv za širši trg, hkrati pa ga ni preveč. Zato se za teran in njegovo bodočnost nimamo česa bati. Seveda, če bomo vsi združeno prispevali za dvigovanje njegove kakovosti. Postati in ostati mora zares izbornino vino!

4. Menim, da kraška vinska cesta že živi. Vendar moramo gledati naprej. Treba je popestriti ponudbo, predvsem pa spodbu-

jati kmete, da bi se raje odločali za to opcijo. Kmetijska svetovalna služba sicer dobro opravlja svoje delo, vendar bi morali na občinski ravni organizirano spodbujati mlade ljudi, pripravljene začeti s tovrstno dejavnostjo, jim pomagati do finančnih sredstev, ki so nujna za začetek dejavnosti, in da se začetnikom ne bi bilo treba ubadati s previsokimi obrestmi za bančne kredite.

Kras je zelo lep, je zaledje Trsta, tudi Ljubljana ni daleč. To pridelovalcem vina in vsem ponudnikom svojih pridelkov, povezanih s turističnimi in drugimi storitvami v obliki kmečkega turizma, ponuja odlične možnosti za razvoj. Razne oblike kmečkega turizma, kmetije odprtih vrat, osmičarske kmetije itn. bi lahko močno popestrile in obogatile turistično ponudbo Krasa ter Brkinov. Seveda pa je nujno ljudi, ki bi radi prihajali na Kras in v Brkine, tudi primerno obveščati o tej ponudbi ter jih vabiti na čim bolj izvirne in prepričljive načine.

5. Občinske inšpekcijske službe bi morale nam, kmetom, omogočiti, da bi na kar se da enostaven način pridobivali potrebna dovoljenja. Komplicirani postopki povečujejo negativen odnos ljudi do inšpekcijskih služb. Občina bi morala najprej zagotoviti del potrebnih sredstev ljudem, ki bi radi začeli s katero izmed dejavnosti na kmetiji, in jim svetovati ter pomagati, da tako dejavnost uveljavijo.

Povedati moram, da smo na ravni občine in države že dobili nepovratna sredstva za posodobljanje kmetije, za širitev vinogradov. Tudi svetovalna služba nam je v pomoč. Vse to nam je poleg izkušenj in znanja, saj ima naša kmetija že tradicijo, pomagalo, da smo dosegli v svoji ponudbi zavidljivo raven.

Pri Šircevih se neposredno z vinogradništvom in vinarstvom ukvarja vsa družina. Poleg gospodarja **Edvina** še mama **Ida Širca**, zadnje štiri leta še sestra **Vilma Kodrič** in zlasti svak **Stane Kodrič**. Sodeluje tudi njuna hči **Martina**, ki študira agronomijo. Vinogradništvo in vinarstvo pri njih ni posameznikova stvar, saj sodeluje ves družinski kolektiv.

Edvin Širca in Stane Kodrič, Šircovi

Stekleničenje, obisk vinske kleti, degustacija
Godnje 19, 6221 Dutovlje
Telefon: 05/764-06-32; 041/740-560

Vinogradniki in vinarji Štoka iz Krajne vasi

NE VREČI PUŠKE V KORUZO!

Pripoveduje vinogradnik in vinar Primož Štoka iz Krajne vasi pri Dutovljah:

1. Za uspeh v tej dejavnosti je pomembna predvsem vztrajnost. Pogum in optimizem je treba obdržati tudi v takšnih razmerah, kakršne je povzročilo nedavno neurje, v katerem nam je toča pridelek skoraj zdesetkala, in delati naprej, ne pa vreči puške v koruzo!

Vsak dober vinogradnik in vinar se bo trudil za čim višjo kvaliteto vin, ki bo primerljiva s kvaliteto v Evropi, na primer v Franciji ali Italiji. Kvaliteta je namreč tisti dejavnik, ki privabi kupca. Če ima pridelovalec dobro vino, neglede na to, ali so to bela ali rdeča vina, bo gotovo pridobil kupce in prodrl na trg.

S prodajo vin nimamo nikakršnih problemov. Teran in rdeča vina se dobro prodajajo, za bela vina pa je treba vložiti več truda. Mi dobro prodajamo tudi bela vina, poznani smo predvsem po chardonayu, vendar pa je treba povedati, da so bila pred leti bolj v modi, bolj čislana bela vina. Zdaj pa so jih izpodrinila rdeča vina, po katerih je veliko povpraševanje. Problem pri rdečih vinih torej ni prodaja, temveč nujna zahteva: obdržati in dvigovati kakovost vina pri tako množičnem zanimanju zanj.

2. Kraški vinogradniki bi morali bolj "skupaj stopiti", da bi bili prepoznavni. Bolj bi morali sodelovati na skupnih nastopih, kakršni so vinski sejmi. Na tak način delujemo samo štirje. En sam ne naredi mnogo. Za sodelovanje pa je potrebno tudi nekoliko potrpljenja, prilagajanja. Za prodor na tuje trge je to še toliko bolj pomembno. Tam posameznik težko uspe.

Primož Štoka

Stekleničenje, obiski vinske kleti, degustacija
Krajna vas 32, 6221 Dutovlje
Telefon in faks: 05/764-03-27

Vinogradnik in vinar Primož Štoka s soprogo Marico, ko si nazdravljata po končani trgatvi - bendimi.

3. Vključitev v Evropsko unijo bo nam, vinogradnikom na Krasu, prinesla pozitivne učinke in usmeritve. Predvsem, kar se tiče kvalitete vin. Na naših trgih se bodo pojavile večje količine tujih vin in če bomo hoteli biti uspešni, bomo morali proizvajati še bolj kvalitetna vina. Tudi cene bodo bolj realne. Danes se še dogaja, da so na našem trgu vina, ki so nekvalitetna, imajo pa višjo ceno kot naša vina, ki so kvalitetnejša.

Teran ima v Evropski skupnosti svetlo prihodnost. Je edini na svetu in nihče ga ne more izpodrinuti. Dobro, da bo tudi zaščiten! Terana nikdar ne bo dovolj. In dejstvo, da ga primanjkuje, na nek način pospešuje trženje.

4. Vinogradnikov in ponudnikov kulinarike, ki smo se vpisali za sodelovanje v okviru Kraške vinske ceste, je 123. Menim pa, da je tistih, ki so sposobni ustrezno sodelovati, le trideset ali štirideset. Treba se je zavesti, da je pri tej dejavnosti pomembno tudi to, kako se gostu, ki pride, nekaj pokaže in ponudi. To gotovo ne more biti samo narobe obrnjen sod, pokrit z nekoliko plesni, in hrana ter vino na njem! Ponudba mora biti na neki ravni, drugače je boljše, da vinska cesta niti ne zaživi!

5. Občina Sežana ima dober posluh za vinogradnike in vinarje. Pod županovanjem gospoda Kluna in ob pomoči vodstva Občine dobivamo mnogo spodbud in tudi predlogov, kaj vse bi bilo dobro postoriti. Pohvaliti moram tudi svetovalno službo. Njeni sodelavci se resnično trudijo sproti obveščati in informirati o aktualnih stvareh. Če bi se tudi Kmetijska zadruga Vinakras toliko trudila, bi bilo zelo dobro. Vsa sredstva, ki nam jih namenja država za vinogradništvo, redno dobivamo. Mi dajemo svetovalni službi samo podatke, vse ostalo storijo oni.

Družina Štoka v Krajni vasi obdeluje 5,5 ha vinogradov, v katerih je 21000 trt. Od tega imajo 1000 trt v najemu. Proizvajajo v glavnem teran; imajo tudi cabernet sauvignon, nekaj merlota. Od belih vin chardonay, tokaj, vitovsko grganjo, ki je avtohtona sorta, in malvazijo. Razmerje med rdečimi in belimi vini je 70 : 30 v korist rdečih. Pri rdečih je delež terana okrog 80%; 20% je ostalih rdečih vin.

Na domačiji Štoka se z vinogradništvom in vinarstvom ukvarjata **Primož Štoka** in njegova soproga **Marica**, pomagata tudi sinova **Gregor**, ki je strugar, in **Tadej**, ki bo kmalu kmetijski tehnik. Veliko postori tudi oče **Srečko Štoka**. Družini pomaga še **Stanko Jakofčič**.

Vinogradniki in vinarji Lisjaki iz Dutovelj

EDINO KVALITETA NAS BO REŠILA

Pripoveduje vinogradnik in vinar Boris Lisjak iz Dutovelj, ki nadaljuje tradicijo svojih prednikov:

1. V moji družini je vinogradništvo tradicija, prenaša se iz roda v rod in to tradicijo tudi sam nadaljujem. Imam 7 hektarjev vinogradov in na teh površinah raste 21000 trt. Pridelujemo osem sort vin, štiri rdeče sorte in štiri bele.

Vinogradništvo je zelo obširna panoga in nerealno je pričakovati, da bi kar čez noč dosegli rezultate. Deset let v vinogradništvu ne pomeni veliko. Tudi jaz ne bi dosegal takšnih rezultatov, če ne bi bil že moj stari oče dober vinogradnik in kletar. Svoja vina je vozil v Trst na ocenjevanja in dobil zlato in srebrno medaljo. Še sedaj imam vinograd, ki je star 86 let, in sem nanj zelo ponosen.

Vsak, ki se loteva vinogradništva, mora imeti do te dejavnosti neko spoštovanje. Vsako delo, ki se ga lotiš z odgovornostjo in ljubeznijo, obrodi dobre rezultate. Vinogradništvo pa še posebej.

Družina Lisjak iz Dutovelj, ko so prejeli leta 1999 na mednarodnem sejmu v Ljubljani za teran naslov Šampion Slovenije. Z desne na levo: Boris Lisjak, njegova soproga Cvetka in hči Tjaša ter zet Igor Tavčar.

Vinogradniki se morajo tudi zavestno dati, da je treba paziti na kvaliteto vin. Bolje je imeti manjši pridelek in kakovostno vino. Če bomo na Krasu uspeli držati kvali-

teto, bomo z našimi cenami gotovo konkurenčni tudi v Evropi. Edino kvaliteta nas bo rešila iz situacije, v kateri je slovensko vinogradništvo.

Vinogradnika in vinarja Rajko in David Štok iz Dutovelj

VINOGRADNIKI SE MORAMO POVEZATI

David Štok (zgoraj) in oče Rajko med rednim preverjanjem kakovosti vse bolj cenjenega in velikokrat nagrajenega terana.

Pripovedujeta vinogradnika in vinarja Rajko Štok in sin David Štok iz Dutovelj:

1. Rajko Štok:

Vinogradnik in vinar mora predvsem čutiti veliko veselja in ljubezni do tega dela. Brez tega ni zadovoljivih rezultatov. Pomembno je tudi, da vzdržuješ dobre odnose s kolegi - zdrava konkurenca. Marsikdaj je treba stisniti zobe in se marsičemu odpovedati, saj to delo zahteva veliko časa in denarja. In če hočeš biti tudi prepoznaven, moraš sodelovati in razstavljati na sejnih, razstavah, čeprav se to ponavadi stroškovno ne izplača.

Pri delu moraš biti dosleden, natančen - tako v vinogradništvu kakor tudi v kletarjenju. Vedeti moraš, koliko grozdov trs prenese, da ni preobremenjen. Če je trs preobremenjen, sicer lahko dobiš dobro vino, ampak to ni teran!

David Štok:

Tako vino ni dovolj polnega okusa;

grozdne jagode so nedozorele. In ko ga damo v analizo, se pokaže, da ne ustreza parametrom, ki so določeni in splošno veljavni za teran. Mislim na ekstrakt, na naravni sladkor (alkohol), na kisline...

2. Rajko Štok:

Da bi se lahko pojavljali v širšem prostoru, bi morali razpolagati z večjimi, zadostnimi količinami terana. To pomeni, da bi se morali njegovi pridelovalci med seboj povezati in skupaj nastopati na trgu. Nastopati bi morali enotno, kajti le tako bi lahko prišli na kakšno pomembnejše tuje tržišče. Za nastope na takih tržiščih pa je še kako pomembna zashčita imena in vina teran. In, seveda, reklama, ki pa je posamezniki ne bi zmogli.

David Štok:

V zvezi s povezovanjem in skupnim nastopanjem naj pohvalim prizadevanja enologa dr. Mirana Vodopivca za ustanovitev konzor-

Kar se tiče Krasa, mislim, da ne bi smeli imeti problemov. Imamo avtohtono sorto - znameniti teran in nanj smo zelo ponosni. Zdaj smo ga zaščitili in treba je nadzorovati njegovo kvaliteto. Dvakrat letno opravljamo analizo zemlje. Pazimo, kako škropimo. Imamo tudi stalne preglede vinogradov, pred trgatvijo pregled grozdja. Grozdje moramo dajati na analizo sladkorne stopnje. Šele, ko zberemo dokumente o vsem tem in dobimo oceno pridelka, lahko začnemo delati vino.

2. Najprej bi vsakemu vinarju priporočil, naj vino stekleniči. Za prepoznavnost je nujna tudi vrhunska kvaliteta, poleg tega pa še stalna prisotnost na domačih in tujih sejnih. Vsekakor je zelo pozitivno skupno nastopanje Kraševcev doma in na tujem. Lep primer, da se da skupno nastopati in dosegati lepe uspehe, smo štiri kraševske družine vinogradnikov in vinarjev - Čotarjevi iz Gorjanskega, Šircovi iz Godenja, Štokovi iz Krajne vasi in Lisjakovi iz Dutovelja, saj nastopamo skupaj že petnajst let. Na vinskih sejmih, predvsem v Ljubljani, nas zelo spoštujejo. Res smo lep primer, kako Kraševci lahko držimo skupaj.

3. Globoko sem prepričan, da vstop Slovenije v Evropsko skupnost kraških vinogradnikov in vinarjev ne bo prizadel. Že sedaj

vidimo, da se teran dobro prodaja, če je kvaliteten. Letos, na primer, že meseca maja ni bilo več mogoče dobiti dobrega terana, ker je bil ves razprodan.

4. Pričakoval sem, da bo Kraška vinska cesta zaživela že mnogo prej. Osnovana je bila že pred leti. Sodelovali smo tudi z zamejci, imeli razne sestanke, da bi povezali to cesto z naše in italijanske strani meje. Vendar je naša vinska cesta zadnja v Sloveniji. Stvari niso stekle, kot bi morale, tudi glede označitev. Svojo domačijo sem hotel že zdavnaj označiti, saj kupce in druge ljudi, ki prihajajo k meni, zelo moti, da ne vedo, kod priti. To bi morali čim prej urediti, kot imajo to urejeno druge vinske ceste. Saj ni problem glede plačila. Jaz sem pripravljen plačati, samo nekdo bi moral to speljati!

5. V preteklosti naši župani niso imeli preveč posluha za vinarstvo. Naš zdajšnji župan Miroslav Klun pa je zelo zavzet za to in nam veliko pomaga. Tudi kmetijsko svetovalno službo moram pohvaliti, saj so vedno pripravljene pomagati. Kadarkoli jih potrebujemo, nam svetujejo in so nam v pomoč. Tudi pri kandidaturi za razna sredstva države.

Prav gotovo pa na Krasu ne bi bili naredili velikih korakov v izboljševanju kako-

vosti naših vin, če ne bi bilo odličnega enologa dr. Mirana Vodopivca. On je znanstvenik, strokovnjak in praktik v eni osebi. Pa tudi izvrsten in pripaden krajan! Vseskozi nas spodbuja v uveljavljanje novih, sodobnih delovnih postopkov in tehnologij, kot vinogradnik in vinar pa nam tudi s svojim delom kaže, kako ravnati.

Poleg **Borisa Lisjaka** s statusom kmeta - vinarja se z vinogradništvom in vinarstvom ukvarjata še sin **Alen** in hči **Tjaša**. Obadva sta zaposlena doma na kmetiji. Pomaga jim tudi žena **Cvetka**, ki sicer hodi v službo. Na kmetiji pomaga še Borisov oče **Ivan**, ki je star 76 let.

Boris Lisjak, Pri Lenčkenih

Stekleničenje, ogled vinske kleti,
degustacija
Dutovlje 31, 6221 Dutovlje
Telefon in faks: 05/764-00-63

cija pridelovalcev in ponudnikov terana s Krasa. Njegova ustanovitve je tudi že v pripravi.

3. David Štok:
Po vstopu v Evropsko unijo bo slovensko vinogradništvo in vinarstvo verjetno naletelo na zapreko zaradi velike poplave cenenih vin od drugod. Dražja, kvalitetna vina nam ne bodo delala problemov, ker, kot vse kaže, Slovenija proizvaja kvalitetna vina in manj nekvalitetnih vin, saj se je ta uvažalo od drugod. Kar se tiče Krasa in terana, nas vstop v unijo ne bo v tolikšni meri prizadel, saj terana še vedno zmanjkuje. Prodaja se ga v glavnem le na slovenski trg. Izvoz na tuje je zgolj simboličen. Za nas predstavlja veliko potencialno tržišče še Trst, ki je prostor, kjer je bil teran vedno doma.

Teran je kakovostno vino, ki pa ga svetovni trg še ne pozna dovolj. Zato ustanovljamo kraški pridelovalci terana konzorcij. Dokler bo obstajala klientela, ki zahteva kvaliteto, se za teran ni treba bati. Bo pa treba še veliko postoriti za prepoznavnost Krasa in naših proizvodov.

Kar se tiče belih vin na Krasu, je zgodba nekoliko drugačna, vendar se s kvalitetnimi vini in z dobro promocijo nimamo česa bati.

4. David Štok:
Kraška vinska cesta je sedaj še v razvoju. Za njeno uveljavitev bo treba še veliko postoriti. Od same urejenosti in videza domačij, s tem mislim ureditev borjačev in okolice. In ureditve vinskih kleti proizvajalcev vina do ostale turistične ponudbe ob vinski cesti. Namestiti bo treba označevalne table in popestriti ponudbo, kolikor nam to dopušča zakonodaja. S tem mislim na ponudbo kulinarike pri proizvajalcih vin, ki naj bo simbolična, ne pa enakovredna ponudbi vin. Inšpekcijska služba ima po zakonu določene zahteve, ki jim je treba zadostiti, toda težko je finančno in časovno spoštovati vedno nove kriterije za vinarstvo in zraven še kriterije za kulinariko, ki je nujna ob degustaciji vina. Zato mislim, naj bodo gostilne tiste, ki bodo ob vinski cesti promovirale kompletno kraško kulinariko - hrano in vina, vinarji pa naj bomo tisti, ki moramo paziti, da bodo vina kvalitetna.

5. David Štok:
Na našem prostoru je Občina Sežana za razvoj in uveljavitev vinogradništva in vinarstva naredila veliko in menim, da se bo pri ohranjanju takšne politike in sprejetih ciljev naredilo še več. Tako so, na primer sredstva, ki jih je Občina pridobila s spremembami namembnosti zemljišč, namenjali obnovi vino-

gradov. Občina sodeluje tudi pri vseh promocijah, podpira Društvo vinogradnikov in vinarjev Krasa, ki v sodelovanju s kmetijsko svetovalno službo organizira razna predavanja in tečaje za vinogradnike in vinarje.

Pri Štokovih se z vinogradništvom ukvarja vsa družina: oče **Rajko** in sin **David**, Davidova žena **Milena**, ki pomaga, kolikor ji služba dopušča, ter mama **Olga**. Pri večjih opravilih jim priskočijo na pomoč še sorodniki in prijatelji. Velikokrat pa si "dajo eno roko", kot se temu reče, tudi vinogradniki in vinarji med seboj.

Rajko in David Štok, Pri Štokovih

Stekleničenje, obisk vinske kleti,
degustacija
Dutovlje 40/c, 6221 Dutovlje
Telefon: 05/764-04-75

Po razstavi o kamnitih križih v Slavini

TUDI KRIŽI IMAJO SVOJO USODO

Božidar Premrl

V 52. številki revije Kras smo pisali, kako so zavzeti domačini iz Slavine na Pivškem poskrbeli za obnovitev in ponovno postavitve večkrat poškodovanega in končno povsem razbitega vaškega križa ter temu dogodku posvetili posebno razstavo o kamnitih križih na nekdanjem območju slavinske župnije. Pripravil jo je Božidar Premrl, ki že leta raziskuje kamnite križe. V prvem nadaljevanju smo predstavili Premrlov uvod v njegovo študijo o kamnitih križih na nekdanjem območju slavinske župnije ter dva prispevka tajnika Kulturnega društva Slavina, predsednika organizacijskega odbora za obnovitev slavinskega križa in organizatorja razstave Janka Boštjančiča. Tokrat objavljamo Premrlove ugotovitve o usodi kamnitih križev in izbor njihovih fotografij z avtorjevimi opisi.

Slovenija je posejana z raznovrstnimi nabožnimi znamenji, ki so izraz naravnih, zgodovinskih in kulturnih posebnosti posameznih pokrajin. V skladu s tem ponekod prevladujejo kamnita, drugod zidana ali lesena znamenja; v nekaterih predelih prevladujejo kapelice, drugod slopasta ali slopna znamenja, spet druge stebrna ali stebrasta... in pomembno sooblikujejo kulturno krajino, ji dajejo simbolno vsebino in estetski pečat.

Poseben tip teh znamenj so križi, leseni ali kamniti. Leseni so razširjeni v velikem delu Slovenije, kamnitih pa je največ na Primorskem. Na Primorskem je kamnitih križev okroglo osemdeset, če ne štejemo kamnitih križev na pokopališčih. S tistimi križi vred, ki so bili razbiti in so se ohranili samo deloma ali je bil le izpričan njihov obstoj, bi jih bilo več kot sto deset. Najbolj številni so na Pivki, kjer jih je približno polovica; s precejšnjim številom jim sledijo Brkini s širšo okolico Ilirske Bistrice, precej za njimi pa Kras, Vipavska dolina in Trnovska planota s Črnim Vrhom. Drugod jih skorajda ni.

Trnje: Kamniti križ Na vasi v tridesetih letih 20. stoletja, ko je stal sredi nedotaknjenega kvalitetnega vaškega ambienta. - Original razglednice je zasebna last, Pivka.

Postojna: Kamniti križ pri Kazarju, na začetku reške ceste, ki ga ni več - "Ob cesti proti Reki je pri Kazarju med dvema lipama postavljeno stebrno znamenje.

V tleh je večja kamnita plošča, na njej pa stoji monolitni steber, ki je spodaj v prerezu kvadratičen, nato pa preide v okroglega in se navzgor zožuje. Kapitel je debela plošča, ki je spodaj in zgoraj žlebasto posneta /.../. Na prednji strani je letnica 1886, ki pomeni leto nastanka." Marijan Zadnikar, Zapiski IL, 8. 5. 1961. - Fotografijo je posnel 1. 5. 1961 M. Zadnikar. Oboje hrani Indok center Uprave RS za kulturno dediščino.

Zob časa in človekova nespamet

Najbolj blago, lahko bi rekli sonaravno, in včasih s prav estetskim čutom je na kamnite križe deloval čas - zob časa: v letih, desetletjih in stoletjih jih je ličil s temno patino, krasil z barvitimi lišaji ali jih oblačil v mahovnat kozuh, pa tudi razgaljal njihove skrite bolezni in slabosti, žilice in razpoke ter jih razganjal z zmrzaljo.

Starejši križi, ki imajo sestavne dele iz različnih dob, nemo govorijo o tem razdiralnem delovanju. Tak primer zna biti križ Na grbci v Selcah, ki ima steber iz konca 18. stoletja, kapitel iz leta 1869, križ pa verjetno s konca 19. stoletja.

Človekovo delovanje je bilo za križe dostikrat neprimerno bolj škodljivo. Davno obračanje križa na Osojnici v veri, da bo varoval pred točo zdaj Pivčane, zdaj Brkine, kamor je pač gledal - če smemo verjeti izročilu - je bilo nedolžno početje in brez škode za križ. Dosti bolj nevarna sta bila vraževerje in pohlep po denarju, o čemer govori izjemna zgodba iz Stare vasi pri Postojni, kjer se je stari vaški križ v času pred drugo svetovno vojno nagnil in podrl, ker so pod njim iskali zaklad.

Še bolj usoden je bil za ta tipična obpotna znamenja razvoj prometa in prometnic v dvajsetem stoletju. Prizadel je križe in njihovo okolico. Križ ob stari reški cesti Na hribu pri Selcah se je v tridesetih letih 20. stoletja, ko so Italijani v Hrib izkopali globok cestni usek, nenadoma znašel na robu, v osemdesetih letih, ko so cesto in usek širili, pa je bil prestavljen nižje v brežino in pri tem po nesreči polomljen. (Ko so zlepljenega ponovno postavili, ga je kmalu zlomil vihar in odtlej še ni bil popravljen.) Tudi križ pred Klenikom je bil nekoliko prestavljen zaradi ceste, zdaj pa se nagiba zara-

di vlažnega zemljišča. Pri Mihatovih v Petelinjah, mimo katerih se je v ovinku spuščala stara reška cesta, se je potem, ko so Italijani izravnali ovinek in zvišali cestišče, znašel pod nasutjem podstavek z bazo stebra vred.

Številni križi so doživeli prometne nesreče; nekateri tudi večkrat. Palški križ, ki je poprej stal v križišču cest sredi vasi, je po prvi svetovni vojni po nesreči podrl italijanski vojaški tovornjak, ki je tam obračal. Podoben nesrečen primer se je zgodil po drugi svetovni vojni koškemu križu, križu na sredi vasi v Trnju pa kar dvakrat. Križ sv. Petra za železniško progo v Pivki je v začetku petdesetih let podrla volovska vprega, ki je peljala gnoj na njivo in se je splašila zaradi hrupa prihajajočega vlaka.

Nekatere križe je prizadela nebrzdana otroška igra: križ pri Mihatovih na začetku Petelinj so menda polomili otroci po drugi svetovni vojni, ko so plezali po njem, križ na sredi vasi v Trnju pa je bil prvič polomljen na enak način že med obema vojnama.

Največja in najhujša škoda je bila povzročena pivškim križem v obdobju po drugi svetovni vojni, ki je trajalo približno do 1960. leta: tedaj so jih namerno podirali in razbijali iz ideoloških razlogov. Večkratna tarča takega vandalizma sta bila križa v Slavini in v Kočah. Slednji je imel vsaj to srečo, da je padel na mehko zemljo in se ni razbil. Po vojni sta izginila tudi kapitel in razpe- lo križa na Grubencah pri Slavini. Rakiški križ so menda podrl okrog leta 1948: naj-

KRIŽI

prej križ, potem še steber. Steber je bil rešen, križ in kapitel sta izginila. Prizaneseno ni bilo niti križema v Hrastjah pri Pivki in v Trnju onkraj mosta - slednji je bil razbit na tri kose -, vendar sta bila potem popravljena. Razpelo s križa pri Postojni je bilo menda vrženo v reko Pivko; steber, ki je še nekaj časa sameval na mestu, pa je izginil pozneje; menda takrat, ko so delali avtomobilsko cesto.

Poškodovani so bili tudi drugi križi, a vzroki niso znani ali zanesljivo dognani: taka sta, na primer, križ ob odcepu z Reške ceste za Gradec, ki ima zlomljen in zasilno povezan steber, in križ na začetku Gradca z okrnjenim in zakrpanim razpelom.

Posebej pa je treba opozoriti na propadanje nekdanj kvalitetne neposredne okolice križev. Nekaj primerov: nekdanja imenitna arhitektura na sredi vasi Trnje, ki je s križem pomenila ambient prve spomeniškovarstvene kategorije, je bila uničena ali spremenjena do nespoznavnosti; ozadje križa v Palčju kazijo skladovalnice raznega materiala*. Podobno je Na zgumu pod Petelinjami...

Obnavljanje in varovanje križev

Razpadlim, podrtim ali razbitim križem se je različno godilo. Do druge svetovne vojne so z njimi ravnali spoštljivo in so jih nadomeščali ali dopolnjevali s kvalitetnimi kamnoseškimi izdelki. Izdelavo novega gornjega križa v Palčju so leta 1925 zaupali kamnoseku Antonu Smrdelu s Kala in ta je nalogo dobro opravil. Za križ na sredi vasi v Trnju je 1931. leta naredil novo razpelo neznani kipar**.

V povojnem, križem in obrtni večini nenaklonjenem ali naravnost sovražnem obdobju je bila obnova poškodovanih križev največkrat prepuščena pobudi, iznaj-

dljivosti in zmožnostim dobronamernih vaščanov. Glede na skromne tehnične možnosti so bili rezultati njihovih posegov včasih kar dobri (recimo v Kočah). Nekateri križi, ki so jih obnavljali kamnoseki, na primer tisti pri Mihatovih v Petelinjah, oba graška križa in križ Na hribu pri Selcah, pa so potrebni ponovnega temeljitejšega restavratorskega posega. Pohvaliti je treba kamnoseško obnovo slavinskega gornjega križa, ki je skoraj na restavratorski ravni. Poseben primer je rakiški križ, ki je bil v novejšem času preseljen s prvotnega mesta ob cesti nad vasjo v popolnoma drugačno okolje med vaško cerkvico in staro lipo in ustvarjalno dopolnjen z novim gornjim križem.

Opisani primeri stanja in ogroženosti kamnitih križev opozarjajo na potrebo

Stara vas: Nekdanji kamniti križ pred vasjo ob stari poti v Postojno. Tistemu mestu so rekli Pri križu - Po vaškem izročilu so kamniti križ ob stari poti v Postojno podrli že pred drugo svetovno vojno, ko so tam iskali šoc, zaklad. Na sliki je v ozadju hrib Sovic. Pod njim je videti postojnsko gimnazijo. - Fotografijo je posnel septembra 1935 Franc Likon iz Stare vasi. Križ hranijo Deklevovi in Sajovcovi v Stari vasi.

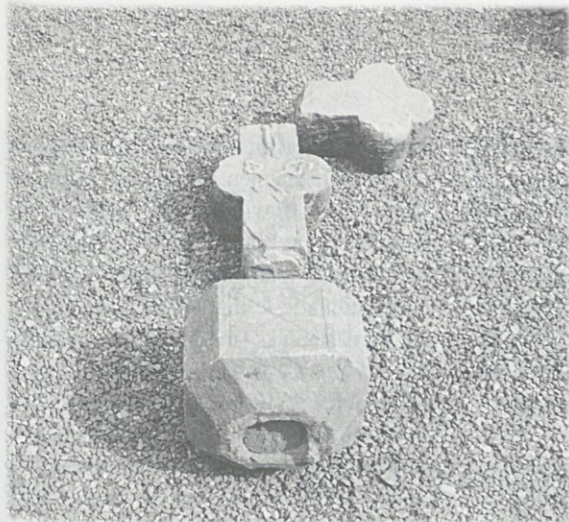
po celostni spomeniškovarstveni akciji za varovanje teh imenitnih predstavnikov kulturne dediščine in krajinskih vrednot na Pivki: za njihovo kvalitetno in strokovno obnovo in za varovanje njihovega prvobitnega okolja. Brez zavesti Pivčanov samih o vrednosti in pomeni te dediščine, brez njihove pobude in sodelovanja pa taka akcija ne more biti uspešna. In razstava v Slavi ni je bila prispevek k tej stvari!

* V Palčju je okolica križa zdaj lepše urejena.

** Po vsej verjetnosti je bil to Ivan Piani iz Gorice, ki je izdelal tudi kamniti križ na Juriščah.

*** Kasneje je bilo potrjeno, da je iz leta 1869.

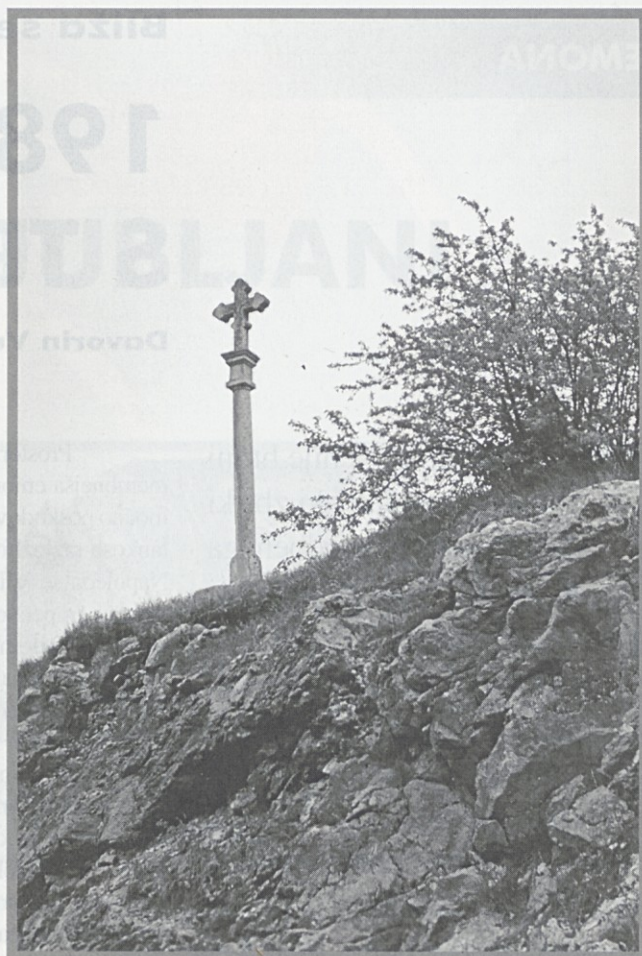
Pivka (nekdanji Šempeter): Kosi kamnitega križa: kapitel, deblo in desni krak deteljčastega razpela - Na kockastem kapitelu s posnetimi robovi je na vseh licih vrezan diagonalno prekrizan okrasni pravokotnik. Na odlomljenem deblu križa s stranskima listoma so sklesani ključi sv. Petra in nad njimi noge Križanega. Desni krak križa s trilistnim zaključkom ima na prednji strani viden del roke Križanega in drugi del starinsko oblikovane deljene letnice: (17)34, na hrbtni strani pa lilijasti konec kraka reliefnega križca. Podstavek in valjasti steber sta še na prvotnem mestu Za železnico... Siv školjčni apnenec. Višina križa: steber približno 104 cm, kapitel 28 cm, deblo razpela 42 cm.

Koče: Kos debla gornjega deteljčastega kamnitega križa, vzidan v zatrepni fasadi gospodarskega poslopja pri hiši Koče, št. 57/a. - Kos križevega debla ima bočna lista. Okrašen je s stranskima regama, z drobnimi okraski in s stilizirano cvetlico v spodnjem delu. Kamen je izrazit školjkasti mohoraški apnenec s toplim odtenkom. Višina kosa je 37 cm. Ta kos je bil izkopen prav tam na dvorišču, po katerem je nekdaj tekla parcelna meja. Po izročilu sta bila v bližini bolnišnica in pokopališče za delavce, ki so gradili južno železnico; odtod domneva, da gre za ostanek križa s tistega pokopališča.

Slavina: Steber nekdanjega kamnitega križa na Grubencah, kjer pot prečka železniško progo in se izteka na Reško cesto - Na podstavku v obliki priskane piramide stoji steber, ki je zgoraj ožji; ima pravokotno bazo z ločno sklenjenimi stranicami. Na eni izmed njih je podpis kamnoseka: MORAVEC. Kapitela in deteljčastega križa ni več. Steber je iz potemnelega sivga apnenca. Višina znamenja: podstavek 29 cm, steber 188,5 cm. Po nekaterih smrtnih nesrečah na železnici, o katerih poroča slavinski župnik Janez Sajovic v dnevniku leta 1897, je mogoče sklepati, da je križ nastal v tistem času.

Selce: Kamniti križ Na hribu, nad cestnim usekom - Kamnit križ je bil vrisan že na risbi mej katastrske občine Slavina iz leta 1824; mesto ob reški cesti, kjer stoji, je označeno kot "per pill na confin"...

Križ na fotografiji je iz leta 1869. Zaradi širjenja ceste je bil prestavljen z vrha cestnega useka nekoliko nižje k cesti. Po nesreči sta se od njega ohranila le spodnji del stebra na kraju samem in razpelo z okrnjenim deblom. - Fotografijo je posnel 1. 5. 1961 M. Zadnikar. Hrani jo Indok center Uprave RS za kulturo dediščino.

Bliža se 2000-letnica antične Emona

1988 LET STAR CESARSKI NAPIS S TRGA FRANCOŠKE REVOLUCIJE V LJUBLJANI

Davorin Vuga

Narodni muzej Slovenije hrani v svoji lapidarijski zbirki ostanek javnega gradbenega napisa iz zgodnje cesarske dobe (principata), ki je bil še v času stare Avstrije naključno odkrit med cestnimi deli na prostoru srednjeveških in novoveških Nemških vrat v Ljubljani. To je prav približno tam, kjer se dandanes ponosno dviga v nebo v belini hvarskega apnenca izdelani Ilirski steber v spomin Napoleonu, Iliriji, hkrati pa kot simbolični grob padlim Francozom na naših tleh z vzdanimi kostmi neznanega padlega vojaka iz septembrskih dni leta 1813.

Prostor, kjer je prišla na dan najpomembnejša emonska epigrafska najdba, žal močno poškodovana in vendar skoraj do potankosti razložljiva, je torej še zdaj cesarski: Napoleon se je imel za nadaljevalca Avgustovega imperatorstva, v cesarskem napisu, o katerem pišem v tem prispevku, se na prvem mestu navaja prav prvi rimski imperator (čeprav uradno *princeps* - prvi med enakimi) Oktavijan Avgust!

Močno fragmentiran ostanek napisa, ki se ga je vendarle dalo sestaviti v prvotno stanje, je iz kvalitetnega apnenca, ki mu je zob časa nadel rumenorjavo patino. Vediti je, da je bil kamen nalašč za namen postavitve imenitnega napisa pripeljan od nekega daleč, najverjetneje iz zahodne, italške smeri (natančna opredelitev kamnine in njena izvorna lokacija bi bili vsekakor zelo zanimivi).

Napis je, žal, ohranjen le na približno tretji četrtini dolžine, zato pa je vendar

popoln v navpičnici: spodnji rob je skrbno profilirano razčlenjen, zgornji rob je enostaven. Ob primerjavi sočasnih zgodnjecesar-skih napisov je bilo mogoče do potankosti rekonstruirati manjkajoče dele prvih štirih vrstic, zadnja je le hipotetična: cesarja, Avgust in naslednik Tiberij, sta Emoni nekaj dala - *dederunt*, vendar tisti del, ki izrecno navaja donacijo, ni bil doslej najden oziroma so ga najverjetneje ob gradnji poznosrednjeveškega obzidja Novega trga razbili. Ker je bil napis najden na prostoru vzhodnih, siscijskih vrat (morda so jim stari Emonci rekli kar *porta Sisciensis*), v sami osi vzhodnega emonskega obzidja, je na strogo simetričnem cesarskem napisu v peti vrstici ravno še dovolj prostora za besedi *murum turesq(ue)* - obzidje in stolpe.

V duhu načel standardnih okrajšav izvirne latinske epigrafike se emonski zgodnjecesar-ski, Avgustov in Tiberijev, napis bere tako:

IMP·CAESAR·DIVI·F·AVGVSTVS·P·M
COS·XIII·IMP·XX·TRIB·POTEST·XXXVII·PATER·PATRIAE
TI·CAESAR·DIVI·AVGVSTI·F·AVGVSTVS
P·M·COS·II·IMP·VI·TRIB·POTEST·XVI
MVRVM·TVRRESQ·DEDERVNT

Grafično rekonstruirani Avgustov in Tiberijev napis, ki se najverjetneje nanaša na gradnjo emonskega obzidja s stolpi v času med jesenjo leta 14 in zimo leta 15 našega štetja.

Imp(erator) Caesar Divi f(ilius) Augustus p(ontifex) m(aximus)
co(n)s(ul) XIII (tredecimum) trib(unicia) potest(ate) XXXVII (triginta septimum) pater patriae
Ti(berius) Caesar Divi Augusti f(ilius) Augustus
p(ontifex) m(aximus) co(n)s(ul) II (iterum) imp(erator) VI (sextum) trib(unicia) potest(ate) XVI (sedecimum)
5 murum turesq(ue) dederunt

Ohranjeni del dvojnega cesarskega napisa s prostora siscijskih vrat v Emoni; prav tu so v srednjem in novem veku stala Nemška vrata na vhodu v Novi trg oziroma na izhodu iz tega aristokratskega dela Ljubljane, imenovana po Nemškem križniškem redu. - Hrani Narodni muzej Slovenije, lapidarijska zbirka.

V prevodu se izredni pisni dokument glasi: *Imperator Cezar, božanskega (Cezarja) sin, Avgust, veliki svečenik, konzul trinajstič, imperator enaindvajsetič, s tribunsko oblastjo sedemintridesetič, oče domovine, (in) Tiberij Cezar, božanskega Avgusta sin, Avgust, veliki svečenik, konzul drugič, imperator šestič, s tribunsko oblastjo šestnajstič, (sta koloniji) dala obzidje in stolpe.*

Zgodovinsko ozadje je še pestrejše. Cesar Avgust je umrl 19. avgusta leta 14 našega štetja v kampanskem mestu Nola. Takrat so manipuli iz sestave treh panonskih legij gradili močvirsko cesto med Naupor-

tom (Vrhniko) in Emono. Prišlo je do upora. Hudo krizo je 26. septembra istega leta v polnem taboru vseh treh panonskih legij, tako s pomočjo popolnega Luninega mrka kot z odločnostjo in spretno diplomacijo, premagal Tiberijev sin Druz. Petnajsta legija - *legio XV Apollinaris* - je bila v tem času zagotovo stalno nastanjena v legijskem taboru na prostoru poznejše mestne kolonije; po strateško-taktični logiki rimskega prodiranja proti donavski meji skoraj ni moglo biti drugače. Prelomnega leta za rimsko zgodovino - v večnost je odšel božanski Avgust in z njim je bilo konec zlate dobe Avgusto-

vega miru - *pax Augusta*, se je XV. legija udeležila velikih poletnih manevrov neke ob severni meji na Donavi, najverjetneje v Carnuntu vzhodno od Vindobone (Dunaja), kjer je pozneje zrasel stalni vojaški tabor, *castrum*, s pripadajočim civilnim naseljem, *canabae*. Ko se je v poznojesenski noči razočarano vojaštvo drugo za drugim moralo vrniti v stalne garnizije (Druz danih obljub o znosnejši vojaščini, ki jih je bil dal vojakom, ni izpolnil), se je vrnila v emonski legijski tabor tudi XV. legija. Zanimivo je, da doslej velika arheološka izkopavanja niso odkrila otipljivih sledov o tako veliki vojaški napra-

vi, kot je bil legijski tabor, saj je bila štela rimska legija v zgodnjecesarškem času, skupaj s pomožnimi silami, celo do 8000 mož! Vendar so bili tu in tam znotraj obzidanega areala Emone vendar odkriti ostanki lesenih stavb, ki jih bi vsekakor lahko povezali s prisotnostjo rimske vojske. Upoštevati moramo tudi, da je bil prostor verjetnega legijskega tabora v znamenitem obzidanem pravokotniku antične Emone intenzivno pregrajevan v vseh približno petsto letih rimske prisotnosti na tleh naše prestolnice, opozoriti pa moramo, da doslej praktično ni bila raziskana vzhodna tretjina antičnega mesta, ki je Ljubljanci (*flumen Nauportus*) najbližja, kjer so ohranjene in s tem nepoškodovane plasti najgloblje in kjer je prav zaradi dokazanega rečnega prevoza rimskega vojaštva in prateža pričakovati največ ostalin v zvezi s skladiščenjem vojnih potrebščin, nujnih za nadaljevanje ofenzive tako proti Donavi kot za krotenje upornih domačinov (spomnimo se le velikega panonsko-dalmatinskega upora proti Rimljanom v letih 6 do 9 nove ere, ki ga je s skrajnim naporom zadušil prav Tiberij!).

Povrnimo se k napisu, ki jasno naznanja, da sta oba cesarja, ravno umrli Avgust (ki pa je bil bodoči mestni koloniji, čeravno je bila še v ingerenci vojske, očitno nekaj obljubil, to je status julijske kolonije, *colonia Iulia Emona*) in komaj dobro na prestol umeščeni Tiberij, s cesarskim ediktom novemu mestu, ki je imelo to šele nastati, nekaj dala: mestne pravice. Zadeva je več kot logična, saj so bile sprva, v času Republike in zgodnjega Cesarstva, le mestne kolonije in pozneje municipiji (še ti ne vsi) obzidani. Obzidje z vrati in stolpi je bilo torej status; nad najbolj pomembna vrata je sodil javni, po možnosti prav cesarski napis!

Takšno monumentalno delo, v zimi 14/15 n.št. pozidati vse obzidje novega mesta s stolpi vred na pravokotni površini, od približno južnega roba Kongresnega trga do začetka Mirja in od dvoriščnega zidu Predsedniške palače (med Gregorčičevo in Erjavčevo (op. ur.) do zahodne stranice Narodne in univerzitetne knjižnice - NUK, v višini najmanj 6 metrov, je lahko v tako krat-

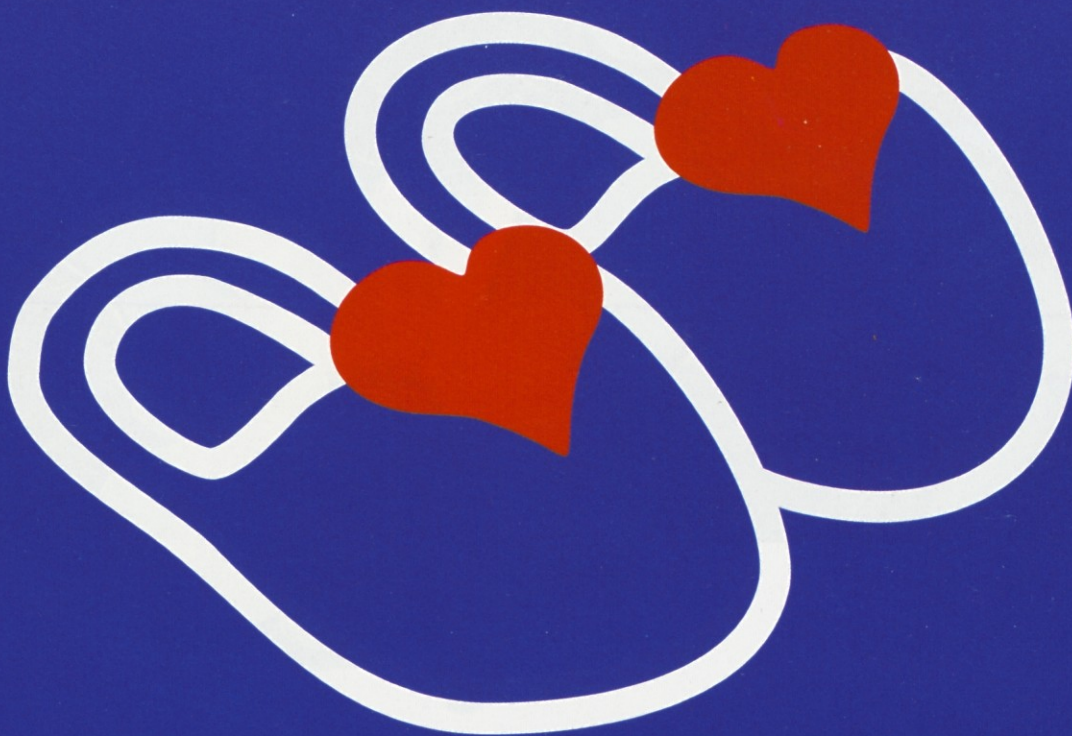
kem času opravila le vojska. Napis je bil lahko simbolično pripravljen in postavljen na lokacijo siscijskih vrat že v jeseni 14 n.št. (provenienca kvalitetnega apnenca bi vsekakor lahko marsikaj pojasnila), najpozneje pa je bil vkomponiran v mestna vrata po končanih delih, verjetno šele maja 15 n.št. Petnajsta legija je dobila novo stalno garnizijo v Carnuntu, novi legijski tabor je zmogla hitro zgraditi (emonske izkušnje so bile več kot dobrodošle). Ob gradnji emonskega obzidja, ko so za prevoz neskončnih količin kamnine - golovškega peščenjaka iz kamnolomov na območju Golovca (lahko tudi Grajskega hriba) morali postaviti vsaj dva pontonska mostova (lahko so s pridom uporabili celo zaledenelo Ljubljano, saj je bilo podnebje v poznorepublikanski dobi - čas Cezarjevih galskih vojn: izrecno se omenjajo ostre zime - in zgodnjecesarški dobi - Avgust in nesrečna Varova germanska ekspedicija: ostre klimatske razmere so se v severni Germaniji začele že z začetkom septembra - bistveno hladnejše, kot ga poznamo danes). Pri emonskem obzidju naj omenimo še značilno rimsko zidavo s pročeljem iz lepo položenih bolj ali manj pravokotnih lomljencev peščenjaka, medtem ko je bila sredica iz trdnega rimskega cementa s primesjo manjših lomljencev in zdrobljenih opek: v južnem emonskem obzidju na Mirju je še mogoče videti prvotno sredico obzidja, kljub prenovi obzidja v pozni antiki, najverjetneje že z izbruhom prve državljanske vojne med Konstantinom in Licinijem.

Na koncu se zastavlja vprašanje: zakaj je zgodnjecesarški Avgustov in Tiberijev napis krasil prav vzhodna mestna vrata?

Logičen odgovor na vprašanje bi bil, da je bil ta simbolični vstop cesarske dvojice v mesto povezan z njuno resnično prisotnostjo na emonskih tleh oziroma v vsem severno-jadransko-jugovzhodnoalpskem prostoru. Status julijske mestne kolonije sta, v času Avgustovega principata, pridobila še *Tergeste* (Trst) in *Polentia* (Pula). Prav možno je, da se je iz Siscije, po zmogovitem pohodu nad Japode in njihovo prestolnico Metulum v poznih tridesetih letih 1. stoletja pred našim štetjem, skozi Emono vračal prav Oktavijan Avgust. V tem primeru bi moral skozi siscijska vrata, ki jih še ni bilo, kot tudi še ni bilo Emone (Vsaj v virih ni zapisana, če odmislimo mitsko gradnjo - in vendar zgodovinsko verjetno - Jazonove Emone v pozni jeseni leta 1322 in zimi 1321 pr.n.št. Kakšna neverjetna podobnost: zim-

ski čas, porabljen za zidavo mesta, tako pri Jazonu s pomočjo tovarišev Argonavtov in domačinov, kot na Tiberijev ukaz s pomočjo morda še vedno upornih legionarjev in prav tako ob skoraj verjetni pomoči domačinov!). Tiberij je bil morda povezan s prostotom siscijskih vrat ob zmagovalni vrnitvi v jeseni leta 9 n.št. iz Panonije v Rim, po začetku panonsko-dalmatinskega upora (znamenita kameja *gema Augusta* je nedvomno nastala kmalu za tem). Dvojni cesarski napis, del edikta, po običaju prenesen na trdno materijo, v tem primeru vklesan v morda našlašč za to uvoženo kamnito ploščo, se ne bi znašel v delu Emone, če se ne bi bil prav tam zgodil pomenljiv zgodovinski dogodek. Lahko rečemo, da je skozi siscijska (vzhodna) vrata antična Emona po zaslugi cesarskega napisa vstopila v pravo zgodovino, po zaslugi božanskega Avgusta (po smrti povzdignjenega med bogove) pa celo v večni rimski mit in legendo!

Dvatisočetnica antične Emone v srcu naše prestolnice se naglo bliža. Lepo bi bilo, da se vsi končno zavemo tega izrednega zgodovinsko-političnega in kulturno-civilizacijskega trenutka. Prav bi bilo, če bi se končno odločili, da rezidenčni skupek ob Zoisovi cesti, na prostoru, namenjenemu gradnji NUK II, ostane in postane arheološki park. Prav bi bilo, da poslej na ožjem območju rimskega mesta ne bi padel niti milimeter več te izredne dediščine, ki je naše prednike tako zgodaj potisnila v ospredje dogajanj vesoljne, oikumenske države *res publica Romana*! Marsikdo bi se še kako potegoval za takšno izjemno civilizacijsko dediščino, ki so jo na svoj način pomagali povzdigniti mojstri freskanti iz daljnih Pompejev. Njihove živopisne freske so se najlepše ohranile prav v rezidenčnem poslopju insula XVII ob južni polovici vzhodnega emonskega obzidja. Morda bo kdaj stala, iz oči v oči z Ilirijo in Napoelonom, še kopija dvojnega cesarskega napisa iz leta 14 n.št.? Morda je še prav dovolj časa, da se razmišljanje v tej smeri tudi resnično udejani leta 2014 ali 2015!

**Da vam bo še naprej toplo pri srcu
in vas ne bo zeblo v noge.**

Ekstra lahko kurilno olje

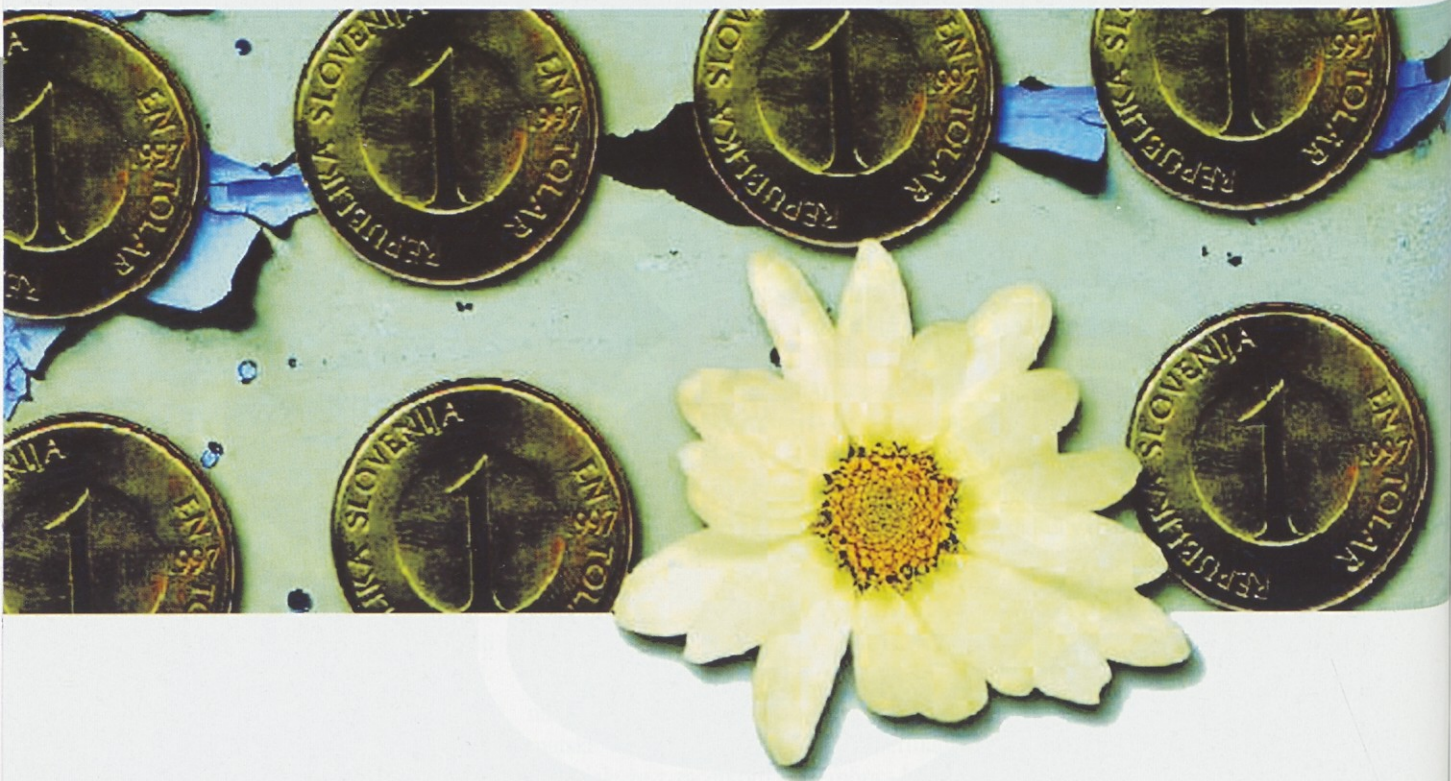
Naročila na brezplačni telefonski številki:

080 22 66

**Popust ob plačilu z gotovino,
Magna kartico in možnost
nakupa na 6 obrokov.**

PETROL

Modra naložba v prihodnost

Se odločate za naložbe
v naprave in tehnologije
za varstvo okolja?
Se odločate za okolju
prijaznejše tehnologije
in izdelke?
Ali pa želite realizirati
ekološki sanacijski
program?

Ugodno kreditiranje okoljskih naložb

S kreditom iz javnega razpisa lahko krijete
praviloma do 70% predračunske vrednosti
svoje investicije.

Izredno ugodna obrestna mera!

Za dodatne informacije kontaktirajte:
Ekološko razvojni sklad Republike Slovenije, javni sklad
1000 Ljubljana, Trg republike 3,
telefon: 01/241 48 20
spletna stran: www.ekosklad.si

Vse, kar potrebuješ, imaš.

Hitreje, višje, močnejše! Z načeli olimpijskega duha je zaznamovana VISA kartica SKB banke. Z njo imate enostaven dostop do okvirnega kredita z eno od najugodnejših kreditnih obrestnih mer, možnost odloženega plačila in varen dostop do gotovine na vseh koncih sveta. Tudi v Salt Lake Cityju, kjer spremlja slovenske olimpijce. In morda tudi vas...

www.skb.si/kartice

GLAVNI POKROVITELJ
OLIMPIJSKE
REPRESENTANCE

SKB BANKA D.D.
SOCIETE GENERALE GROUP

Leti, leti ...

Mobitel
in Društvo za
opazovanje in
proučevanje
ptic
Slovenije

6.)

**fotografski natečaj
Svoboden kot ptica.
3. z mednarodno udeležbo.**

Natečaj je anonimen in razdeljen v kategoriji:

A) Iz življenja mestne lastovke (v Sloveniji ptica leta 2002) sodelujete fotografi s stalnim/z začasnim bivališčem v R Sloveniji,

B) Upodobitev ptic iz narave sodelujete fotografi z vsega sveta.

V obeh kategorijah bomo poleg glavne nagrade: **250.000 SIT** podelili še drugo nagrado: **GSM telefon**. Prispela dela bo ocenila mednarodna strokovna komisija. Zadnji rok za oddajo fotografij: **15. september 2002**.

Podrobnejše informacije: **DOPPS**, Prvomajska 9, Lj,
vsak delavnik 10.00-14.00, tel: 01 544 12 30,
www.pinkponk.com.

SVOBODEN KOT PTICA
WWW.MOBITEL.SI